

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

Probační programy pro mladistvé

Jan Rozum a kol.

Praha 2011

Autorský kolektiv:

Mgr. Jan Rozum
Mgr. Petr Kotulan
PhDr. Jan Tomášek, Ph.D.
Mgr. Michal Špejra

Recenzenti:

PhDr. Andrea Matoušková (vedoucí oddělení koncepce, analýzy a metodiky PMS ČR)
PhDr. Pavel Řezáč (Ratolest Brno, o.s., vedoucí probačního programu Změnit směr)

Poděkování:

Autoři děkují za spolupráci na výzkumu zástupcům poskytovatelů probačních programů a probačním úředníkům, kteří se ochotně podělili o své zkušenosti z praxe.

Text neprošel jazykovou korekturou

ISBN 978-80-7338-114-1

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

www.kriminologie.cz

Obsah

1. Úvod.....	4
1.1. Předmět a cíle výzkumu	7
1.2. Metody výzkumu.....	7
1.3. Výzkumný soubor	7
2. Zahraniční zkušenosti s programy pro pachatele	9
2.1. Základní principy efektivní intervence.....	12
2.2. Teoretická východiska programů pro pachatele.....	14
2.3. Příklady „probačních“ programů a jejich evaluace.....	16
2.4. Hodnocení dosavadních zkušeností.....	23
3. Právní úprava výchovného opatření podrobit se probačnímu programu podle § 17 ZSM... 26	
4. Poznatky ze zpráv PMS o akreditovaných probačních programech	46
4.1. Dohled nad výkonem probačního programu podle statistiky PMS.....	55
4.2. Poznatky z trestních spisů	59
5. Probační programy a zkušenosti jejich poskytovatelů	70
5.1. Probační programy v ČR v letech 2008 a 2009.....	70
5.2. Názory a zkušenosti poskytovatelů probačních programů.....	79
6. Zkušenosti a názory probačních úředníků.....	104
6.1. Názory na vhodné zaměření, obsah a délku programů.....	108
6.2. Zkušenosti s klienty, účastníky se probačních programů.....	117
6.3. Praktické aspekty realizace probačních programů	120
6.4. Hodnocení spolupráce s ostatními subjekty	124
6.5. Vnímaná úskalí praxe a navrhované změny.....	125
7. Analýza údajů z Rejstříku trestů	141
8. Závěry.....	158
Summary	162
Seznam literatury.....	167

1. Úvod

Vláda České republiky svým usnesením č. 1151 ze dne 15. 10. 2007, k hodnocení systému péče o ohrožené děti, uložila ministru spravedlnosti zabezpečit plnění úkolů obsažených v části IV materiálu č.j. 1467/07. Mezi výzkumnými úkoly, stanovenými v citovaném materiálu pro Ministerstvo spravedlnosti ČR, je i úkol: „Probační a mediační činnost podle zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže“. Tento výzkumný úkol požadoval úzkou součinnost s Probační a mediační službou ČR (dále v textu PMS). Při jednání s pracovníky Generálního ředitelství PMS bylo dohodnuto, že by bylo velmi potřebné výzkum zaměřit na problematiku efektivnosti probačních programů pro mladistvé z pohledu recidivy. Výzkumný projekt byl realizován za podpory účelově financovaného programu RD „Společnost, sankční politika, kriminalita“, poskytovatele Ministerstva spravedlnosti ČR (dále v textu MSp).

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále v textu ZSM), přinesl novou právní úpravu v trestním soudnictví mladistvých. V ustanovení § 1 odst. 2 a § 3 tohoto zákona jsou uvedena základní výkladová pravidla, vyjadřující zásady prevence a restorativního přístupu k mladistvým delikventům. Vyjadřují účel zákona i filozofii, ze které zákonodárce při jeho tvorbě vycházel.

Nový zákon vychází z principu tzv. restorativní (obnovující) justice, která klade důraz na vyváženou a spravedlivou reakci společnosti na provinění mladistvého. Projednáváním protiprávních činů mladistvých se sleduje, aby bylo užito opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se mladistvý nadále protiprávního jednání zdržel a našel si ve společnosti uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji. Dále, aby podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchání protiprávních činů. Poškozený by měl dostat větší prostor k uplatnění svých oprávněných požadavků na morální i materiální satisfakci.

Systém opatření vůči mladistvému má vytvořit především podmínky pro jeho sociální a duševní rozvoj, a to se zřetelem k dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází, i jeho ochranu před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchání provinění (§ 9 odst. 1 ZSM). Ukládání sankcí

mladistvým tedy směřuje především k obnovení narušených sociálních vztahů, k začlenění do rodinného a sociálního prostředí, které pozitivně ovlivní jejich vývoj a předejde dalším protiprávním činům.

Takový přístup se ukazuje v zahraničních analýzách jako účinnější než jednostranně orientovaná paternalistická reakce, která se soustřeďuje mnohem více na minulost a trestnou činnost, než na budoucnost mladistvého a poskytnutí mu příležitosti osobně se podílet na znovuoobnovení konfliktem dotčených mezilidských vztahů. Tato východiska by měla, podobně jako je tomu v moderních zahraničních právních úpravách (např. v Rakousku, Německu či Kanadě), vytvořit i v České republice vhodné právní prostředí pro rozvíjení moderní trestní politiky.

Cílem citovaného zákona je dosažení pozitivních výsledků v oblasti zamezování následné delikvence mládeže metodami pozitivního působení. Důraz je kladen na výběr vhodného opatření, které má přispět k žádoucímu sociálnímu vývoji dospívajícího, a tím snížit riziko jeho další kriminální kariéry. Jedním z opatření, která lze podle zákona uložit, jsou výchovná opatření. Jejich prostřednictvím lze neúčinněji reagovat na aktuální životní poměry mladistvého, na skutečnosti charakterizující jeho osobu a na příčiny stíhané trestné činnosti. Smyslem výchovných opatření je vytváření podmínek pro další zdravý rozvoj mladistvých provinilců.

Nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže rozšířil možnosti řešení trestních věcí mladistvých provinilců. Vedle ukládání opatření, kterými jsou výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření, umožnil využít v průběhu trestního řízení, před meritorním rozhodnutím, výchovných opatření v rámci tzv. odklonů. Jde o ucelený systém opatření, který vytváří podmínky pro důslednou individualizaci reakce na provinění spáchané mladistvým. Výchovná opatření mají mezi těmito opatřeními zásadní význam, neboť nabízejí možnost zohlednit životní situaci mladistvého a chránit jej před škodlivými vlivy.

Mezi nejvýznamnější výchovná opatření lze zařadit probační programy. Probačním programem pro mladistvé, tj. programem ve smyslu znění § 17 ZSM se rozumí *„zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým*

režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.“

V praxi může jít jak o programy ambulantního typu s relativně malým zásahem do běžného života mladistvého, tak i programy ústavního typu, které výrazně omezují svobodu jeho pohybu. Práce s mladistvými může mít typově povahu terapie, psychologického poradenství, vzdělávání či rozvoje sociálních dovedností. Probační program může mladistvému uložit soud pro mládež a v přípravném řízení i státní zástupce. Při rozhodnutí o uložení tohoto výchovného opatření je potřeba zohlednit, aby probační program byl *„vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti“*, aby bylo zajištěno, že mladistvému byla *„poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu“* a aby bylo nepochybné, že *„mladistvý souhlasí se svou účastí na něm“* (§ 17 odst. 2 písm. a) – c) ZSM). Probační program ve smyslu ustanovení § 17 nelze uložit dítěti mladšímu patnácti let. ZSM pro případ osob mladších patnácti let počítá s možností uložení opatření, a to *„zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče“* (§ 93 odst. 1 písm. b) ZSM).

ZSM dále uvádí v ustanovení § 17 odst. 4, že dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka. Probační úředník by se neměl omezit na prosté pasivní přijímání informací od realizátora programu, ale měl by si průběžně ověřovat rozhodné skutečnosti jednáním s mladistvým a s osobami, které s ním během programu pracují. Probační úředník je rovněž dle uvedeného zákona povinen bez zbytečného odkladu soudu pro mládež nebo státnímu zástupci, který probační program uložil, podat zprávu o ukončení probačního programu a jeho výsledku. Zákon nestanoví žádné universální důsledky nedodržení podmínek výkonu probačního programu a neplnění stanovených povinností a pravidel.

Zárukou toho, že služby poskytovatelů probačních programů budou kvalifikované, je jejich schválení ministrem spravedlnosti. Tomuto schválení předchází žádost poskytovatele programu o zaregistrování programu do seznamu a akreditační řízení, prováděné komisí expertů. Teprve po tomto řízení a doporučení hodnotící komise může být ministrem spravedlnosti rozhodnuto o přidělení určité částky finančních prostředků na jednotlivé

projekty. Povahu probačního programu podle ZSM mají tedy pouze ty programy, které jsou po akreditaci a schválení zapsané ve zvláštním seznamu vedeném MSp.

Hlavním cílem působení na mladistvé v rámci probačních programů je řešení jejich aktuálních životních problémů a příčin trestné činnosti. Výsledek působení by měl směřovat k tomu, aby se mladiství pachatelé napříště zdrželi trestné činnosti a získali vhodné sociální zázemí a perspektivní společenské uplatnění. Z hlediska zájmu společnosti je klíčové, aby probační program reagoval na příčiny trestné činnosti a vedl mladistvého k jejich překonání a k chování v souladu s platnými právními normami - tzn. aby program v maximální míře přispěl k ochraně společnosti před recidivou trestné činnosti mladistvého. Efektivita programů je otázkou dlouhodobého sledování mladistvých zařazených do jednotlivých programů, zejména v oblasti recidivy nezákonného jednání.

1.1. Předmět a cíle výzkumu

Předmětem výzkumu byla efektivita probačních programů pro mládež z pohledu kriminální recidivy mladistvých pachatelů a praktické zkušenosti jejich realizátorů a dohlížejících probačních úředníků. Analyzovali jsme také obsahové zaměření jednotlivých programů.

1.2. Metody výzkumu

V rámci výzkumu bylo využito analýzy statistických údajů MSp a PMS, expertního dotazníkového šetření mezi realizátory probačních programů a probačními úředníky, analýzy vzorku trestních spisů, kde bylo rozhodnuto o povinnosti podrobit se probačnímu programu, a rovněž analýzy údajů z Rejstříku trestů. Provedena byla také vstupní studie z domácích a zahraničních odborných pramenů ke zkoumané problematice.

1.3. Výzkumný soubor

V rámci expertního dotazníkového šetření bylo osloveno všech 76 středisek PMS. Dotazník byl předán probačním úředníkům, kteří se zabývají problematikou mladistvých pachatelů. Vrátilo se 83 dotazníků. Vyšší počet obdržených dotazníků, než je počet středisek PMS, je způsoben skutečností, že na některých střediscích (zejména ve větších městech) se agendě mladistvých věnuje více pracovníků současně. Druhá část šetření, zaměřená přímo na poskytovatele, zahrnovala všechny subjekty realizující probační programy v letech 2008

a 2009. Dotazníkem bylo osloveno 33 organizací, vyplněných dotazníků se vrátilo 22 (návratnost 66,7 %).

Poznatky o ukládání probačních programů byly získány z celkem 22 trestních spisů, které nám byly zapůjčeny 18 okresními soudy ze všech obvodů soudních krajů v České republice.

Analýza údajů z Rejstříku trestů se týkala mladistvých, kteří byli podle údajů od PMS zařazeni v roce 2006 do probačních programů. Podařilo se shromáždit údaje o 326 mladistvých. Dovolujeme si upozornit, že použitá ustanovení trestního práva hmotného jsou uváděna podle právní úpravy platné do 31. 12. 2009 (zák.č. 140/1961 Sb.). Tato právní úprava již nebyla platná v době analýzy údajů z Rejstříků trestů a trestních spisů okresních soudů ve věcech, u nichž byl realizován probační program.

2. Zahraniční zkušenosti s programy pro pachatele

Se zvýšeným zájmem o programy, jejichž cílem je pozitivní působení na pachatele a změna jeho chování (v anglickém jazyce se nejčastěji označují jako „offending behaviour programmes“), se ve vyspělých zemích setkáváme od počátku devadesátých let 20. století. Jedná se o nedílnou součást hnutí, pro něž se v akademických kruzích vžil termín „What works“ („Co funguje“), a které usiluje o to, aby se v trestní politice prosazovala především taková opatření, jejichž účinnost lze spolehlivě prokázat empirickým kriminologickým výzkumem. Mnozí autoři hovoří v souvislosti s těmito tendencemi o vzkříšení či znovuzrození ideálu rehabilitace pachatele¹. Teorie, podporující myšlenky nápravy či převýchovy osob, dopouštějících se trestné činnosti, totiž v předcházejícím období sedmdesátých a osmdesátých let ustoupily do pozadí, a to na úkor filozofie přísného a nekompromisního trestání. Od něj si společnost slibovala, že dokáže pachatele od trestné činnosti odradit (včetně pachatelů potenciálních), zatímco nákladné investice do resocializačních či léčebných opatření se v duchu poznatku „nothing works“ („nefunguje nic“) jevíly z hlediska omezování kriminality jako zbytečné mrhání finančními prostředky.

V odborné literatuře se obvykle setkáváme s tvrzením, že počátek této všeobecné skepse ve vztahu k efektivitě rehabilitace je spojen s uveřejněním prvních rozsáhlejších výzkumných zpráv, hodnotících účinek nápravných programů na následnou recidivu pachatelů². Zdaleka největší ohlas měl článek Roberta Martinsona, uveřejněný v roce 1974 v americkém časopise *The Public Interest*³. Martinson ve své práci shrnul poznatky z více než 200 dílčích studií, zabývajících se nápravnými opatřeními pro pachatele (jak v prostředí věznic, tak programy vykonávanými v komunitě), přičemž závěr jeho analýzy byl velmi nelichotivý - neexistuje bohužel jediný pádný důkaz, proč věřit, že práce s pachateli, zaměřená na jejich nápravu, významně přispívá ke snížení rizika jejich další trestné činnosti. Pro pozitivistickou kriminologii, stavějící na předpokladu, že s kriminalitou lze nejlépe bojovat, zaměříme-li se na její příčiny a jejich odstranění, znamenala tato a podobné studie velké rozčarování. Její

¹ Srov. např. Wing Hong Chui: What works in reducing re-offending - principles and programmes. In: Wing Hong Chui; Nellis, M. (eds.): *Moving Probation Forward*. London: Pearson Longman, 2003, str. 56-73. Nebo Ward, T.; Maruna, S.: *Rehabilitation*. London: Routledge, 2007.

² Srov. Raynor, P.; Robinson, G.: *Rehabilitation, Crime and Justice*. London: Palgrave MacMillan, 2005.

³ Martinson, R.: What works? Questions and answers about prison reform. In: *The Public Interest*, 35/1974, str. 22-54.

popularita vzápětí rychle slábla a na uvolněné místo se draly teorie, vracející se k myšlenkám klasické školy kriminologie osmnáctého století - tedy k vizi racionálně uvažujícího pachatele, který je za své chování plně odpovědný, a na něhož lze nejvíce působit hrozbou přísného trestu⁴.

Jak připomíná P. Raynor⁵, zásluhy o následnou, a téměř dvě desetiletí trvající dominanci názoru, že rehabilitace se nevyplácí, není ovšem možné připisovat pouze dobovému kriminologickému výzkumu a jeho pesimistickým závěrům. Je důležité všimnout si také celkového společenského a kulturního kontextu. Samotné výsledky uvedených studií totiž nebyly tak jednoznačné, jak se později tradovalo (výrok „nothing works“ ostatně nevyslovil ani zmíněný Martinson), a navíc vůči metodologii, která byla užitá k jejich získání, měli mnozí řadu oprávněných výhrad. Spíše se zdá, že kritika pozitivistického přístupu, která se v těchto pracích objevila, byla v plném souladu s ideologií nově nastupujících pravicových a neoliberálních vlád, chystajících se výrazně omezit státní výdaje na sociální záležitosti. Dobře se snoubila s principy ekonomického individualismu a odpovědnosti každého občana za vlastní osud, který nelze omlouvat nedostatky v rovině osobnostní ani sociální. Dobového posunu v postojích ke kriminalitě a její kontrole si ve své práci pozorně všímá D. Garland⁶. Pro vývoj společnosti jsou podle něj klíčové názory a chování střední třídy, přičemž právě ona zažívala v sedmdesátých letech 20. století mnoho výrazných změn, vedoucích k nárůstu pocitu vlastní zranitelnosti a ohrožení. Lidé se díky nim stali méně tolerantními k čemukoli, co představuje riziko, čímž následně zeslábla i jejich podpora přístupů, založených na pomoci těm, kdo se vymykají běžným normám (včetně norem zákonných). Hesla jako „tvrdě vůči zločincům“, „každému, co si zaslouží“ nebo „nulová tolerance“ se náhle jevily jako mnohem oprávněnější odpověď na zločin než opatření, založená na pomoci, poradenství či léčbě.

Celospolečenská atmosféra nedůvěry k možnostem napravovat pachatele se logicky podepsala na práci těch složek justice, pro něž byly právě tyto principy základním bodem existence. Jak konstatuje P. Raynor⁷, pro probační služby se zmíněné období stalo érou čirého pragmatismu. V resocializační moc probace věřil jen málokdo, avšak na druhou stranu se záhy objevily problémy přeplněných věznic, a tak rychle rostl význam alternativních trestů

⁴ Více k tomu u nás v poslední době např. Tomášek, J.: Úvod do kriminologie - jak studovat zločin. Praha: Grada, 2010, s. 179-180.

⁵ Raynor, P. aj., cit. dílo z roku 2005.

⁶ Garland, D.: Culture of Control. Oxford: Oxford University Press, 2009.

⁷ Raynor, P. aj., cit. dílo z roku 2005.

k trestu odnětí svobody (zejména obecně prospěšných prací), které byly ukládány „méně nebezpečným“ pachatelům a na jejichž vykonání dohlížela právě probační služba. Její efektivita nebyla v daných časech poměřována ani tak schopností snižovat recidivu pachatelů, jako spíše vyrovnat se s rostoucím počtem jedinců, vykonávajících alternativní tresty. Tajemstvím nebyla ani rizika, spojená s uvězněním (efekt tzv. prizonizace), a tak se kladl důraz na potřebu rozvíjet systém postpenitenciární péče, včetně parole.

Situace se začala měnit počátkem devadesátých let. Důvodů bylo více. Podle G. Robinsonové a I. Crowa⁸ lze hovořit přinejmenším o třech zásadních pilířích nově nastupujícího hnutí „What works“, nazývaného též „nový rehabilitacionismus“. První z nich představovaly empirické studie lokálního charakteru, jejichž autoři odmítali přijmout dogma „nothing works“ a pokoušeli se i během osmdesátých let dokázat, že určité, vhodně připravené a realizované intervence mohou vést ke snížení recidivy pachatelů. Příkladem může být studie z Jižního Walesu, v níž se podařilo doložit, že recidiva pachatelů na probaci byla signifikantně nižší (o 13 %) než recidiva těch, jimž byl uložen trest odnětí svobody. Zaznamenány byly navíc i rozdíly v míře sociálních či osobnostních problémů, jimž zástupci obou sledovaných skupin čelili.

Druhým zdrojem změn se staly sekundární analýzy již dříve získaných dat, pocházejících z různých výzkumů k účinnosti nápravných opatření. Nejvíce jich bylo provedeno v Severní Americe. Bylo zjištěno, že pokud jsou v souhrnných analýzách odděleny různé druhy či typy opatření, efektivita některých z nich se z hlediska omezování recidivy ukazuje v mnohem lepším světle, než naznačovaly dřívější práce. T. Palmer tak znovu prověřil 82 studií, zahrnutých do populární Martinsonovy analýzy (viz výše), a došel k závěru, že 39 z nich hovoří o pozitivních, či alespoň částečně pozitivních výsledcích. Diskuse se navíc začala vést i k otázkám, zda malá efektivita intervence nesouvisí spíše s tím, že je špatně či nedostatečně prováděna, nikoli s jejími principy či teorií, na jejímž základě vznikla. Stojí také za zmínku, že sám Martinson revidoval výsledky své původní práce, a to rovněž s mnohem příznivějším závěrem.

Posledním, a patrně nejdůležitějším prvkem, který přispěl k renesanci rehabilitačního ideálu v práci s pachateli trestných činů, byla aplikace metody metaanalýzy

⁸ Robinson, G., Crow, I.: *Offender rehabilitation - Theory, Research and Practice*. London: Sage, 2009, str. 76.

v kriminologickém výzkumu. Tento postup, spočívající ve využití závěrů více studií podobného typu a jejich hodnocení jednotným rámcem, byl již delší dobu znám v medicínském výzkumu. V kriminologii jej jako první začali masivněji využívat výzkumníci v USA a Kanadě, později též na Novém Zélandě a ve Velké Británii. Cílem studií, zaměřených na účinnost různých sankcí, je odhalit rozdíly v míře recidivy (či jiného důležitého ukazatele), a to mezi těmi, kdo podstoupili příslušnou intervenci, a těmi, kteří podstoupili intervenci jinou, eventuálně žádnou. Dosud provedené studie hovoří o tom, že u osob, jimž se dostane určité nápravné péče, se ve srovnání s kontrolní skupinou setkáváme s nižší recidivou, a to zhruba o 10-13 % (někdy i více - záleží na tom, jaká konkrétní opatření jsou do studie zahrnuta). Tento rozdíl se na první pohled nemusí jevit jako příliš výrazný, avšak převládal-li v dané době názor, že rehabilitace nemá smysl, i takto „skromné závěry“ představovaly významný krok⁹. Propagaci a podpoře myšlenek a poznatků, získaných uvedenými cestami, prospěla i řada odborných konferencí, které se v následujících letech pod hlavičkou „What works“ uskutečnily¹⁰.

2.1. Základní principy efektivní intervence

Rostoucí počet studií, založených na metodě metaanalýzy, umožňuje pojmenovat určité základní principy, typické pro efektivní intervence. Podle McGuireho¹¹ mají největší šanci omezit budoucí recidivu takové programy, které splňují následujících sedm kritérií:

1. Jsou založeny na jasném a dobře formulovaném modelu příčin trestné činnosti, který je konceptuálně zřejmý a vychází ze spolehlivých empirických důkazů.

2. Pracuje se s nástroji na odhadování rizik budoucí recidivy, využívajícími data o předchozí kriminální kariéře i další údaje, přičemž na základě těchto informací a v souladu s nimi je rozhodováno, jaká míra dohledu či forma konkrétního opatření je pachatelům uložena.

⁹ Srov. Raynor, P. aj., cit. dílo z roku 2005, s. 107.

¹⁰ K tomu více viz např. Burnett, R., Roberts, C. (ed.): What Works in Probation and Youth Justice. Developing Evidence-Based Practice. Cullompton: Willan Publishing, 2004.

¹¹ McGuire, J.: What works in correctional intervention? Evidence and practical implications. In: Bernfeld, G.; Farrington, D., Leschied, A. (ed.): Offender Rehabilitation in Practice – Implementing and Evaluating Effective Programs. Chichester: Wiley, 2001, s. 34.

3. Podstatným prvkem je provádět odhad kriminogenních potřeb a dynamických rizikových faktorů, o nichž je známo, že mají vliv na trestnou činnost a které se mohou během času měnit (například postoje, vliv delikventních přátel, nedostatek schopností, závislost na návykových látkách nebo problémy v oblasti sebekontroly).

4. Využívá se metod, které korespondují s aktivním, soustředěným učením s plnou osobní účastí pachatele - klíčová je v tomto smyslu i potřeba přizpůsobit intervenci individuálním rozdílům mezi pachateli.

5. Efektivní metoda musí mít svůj jasný cíl a vyžaduje kvalifikované a strukturované zapojení personálu, který jednotlivé úkony chápe jako relevantní vzhledem k individuálním potřebám pachatele.

6. Nejpřesvědčivějších výsledků dosahuje aplikace kognitivně-behaviorálních modelů, založených na teoreticky dobře ukotvených metodách, zohledňujících dynamickou interakci mezi individuálním způsobem myšlení, cítění a chování v okamžiku trestného činu.

7. Je nezbytné, aby daný program či službu poskytovali pracovníci, kteří jsou dostatečně proškoleni, mají pro svou činnost adekvátní prostředky, dodržují stanovené cíle, využívají vhodné postupy a věnují se systematické evaluaci individuálních pokroků i celkových výsledků, kterých program dosahuje. O tomto prvku se někdy hovoří jako o tzv. „integritě programu“.

S podobnými charakteristikami „osvědčených“ programů se setkáme i u dalších autorů. G. Robinsonová a I. Crow je doplňují o vliv skutečnosti, zda je program vykonáván v komunitě¹². Podle nich existují důkazy, že intervence, odehrávající se v blízkosti klientova bydliště, mají mnohem větší předpoklady pro získání praktických a pro život podstatných dovedností. Tento poznatek je v souladu s výsledky výzkumů kriminální kariéry, z nichž je známo, že řada důležitých faktorů či životních událostí, motivujících pachatele k zanechání trestné činnosti, leží v jeho přirozeném sociálním prostředí. Sankce či opatření, vykonávaná v komunitě, tak v tomto směru nabízejí větší možnosti, než izolace pachatele ve vězení či jiném nápravném zařízení¹³. V jiných pracích se pro změnu setkáme se zdůrazněním potřeby

¹² Srov. Robinson, G. aj., cit. dílo, str. 79.

¹³ Více k tomu viz. např. Farral, S.: *Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Cullompton: Willan Publishing, 2004.

adaptovat program lokálními podmínkami, možnostem a zdroji, stejně jako využívat multimodálního přístupu, který kombinuje více metod a postupů současně¹⁴.

2.2. Teoretická východiska programů pro pachatele

Program, určený pachatelům trestné činnosti, můžeme s jistou dávkou zjednodušení definovat jako plánovanou sérii příležitostí k učení¹⁵. Obvykle se předpokládá, že jde o opatření, realizované se skupinou jedinců (tedy stavějící na principech skupinové práce), avšak existují i programy, v jejichž rámci se s pachatelem pracuje individuálně. Pro většinu programů, s nimiž se dnes můžeme setkat, ale každopádně platí, že vycházejí z myšlenek a poznatků dvou významných psychologických škol - behaviorismu a kognitivní psychologie. I proto se termín „kognitivně-behaviorální programy“ někdy používá jako synonymum programů pro pachatele obecně. Význam těchto teorií či přístupů podtrhují i výše citované poznatky empirických výzkumů, podle nichž se jedná o jednu z nejeftivnějších cest ke snížení recidivy. Kognitivně-behaviorální terapie dnes slaví úspěch také v jiných oblastech - k nejužívanějším postupům patří například v psychiatrii, sociální práci či v poradenství.

Pro behaviorismus je příznačný zájem o chování a o faktory, které jej podmiňují. Již jeho zakladatelé (například J. Watson a B. F. Skinner) byli přesvědčeni, že psychologie by se neměla zaměřovat na těžko uchopitelný duševní život člověka, ale na jeho vnější projevy. Těm lze rozumět jako reakci na konkrétní podmínky, přičemž platí, že jedinec bude s velkou pravděpodobností opakovat takové jednání, které přináší pozitivní následky, a naopak vyhýbat se všemu, co mu způsobuje následky negativní. Behavioristé tyto hypotézy dokládali rozsáhlými experimenty, vedoucími k závěrům, že chování může být přímo ovlivňováno vnějším manipulováním s pozitivní či negativní reakcí na něj (model tzv. instrumentálního podmiňování). Na význam procesů učení v životě člověka upozorňovali také představitelé teorie sociálního učení, kteří na behaviorismus do značné míry navázali (k hlavním představitelům tohoto směru patří např. A. Bandura). Obohatili jej ovšem o experimentální doložení skutečnosti, že ke změně chování může dojít i při absenci bezprostředních stimulů či podnětů. Jedinci se totiž mohou učit i napodobováním ostatních, respektive sledováním jejich chování a následků, které přináší. Teorie sociálního učení tak velmi dobře ilustruje, jak zásadní úlohu mohou v našem životě sehrát sociální vzory a modely, s nimiž se setkáváme u členů vlastní rodiny, u svých vrstevníků či (v symbolické rovině) v médiích.

¹⁴ P. Raynor aj., cit. dílo z roku 2005, str. 109.

¹⁵ Srov. Robinson, G. aj., cit. dílo, str. 106.

Kognitivní psychologie akcentuje při výkladu lidského chování význam kognitivních procesů - tedy myšlení a jeho vzorců a pochodů. Chceme-li vysvětlit něčí jednání, rozbor vnějších podmínek či stimulů nám podle takto orientovaných teorií nestačí, neboť velmi záleží na tom, jak daný jedinec příslušnou situaci chápe a jak se k ní staví. Kognitivní psychologie zdůrazňuje témata jako vnímání, postoje či přístup k řešení problémů. Účinná terapie musí být vedena tak, aby byly vzorce myšlení, podporující nežádoucí chování, nahrazeny vzorci vhodnějšími.

Kognitivně-behaviorální přístupy kombinují principy obou zmíněných psychologických škol. Jak uvádí G. Robinsonová¹⁶, ohniskem jejich zájmu není osobnost pachatele jako celek, nýbrž její specifické (negativní) projevy chování, a to spolu s myšlenkovými pochody, které takové chování upevňují. Pracuje se především s těmi problémy a situacemi, které jedince aktuálně ovlivňují - v tom je podstatný rozdíl od jiných psychologických směrů (např. od psychoanalýzy), které se snaží proniknout i k nevědomým prožitkům, eventuálně k prožitkům z raného dětství. O rozvoj kognitivně-behaviorálních postupů na poli práce s pachateli trestných činů se zasloužili především kanadští kliničtí psychologové, kteří je realizovali v prostředí tavných nápravných zařízení¹⁷. Impulsem pro řadu odborníků byla zejména práce R. Rosse a E. Fabiana z roku 1985¹⁸, v níž se objevuje ucelený „kognitivní model rehabilitace pachatele“, a to jako určitá varianta teorie sociálního učení se zvláštním důrazem na tzv. „kognitivní schopnosti“. Zmínění autoři došli na základě analýzy dostupné psychologické literatury k přesvědčení, že pachatelé se od nedelikventní populace liší především určitou rigiditou stylu myšlení, vyšší impulzivitou a také slabší schopností promýšlet dopředu své jednání a jeho následky. Jinými slovy řečeno, u většiny z nich lze pozorovat známky kognitivních deficitů. Účinná proto může být z hlediska předcházení další trestné činnosti terapie, která se na tyto deficity cíleně zaměří.

R. Ross a jeho kolegové stáli i u zrodu prvního z řady programů pro pachatele trestné činnosti. Ve známost vstoupil pod názvem „Uvažování a rehabilitace“ (Reasoning and Rehabilitation, zkratkou též „R and R“). Jeho cílem je pachatelům poskytnout a podporovat u nich rozvoj alternativních způsobů myšlení, vedoucí k celkovému obohacení zažitých vzorců uvažování a k posílení dovedností, podporujících prosociální chování. Pachatelé se učí

¹⁶ Robinson, G. aj., cit. dílo, str. 108.

¹⁷ Někdy se setkáme s označením „kanadská škola klinické psychologie“.

¹⁸ Ross, R.; Fabiano, E.: Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation. Johnson City: Institute of Social Sciences and Arts, 1985.

rozvažovat vlastní chování, lépe předvídat následky toho, co činí, více plánovat reakce na potenciální problémy, sebekriticky nahlížet své jednání i dívat se na problémy očima druhých¹⁹. Program se skládá z 36 dílčích lekcí, určených malé skupině pachatelů. Z hlediska konkrétních pracovních postupů se jedná o multi-modální program, využívající více technik současně - uvedené dovednosti pachatelé získávají například formou hraní rolí, diskusí nad morálními dilematy, hrami odhalujícími pachatelovy hodnoty a postoje apod.

První studie, zabývající se evaluací programu „R and R“, byla k dispozici již v roce 1988 (známa je pod názvem „Pickering Experiment“). V jejím rámci byla srovnávána skupina pachatelů pod dohledem probačního úředníka, kteří program úspěšně dokončili, s dvěma skupinami kontrolními – s pachateli na probaci bez účasti v programu, a dále s pachateli, kteří prošli jiným typem programu (zaměřeným na dovednosti potřebné pro praktický život). Rozdělení pachatelů do těchto tří skupin probíhalo na principu náhody (celkem se experimentu zúčastnilo 62 osob). Výsledky byly velmi povzbudivé - mezi účastníky programu „R and R“ bylo pouze 18,1 % těch, kteří byli do devíti měsíců po skončení intervence znovu stíháni za další trestnou činnost, zatímco ve skupině pachatelů pod dohledem 69,5 % a mezi účastníky druhého typu programu 47,5 %²⁰. Tyto závěry přispěly k rozšíření programu po celé Kanadě, a později i do dalších zemí (například do USA, Anglie a Walesu, Skotska, Španělska, Německa, Skandinávie, Austrálie či na Nový Zéland), přičemž se jednalo o jeho využití jak v komunitě (většinou v gesci probačních služeb), tak v nápravných institucích. K dispozici je v těchto zemích již několik evaluačních studií, které z hlediska další recidivy pachatelů přinášejí vesměs pozitivní výsledky (většinou jde ale pouze o výzkumy, zabývající se dospělými pachateli mužského pohlaví - poznatky o jiných skupinách pachatelů chybějí)²¹.

2.3. Příklady „probačních“ programů a jejich evaluace

Úspěch programu „R and R“ podnítl vznik řady programů dalších, stavějících na obdobných postupech či zásadách. Z hlediska zaměření naší práce jsou nejzajímavější ty, které se uskutečňují v kontextu probačních služeb (s termínem „probační program“ se sice v zahraničí přímo nesetkáme, ale právě zmíněné programy se svým obsahem i systémem realizace naší legislativě blíží). Nejvíce informací, a především pak relevantních výzkumných dat

¹⁹ Podrobněji k náplni programu viz např. Hollin, C.; Palmer, E.: *Offending Behaviour Programmes: Development, Application and Controversies*. Chichester: Wiley, 2006, s. 7.

²⁰ Více viz Robinson, G. aj., cit. dílo, str. 109.

²¹ Srov. Hollin, C. aj., tamtéž.

o účinnosti, je dostupných k programům ve Velké Británii. K jejich rozvoji přispěla politická situace ve druhé polovině devadesátých let, kdy se nová labouristická vláda zasadila v oblasti trestní politiky o větší důraz na principy „What works“. Národní plán snižování trestné činnosti, realizovaný od roku 1998, kromě jiného podpořil vznik programů pro pachatele, rozvíjených jako specifická intervence v rámci probačního dohledu (označovány byly jako „Pathfinder projects“ - tedy „Průkopnické projekty“). Z kriminologického hlediska je důležité, že tato iniciativa, kterou je možno v oblasti probace považovat za největší projekt svého druhu na světě²², od počátku zdůrazňovala význam soustavného monitoringu a vyhodnocování účinnosti na bázi kriminologického výzkumu.

Již na počátku roku 1999 byly na základě 60 návrhů vybrány první tři programy, po nichž o pár měsíců později následovalo vyhlášení dalších 32 probačních projektů – k nim kromě samotných programů pro pachatele patřily i další tři typy intervencí, a to opatření zaměřená na práci pro komunitu, projekty usnadňující návrat do společnosti osobám propuštěným z krátkodobého trestu odnětí svobody a programy sloužící ke zvyšování příležitostí ke získání zaměstnání (zejména pro pachatele s deficitem v oblasti gramotnosti a základních pracovních dovedností).²³ Od stejného roku funguje akreditační komise, složená z dvanácti odborníků z různých institucí. Ta v prvních letech svého fungování doporučila pro využití ve všech probačních obvodech celkem pět programů obecného zaměření, šest pro pachatele sexuální kriminality, dva pro pachatele kriminality násilné, jeden pro pachatele trestných činů v dopravě, řídících pod vlivem alkoholu, a jeden pro pachatele se závislostí na návykových látkách. Na následujících řádcích jsou stručně popsány zkušenosti se třemi konkrétními programy.

STOP program

Význam tohoto programu, známého jako STOP (zkratka slov Straight Thinking On Probation), spočívá kromě jiného v tom, že ve Velké Británii se jednalo o první plně evaluovaný program, který byl realizován jako součást probačního dohledu. Od začátku devadesátých let do něj byli zařazováni klienti probační služby v oblasti Mid Glamorgan (Jižní Wales). Program byl upravenou verzí Rossova „R and R“ programu (viz výše). Spočíval ve 35 dvouhodinových sezeních, zaměřených na posilování sociálních kompetencí,

²² Srov. Merrington, S.; Stanley, S.: Doubts about the what works initiative. In: Probation Journal, 47/2000, str. 273.

²³ Více informací viz Hollin, C. aj.: Introducing Pathfinder Programmes into the Probation Service - An Interim Report. London: Home Office, 2002. Home Office research study 247.

schopnost řešit problémy, zvládnání emocí, kritické a kreativní myšlení či na upevňování prosociálních hodnot. Výzkum samotné efektivity programu byl založen na sledování další trestné činnosti účastníků, a to v období 12 a 24 měsíců po skončení programu²⁴. Pro srovnání bylo vytvořeno několik kontrolních skupin, sestavených dle podobných rizikových faktorů (autoři studie využili standardní predikční nástroje, které byly v dané době ve Velké Británii k dispozici). Ukázalo se, že pachatelé, kteří program STOP úspěšně ukončili, recidivovali během prvního roku méně často (dokonce méně, než předpokládal uvedený predikční nástroj). Dlouhodobější efekt byl již slabší (blíže viz **Tabulka 1**, týkající se procentuálního podílu jedinců, u nichž bylo ve sledovaném čase zaznamenáno další obvinění). Jako podstatné se jevily rozdíly v závažnosti dalších skutků - studie prokázala, že účast v programu zvyšovala pravděpodobnost, že další trestná činnost bude méně závažného charakteru a bude se týkat spíše útoků na majetek, nikoli na zdraví či život oběti. Dotazováním samotných klientů, uskutečněným jak před zahájením programu, tak po jeho ukončení, bylo navíc zjištěno, že u nich došlo k příznivému posunu v postojích a hodnotách.

Tabulka 1: Predikovaná a skutečná míra recidivy u účastníků programu STOP a u kontrolních skupin (v %)

	Po 12 měsících		Po 24 měsících	
	Predikovaná	Skutečná	Predikovaná	Skutečná
Probace a účast ve STOP	44	44	63	65
Probace (bez STOP)	41	40	59	61
Obecně prospěšné práce	35	32	52	49
Trest odnětí svobody podmíněně	26	27	41	41
Trest odnětí svobody (kratší než 1 rok)	38	44	55	56
Nápravná zařízení pro mladistvé	47	54	65	73
<i>SOUHRN vězení + nápravná zařízení</i>	42	49	60	65
<i>SOUHRN klienti s ukončeným STOP</i>	42	35	61	63

Převzato: Raynor, cit. dílo z roku 2002

²⁴ Podrobně viz Raynor, P.; Vanstone, M.: Understanding Community Penalties: Probation, Policy and Social Change. Buckingham: Open University Press, 2002.

Think First

Autorem programu, jehož název lze přeložit slovy „Nejdříve uvažuj“, je J. McGuire. Základ tvoří dva prvky²⁵. Stejně jako u programu STOP či „R and R“ je i zde příznačný kognitivně-behaviorální terapeutický model, pracující s technikami řešení problémů, self-managementu a tréninku sociálních dovedností. Druhým východiskem je zájem o samotný trestný čin a jeho detailní analýza. Program existuje ve dvou verzích - jedné, určené pro využití v rámci probačního dohledu či jiné formy komunitních sankcí, a druhé, připravené pro vězeňská zařízení. „Komunitní verze“ se skládá ze čtyř „před-skupinových“ setkání, trvajících vždy zhruba jednu hodinu (ve třech případech jde o individuální schůzky, v posledním o úvodní skupinové sezení), po nichž následuje 22 dvouhodinových skupinových setkání. Na závěr ještě každého účastníka čeká šest individuálních hodinových schůzek (celkový čas tak zabere zhruba 54 hodin). V jednotlivých lekcích se postupuje tak, aby si klienti osvojili schopnost řešit běžné problémy vhodným způsobem. Jde například o následující schopnosti:

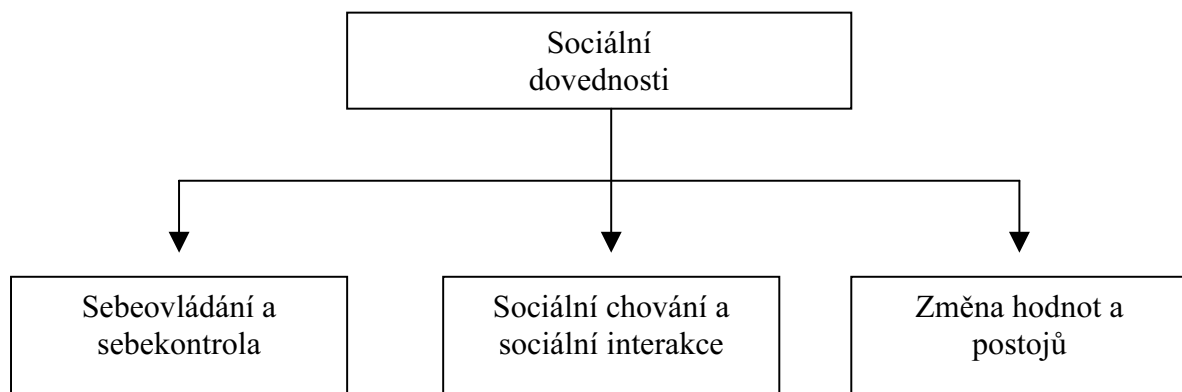
- rozpoznat, že je něco špatně; uvědomit si, a sám pro sebe si vyslovit, že čelím problému (schopnost uvědomit si problém);
- jasně problém identifikovat, a to jeho zřetelným vyjádřením slovy (schopnost problém identifikovat);
- shromáždit informace, které mohou pomoci problém vyřešit (schopnost shromažďovat potřebné informace, významná fakta, názory a rady);
- rozvíjet nápady k různým způsobům praktického řešení problému (schopnost uvažování o alternativách);
- formulovat kroky, které jsou nezbytné k tomu, aby bylo řešení problému docíleno (schopnost zvažovat konkrétní prostředky řešení);
- promýšlet možné důsledky, anticipovat pravděpodobné následky všech podniknutých kroků (schopnost uvažovat o důsledcích);
- činit racionální a na základě dobře zvážených informací připravenou volbu mezi nabízejícími se variantami řešení (schopnost přijmout řešení).

K úspěšnému zvládnání osobních problémů je nutná dostatečná sebekontrola, zaručující, že jedinec nepodlehne prvotním impulsům, vedoucím ke zkratkovitému jednání. I proto je

²⁵ Podrobně viz např. McGuire, J.: General offending behaviour programmes: concept, theory and practice. In: Hollin, C.; Palmer, E.: Offending Behaviour Programmes: Development, Application and Controversies. Chichester: Wiley, 2006, str. 87.

jedním ze základních prvků programu trénink sebeovládání. Stejně tak vychází program z předpokladu, že většina problémů, jimž pachatelé čelí, je interpersonálního charakteru, a tak je zvýšená pozornost věnována nácviku sociálních dovedností. Pachatelé se současně učí hledět na své chování perspektivou druhých lidí, což má velký význam při zpětném hodnocení vlastní trestné činnosti a jejího dopadu na poškozeného. Celkovou konceptuální strukturu programu shrnuje následující schéma.

Schéma 1: Struktura programu Think First

(Převzato z: McGuire, J., cit. dílo z roku 2006)

Evaluací programu se zabývali pracovníci Oddělení probačních studií, zřízeného v rámci Centra pro kriminologický výzkum Univerzity v Oxfordu. Prospektivní část studie, o níž informuje C. Roberts²⁶, zahrnuje pachatele, jimž byl program uložen jako součást trestu, vykonávaného v komunitě²⁷. Vzorek čítal 490 jedinců, přičemž plných 42 % z nich do programu vůbec nenastoupilo a dalších 29 % jej nedokončilo (kompletně jej absolvovalo pouze 141 osob, tedy 29 % vzorku). Analýza ukázala, že mezi faktory, které predikovaly úspěšné ukončení programu, patřil zejména věk pachatele (jedinci, kteří program ukončili, byli v průměru o tři roky starší, než ti, co do něj buď nenastoupili, nebo navštívili pouze několik lekcí), schopnost skupinové spolupráce, dobré komunikační dovednosti, lepší dovednosti řešení problémů, méně praktických překážek, silnější vnější podpora, zaměstnání a větší motivace. Rozdíly byly patrné i z hlediska trestné činnosti, kdy u osob, které program

²⁶ C. Roberts: Offending behaviour programmes: emerging evidence and implications for practice. In: Burnett, R.; Roberts, C.: What Works in Probation and Youth Justice. Developing Evidence-Based Practice. Cullompton: Willan Publishing, 2004.

²⁷ V tomto případě šlo konkrétně o dva typy trestů, a to tzv. „community rehabilitation order“ a „community punishment and rehabilitation order“.

dokončily, byl méně často zjištěn vyhraněný kriminální životní styl, delikventní přátelé či záznam o pobytu ve vězení v posledních dvou letech před nástupem do programu. Recidiva byla sledována v období 6, 9 a 12 měsíců po skončení programu. Základní údaje pro výše zmíněné tři skupiny klientů prezentuje následující tabulka. Je z ní dobře patrné, že recidivujících bylo ve všech obdobích nejméně mezi pachateli, kteří program ukončili, naopak nejvíce ve skupině těch, kdo absolvovali pouze část programu (obecně platilo, že polovina z těchto klientů přestala docházet již před čtvrtou z celkových dvaadvaceti lekcí).

Tabulka 2: Další trestná činnost podle způsobu ukončení programu Think First

	Řádně ukončili program	Neukončili program	Do programu nenastoupili
Po 6 měsících			
% znovu potrestaných	27	45	40
% znovu potrestaných, TČ závažnější povahy než předchozí	12	17	17
% odsouzených k trestu odnětí svobody	1	5	16
Po 9 měsících			
% znovu potrestaných	36	64	57
% znovu potrestaných, TČ závažnější povahy než předchozí	15	26	25
% odsouzených k trestu odnětí svobody	1	14	22
Po 12 měsících			
% znovu potrestaných	44	77	74
% znovu potrestaných, TČ závažnější povahy než předchozí	18	32	29
% odsouzených k trestu odnětí svobody	3	16	24

Převzato z: Roberts, C., cit. dílo z roku 2004.

Zajímavé poznatky přineslo srovnání pachatelů podle predikovaného rizika recidivy (k jeho měření byl využit nástroj OGRS-2)²⁸. Studie ukázala, že u pachatelů s nejnižší mírou rizika nebyly rozdíly v míře recidivy mezi těmi, kdo program řádně dokončili, nedokončili nebo do něj vůbec nenastoupili (tato skupina sice program nejčastěji dokončila, avšak jeho absolvování nemělo valný vliv na to, zda budou v trestné činnosti pokračovat). Jinak tomu již bylo u pachatelů se střední a vysokou mírou rizika - osoby, které program ukončily, byly

²⁸ Škála OGRS (Offender Group Reconviction Scale) byla vytvořena v devadesátých letech, a to na základě databáze Home Office, obsahující informace o demografických údajích a kriminální kariéře velkého vzorku pachatelů trestné činnosti. Jejím cílem je vyjádřit stupeň rizika, že se daná osoba dopustí dalšího trestného činu v následujících dvou letech po propuštění z vězení či od začátku výkonu komunitní sankce. Klíčové znaky, s nimiž pracuje, představují věk, pohlaví, typ trestného činu, počet trestů odnětí svobody do 21 let věku, celkový počet předchozích odsouzení a věk při prvním odsouzení. Probační úředníci ve Velké Británii mají OGRS k dispozici jako počítačový program k osobnímu využití při práci s klienty.

znovu obviněny signifikantně méně často než zbylé dvě skupiny. Současně se ukázalo, že vyšší úspěšnosti v dokončování programu lze dosáhnout dokonalejším zacílením programu, větší pozorností směrem k motivaci klientů, pomocí s jejich praktickými životními problémy a důrazem na provázanost získaných dovedností s reálným životem po skončení samotného programu.

Program Think First byl evaluován i v dalších studiích. Na lokální úrovni (oblast Merseyside) bylo například potvrzeno, že pachatelé, kteří program řádně ukončili, recidivují méně než ti, kdo z něj odstoupili. Jejich nižší recidiva byla zaznamenána i ve vztahu ke kontrolní skupině, avšak v tomto případě již nebyly rozdíly statisticky významné²⁹. Rozsáhlejší vzorek obsáhla studie, na níž se podílely univerzity v Leicesteru a Liverpoolu³⁰. Její první část zahrnuje 16 probačních středisek a týkala se pachatelů, kteří byli odsouzeni v roce 2002 s návrhem na účast v některém ze sedmi programů v rámci projektu Pathfinder (viz výše). Druhá část pak pracovala s daty z 15 probačních středisek. Kontrolní skupiny tvořily v obou případech pachatelé, jimž byl uložen některý z typů komunitní sankce bez návrhu na účast v programu (v první části šlo o 2.630 osob, ve druhé o 3.305 osob). Počtem sledovaných pachatelů se jednalo o vůbec největší evaluaci komunitní intervence v historii Velké Británie³¹. Jedním ze zásadních zjištění byl nízký podíl pachatelů, kteří program dokončili - v první studii šlo pouze o 38 %, ve druhé o 34 %. Zbývající část „odpadla“ během několika lekcí, avšak překvapivě vysoký byl i počet těch, kdo do programu vůbec nenastoupili (více jak 40 %). Výsledky, týkající se recidivy, byly podobné předchozím studiím - pachatelé, kteří program úspěšně ukončili, recidivovali nejméně často (ve druhé ze zmíněných částí studie bylo znovu odsouzeno 37 %), naopak ti, kteří jej neukončili, se trestné činnosti znovu dopustili nejčastěji (platilo to o 74 % z těch, kteří do programu nastoupili, ale neukončili jej, a 72 % z těch, kteří účast ani nezahájili). Údaje o kontrolní skupině se pohybovaly mezi těmito dvěma póly (64% recidiva) - zde je ovšem nutné zdůraznit, že srovnáme-li pachatele podle predikovaného rizika recidivy (viz výše), v kontrolní skupině byly oproti skupině experimentální častěji osoby „méně rizikové“.

²⁹ Viz. McGuire, J., cit. dílo z roku 2006, str. 97.

³⁰ Srov. Hollin, C. aj., výše cit. dílo.

³¹ Více viz McGuire, tamtéž, nebo Robinson, G. aj., výše cit. dílo, str. 115.

Enhanced Thinking Skills (ETS)

Dalším z programů, podpořených ve Velké Británii v rámci projektu Pathfinder, je program ETS (název lze přeložit jako „Obohacené myšlenkové schopnosti“). Vytvořen byl psychology pracujícími pro Vězeňskou službu Anglie a Walesu. Od roku 2000 jej kromě nápravných zařízení využívá také probační služba. I v tomto případě jde o silnou inspiraci programem „R and R“ - ETS v podstatě představuje jeho kratší verzi, využitelnou pro pachatele s menším rizikem další trestné činnosti. Jedná se celkem o 20 skupinových sezení, trvajících obvykle dvě až dvě a půl hodiny. Primárně se program zaměřuje na řešení interpersonálních problémů, sociální dovednosti a praktická cvičení s tematikou morálních hodnot. Ve srovnání s „R and R“ je o něco větší pozornost věnována schopnostem nahlížet na problémy optikou druhých. Velký důraz je kladen na výběr a důkladné školení pracovníků, kteří program vedou³².

Evaluace programu ETS byla součástí výše citovaného výzkumu, provedeného univerzitami v Liverpoolu a Leicesteru. Výsledky jsou v zásadě shodné jako u programu Think First - i zde se ukázalo, že nejmenší podíl recidivujících osob byl mezi pachateli, kteří program řádně dokončili (43 %), naopak signifikantně častěji došlo k dalším odsouzením u osob, které program po několika lekcích opustily (recidivovalo 76 % z nich), eventuálně do něj nenastoupily (recidivovalo 80 % z nich). Počet „odpadlíků“ byl přitom opět velkým problémem, neboť program nedokončila ani třetina účastníků.³³

2.4. Hodnocení dosavadních zkušeností

Závěry citovaných evaluačních studií vyvolaly mezi odborníky živou diskusi o reálném přínosu programů pro následné snižování recidivy. Ačkoli většina výzkumů hovoří o určitém efektu, který program má na osoby, jež ho řádně ukončí, výsledek neodpovídá míře očekávání, které bylo do projektu Pathfinder (často až nerealisticky) vkládáno. Evaluační studie totiž ve své podstatě přinesly směs příznivých i nepříznivých zjištění, a možná vyvolaly více otázek, než na kolik jich dokázaly odpovědět. Objevily se dokonce spory, zda je nutno za málo přesvědčivým výsledkem hledat selhání teorie, na níž programy stojí, nebo jejich praktické implementace, případně i samotného výzkumu a jeho metodologie³⁴.

³² Viz McGuire, J., cit. dílo z roku 2006, str. 86.

³³ McGuire, J., tamtéž, str. 98.

³⁴ Srov. Robinson, G. aj., cit. dílo, str. 115.

Kritickou reflexi projektu Pathfinder nabízí ve své práci P. Raynor³⁵. Svádět nepřesvědčivé výsledky na mylnou teorii je podle jeho názoru snadný, ale zároveň chybný krok. Kognitivně-behaviorální metody, založené na teoriích učení a většinou rozvíjené ve formě skupinových programů, je nadále možno považovat za dobrou cestu, jak některým pachatelům napomoci k tomu, aby se přestali dopouštět trestných činů. Ačkoli se rozhodně nejedná o dokonalý „všelék“, důkazů o efektivitě tohoto přístupu již bylo v různých zemích nasbíráno dostatečné množství. Zároveň je ale třeba mít na paměti, že váha těchto poznatků úzce souvisí s tím, že právě kognitivně-behaviorální programy se staly objektem metaanalýz či dalších evaluačních výzkumů nejčastěji, neboť jde o jeden z mála typů intervencí, který umožňuje výzkumníkům sledovat průběh a výsledky s náležitým stupněm spolehlivosti. Jiné formy práce s pachateli by si dozajista zasloužily stejný zájem, a je možné, že i u některých z nich by dopadlo hodnocení účinnosti příznivě.

Velkou pozornost je podle Raynora nutno věnovat problémům, které se objevily při samotné implementaci programů. Mnoho výzkumů ostatně potvrdilo, že právě správná realizace programů, podpořená prací dobře proškoleného a připraveného personálu, je z hlediska efektivity klíčovým prvkem. Jak již bylo zmíněno, projekt Pathfinder byl přijat s velkým očekáváním, kdy si mnozí mysleli, že v horizontu tří let bude přesvědčivě potvrzena účinnost daných metod práce s pachateli. Tím byl na realizátory programů vytvořen obrovský tlak, který vedl k potížím nejrůznějšího typu. U mnoha programů například došlo k situaci, že nebyly realizovány v zamýšleném rozsahu či formě. Vyskytly se dokonce případy, kdy nízký počet klientů znemožnil následnou evaluaci programu. Značným problémem byla vysoká míra „odpadlíků“ - ta do jisté míry znemožňuje i interpretaci výsledků, neboť posuzujeme-li účinnost programu jen podle následného chování malé skupiny osob, které jej řádně ukončily, nemůžeme si být jisti, zda jde opravdu o efekt programu samotného, anebo o působení rozličných faktorů, které vedly již k tomu, že právě tyto lidé program úspěšně absolvovali.

Zásadním prvkem se jeví výběr vhodných pachatelů pro příslušný program - ani toto pravidlo nebylo u projektu Pathfinder vždy splněno, neboť mnozí realizátoři se řídili spíše potřebou naplnit program dostatečným počtem klientů, aby se mohl uskutečnit. To je však podle Raynora závažné pochybení, neboť zkušenosti ukazují, že intenzivní intervence mají

³⁵ Viz Raynor, P.: The Probation Service Pathfinders: Finding the path and losing the way? In: Criminal Justice, 4/2004, str. 309-325.

smysl pouze u jedinců s vyšším stupněm rizika recidivy. U těch, kde je riziko zanedbatelné, může stejná intervence naopak vyvolat spíše negativní následky³⁶.

Mnoho otázek vyvolává i samotná metodologie citovaných výzkumů. Jak připomínají S. Merrington a S. Stanley³⁷, účinnost opatření typu probace je možno poměřovat více způsoby, k nimž patří zejména dodržování stanovených podmínek dohledu, zlepšení v oblasti pachatelových postojů a motivace vést řádný život, nalezení zaměstnání či účast na vzdělávacím nebo rekvalifikačním kurzu, vzdání se užívání drog či alkoholu, zdokonalení sociálních či jiných schopností, zlepšení mezilidských vztahů či snížení frekvence nebo závažnosti páchaných trestných činů. Výzkumy programů pro pachatele se však soustředily takřka výhradně na jediné hledisko „úspěchu“, a to následnou recidivu. To je přirozeně velmi zkreslující pohled, neboť pokud například vedla účast pachatele k tomu, že díky programu začal páchat méně trestných činů, případně přešel od závažných forem kriminality k formám méně závažným, výzkum tuto skutečnost, byť velmi podstatnou, nikterak nepodchytí. Stejně tak chybí data o individuálním vlivu programu na pachatele, založená na psychologických či jiných měřeních. Bez nich jsou hlubší analýzy vlivu programu na následnou recidivu nemožné. Kriminologie se v tomto směru neobejde bez longitudinálních výzkumů, pracujících s řadou různorodých proměnných³⁸. Jak podotýká P. Raynor³⁹, stinnou stránkou projektu Pathfinder může být, že hlavní zpráva o relativním neúspěchu programů, měřeném mírou recidivy, odvede pozornost od řady užitečných poznatků o praktických problémech, spojených s jejich realizací. Hlavním poučením by podle něj ale každopádně mělo být, že velké ideály a s nimi spojené nároky na rychlou implementaci i na bleskově získaná výzkumná data nejsou dobrými spojenci pro zdokonalení samotné praxe.

³⁶ Podrobně k tomu viz. Raynor, P., cit. dílo z roku 2005, str. 122.

³⁷ Merrington, S.; Stanley, S.: Doubts about the what works initiative. In: Probation Journal, 47/2000, str. 273.

³⁸ Diskuse k tomu viz. Merrington, S.; Stanley, S.: Some thoughts on recent research on pathfinder programmes. In: Probation Journal, 52/2005, str. 291.

³⁹ Viz Raynor, P., výše cit. dílo z roku 2004, str. 322.

3. Právní úprava výchovného opatření podrobit se probačnímu programu podle § 17 ZSM

ZSM, který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 2004, upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže (§ 1). Opatření, ukládaná za protiprávní činy osobám mladistvým, jsou uvedena v ustanovení § 10, a dětem mladším patnácti let v ustanovení § 93 ZSM.

Účel opatření ukládaných mladistvým a dětem mladším patnácti let je upraven v ustanovení § 1 odst. 2 ZSM, kde se uvádí, že užití opatření má přispět k tomu, aby se nadále zdrželi páčání protiprávního činu a našli si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji, aby podle svých sil a schopností přispěli k odčinění újmy vzniklé jejich protiprávním činem, přičemž řízení musí být vedeno tak, aby účinně přispívalo k předcházení a zamezování trestné činnosti. V ustanovení § 3 odst. 1 ZSM je zdůrazněn účel ukládaných sankcí, které mají směřovat především k obnovení narušených sociálních vztahů, začlenění dětí a mladistvých do rodinného a sociálního prostředí a k předcházení páčání dalších protiprávních činů. Základní účel opatření, ukládaných mladistvým pachatelům, je vymezen v ustanovení § 9 odst. 1 ZSM tak, že jimi mají být především vytvořeny podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Obdobně je účel opatření, ukládaných dětem mladším patnácti let, upraven v ustanovení § 93 odst. 6 ZSM.

V těchto základních obecných ustanoveních, vymezujících účel opatření uplatnitelných proti mladistvým, jako právního následku jejich provinění a činů jinak trestných u dětí mladších patnácti let, tak jako v dalších ustanoveních ZSM upravujících jednotlivá opatření, je vyjádřen princip tzv. restorativní (obnovující) spravedlnosti.

U mladistvých ZSM v ustanovení § 10 odst. 1 stanoví odstupňovaně vnitřně provázaný **systém tří druhů opatření**. Jejich výčet je taxativní, který nelze žádným způsobem rozšiřovat, a jde o:

- a) výchovná opatření,
- b) ochranná opatření,
- c) trestní opatření.

Odstupňovaný systém opatření od mírnějších po přísnější a systém jejich provázanosti umožňuje diferencovaný přístup k mladistvým pachatelům z hlediska potřeb jejich dalšího zdárného vývoje a předcházení páchaní další trestné činnosti. Tato opatření lze uložit každému trestně odpovědnému mladistvému pachateli, a je možné podle potřeby uložit i několik druhů opatření vedle sebe. Uložení některého z uvedených opatření není nezbytným důsledkem ukončení trestního stíhání mladistvých. Zákon umožňuje trestní stíhání v soudním řízení ukončit i bez jejich uložení, např. pravomocným rozhodnutím o upuštění od potrestání (§ 11 a 14 ZSM) nebo narovnáním (§ 309 TrŘ). Tento systém opatření nelze uplatnit u dětí mladších patnácti let. Pokud se prokáže, že dítě se dopustilo činu jinak trestného, může mu soud pro mládež uložit pouze opatření uvedená v ustanovení § 93 odst. 1 ZSM. Dítěti lze opatření uložit až do dovršení věku osmnácti let (§ 93 odst. 6 ZSM) a ukládaná opatření lze kumulovat, je-li to potřebné k dosažení účelu zákona (§ 93 odst. 7 ZSM), nebo od jejich uložení upustit (§ 93 odst. 8 ZSM).

Výchovná opatření mají z hlediska řešení trestních věcí mladistvých klíčový význam, protože jejich prostřednictvím lze nejúčinněji reagovat na aktuální životní poměry mladistvého, na skutečnosti charakterizující jeho osobu a na příčiny stíhané trestné činnosti. Právě ona v sobě mají potenciál k žádoucímu ovlivnění chování mladistvého po činu, k obnově jeho sociálního zázemí, k urovnání konfliktních vztahů spojených se stíhaným proviněním a k vytvoření předpokladů pro další sociální rozvoj mladistvého. Tím mohou zároveň působit výrazně preventivně ve vztahu k možné recidivě jeho trestné činnosti a zásadním způsobem přispět k naplnění účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže⁴⁰.

Obecné podmínky pro ukládání a výkon všech výchovných opatření jsou upraveny v ustanovení § 15 ZSM. Pro jednotlivé druhy výchovných opatření pak v ustanoveních § 16 pro dohled probačního úředníka, § 17 pro probační program, § 18 pro výchovné povinnosti,

⁴⁰ Šámal, P. aj.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář, 1.vydání. Praha: C.H.BECK, 2004, str. 190.

§ 19 pro výchovná omezení a § 20 ZSM pro napomenutí s výstrahou. Jejich výčet v ustanovení § 15 odst. 2 ZSM je obligatorní, a žádné jiné výchovné opatření nelze v trestních věcech mladistvým uložit. Je možno je však podle potřeby kombinovat, pokud to dovoluje jejich povaha, a tím lépe zajistit dosažení jejich účelu (§ 9 odst. 1 ZSM).

Povinnost mladistvého podrobit se **probačnímu programu** je upravena v § 17 ZSM. V odst. 1 tohoto zákonného ustanovení je vymezena povaha a zaměření probačního programu tak, že se jím rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.

Zákon upravuje povahu těchto programů a jejich zaměření velice rámcově, takže ponechává náležitý prostor pro potřebnou diferenciaci jejich působení v konkrétních případech. Primárním cílem působení na mladistvé v rámci probačních programů je řešení jejich aktuálních životních problémů a příčin trestné činnosti. Současně však aktivity v rámci nich vyvíjené směřují k tomu, aby se napříště zdrželi trestné činnosti a získali vhodné sociální zázemí a perspektivní společenské uplatnění. Součástí celého procesu reintegrace mladistvých by zároveň měly být aktivity směřující k odstranění konfliktních stavů spojených s projednávanými činy a vypořádání vzájemných vztahů mezi nimi a poškozenými⁴¹. Mladistvému by měl být uložen takový probační program, jehož absolvováním by bylo možno dosáhnout všech těchto cílů buď samostatně, nebo v kombinaci s jinými výchovnými, ochrannými nebo trestními opatřeními. Pokud program vhodný pro konkrétního mladistvého není k dispozici, je na místě zvážit kombinaci podobného programu s dalšími výchovnými opatřeními.

Schválení (akreditace) ministrem spravedlnosti garantuje potřebnou odbornou úroveň a komplexnost probačních programů. Rozhodnutí o akreditaci je podmínkou pro jeho následné zapsání do speciálního seznamu, vedeného MSp. Akreditace konkrétního probačního programu je zákonným požadavkem pro jeho uložení a realizaci (§ 17 odst. 1, věta druhá

⁴¹ Šámal, P. aj., výše cit. dílo, str. 220-221.

ZSM). Akreditace probačních programů a jejich zapsání do zvláštního seznamu je okolnost, která tyto programy odlišuje od jiných programů, které jsou ukládány v rámci jiných výchovných opatření, zejména výchovných povinností podle § 18 odst. 1 písm. f) a g) ZSM. Ustanovení § 18 odst. 1 písm. g) jejich záměnu výslovně vylučuje (program, „který není probačním programem“).

Akreditační řízení probíhá podle metodiky MSp (Metodika hodnocení kvality probačních programů). Smyslem akreditačního řízení je posouzení kvality probačních programů průkazným způsobem. Jednotlivé standardy kvality popisují důležité charakteristiky kvalitního programu a kvalitního poskytovatele programu (organizace, fyzické osoby). K jednotlivým standardům jsou vytyčena měřitelná a ověřitelná kritéria. Standardy jsou rozděleny do tří oblastí, které odpovídají sledovaným aspektům posuzovaných poskytovatelů a programů, a to proces poskytování služby, personální zajištění a požadavky na ekonomické a materiální zabezpečení. Žádosti o udělení akreditace probačnímu programu, včetně požadovaných příloh, se podávají PMS (oddělení pro koncepční, analytické a metodické činnosti).

„Akreditační řízení je třístupňové. V prvním stupni akreditačního řízení bude provedena evidence žádostí a kontrola splnění všech náležitostí zaslané žádosti. Žádosti, které nebudou úplné, budou automaticky z dalšího posuzování vyřazeny. O vyřazení žádosti bude její předkladatel vyrozuměn neprodleně. V druhém stupni akreditačního řízení budou formálně zkontrolované žádosti, včetně příloh a veškeré dokumentace, předány k prostudování expertům - hodnotitelům, které pro tyto účely jmenuje ředitel PMS. Experti vypracují na předložený programový manuál probačního programu oponentský posudek, v němž ohodnotí obsahovou kvalitu předloženého programu. Posudek se zaměří na rozbor teoretických východisek a principů práce s mladistvým pachatelem v probačním programu a dále na splnění stanovených provozních, personálních a procedurálních standardů. Pro zpracování oponentských posudků budou ředitelem PMS jmenovány tříčlenné expertní komise složené ze dvou externích expertů a jednoho zástupce PMS. Tyto komise uskuteční s jednotlivými předkladateli žádostí o akreditaci 45 minutový řízený rozhovor zaměřený na doplnění skutečností zjištěných při zpracování posudku. Součástí rozhovoru bude seznámení předkladatele s obsahem posudku a případné doplnění odpovědí na dotazy vznesené ze strany expertů. V rámci rozhovoru bude také předkladatel žádosti prezentovat model práce s mladistvým pachatelem v rámci jeho programu.

Ve třetím stupni akreditačního řízení budou závěry expertních komisí projednány Akreditační komisí MSp (dále jen AK), jež byla jmenována ministrem spravedlnosti. AK zpracuje svá doporučení pro udělení/neudělení akreditace jednotlivým probačním programům, která poté předloží k rozhodnutí ministrovi spravedlnosti. Akreditace probačnímu programu je udílána buď jako řádná s platností akreditace na tři roky, nebo jako akreditace s podmínkou, s platností na jeden rok. Po odstranění nedostatků AK posoudí aktuální stav probačního programu a navrhne ministrovi spravedlnosti změnit akreditaci s podmínkou na řádnou akreditaci nebo zastavení akreditace s podmínkou⁴².

Poskytnout finanční prostředky ze státního rozpočtu ČR nestátním neziskovým subjektům, realizujícím probační programy, lze pouze v případech řádně akreditovaných programů, i programů akreditovaných s podmínkou. Přednost v dotačním řízení mají programy, které svým obsahem reagují na potřeby mladistvých v daném regionu a lze od nich očekávat snížení rizika recidivy. Dotační řízení je dvoukolové a konečné rozhodnutí o přidělení konkrétní výše finančních prostředků na jednotlivé projekty, po předchozím posouzení Akreditační a dotační komisí MSp, přísluší ministru spravedlnosti ČR.

Probační programy mohou být realizovány ambulantní, nebo ústavní formou. Povinnost podrobit se probačnímu programu může být uložena v přípravném řízení státním zástupcem a v řízení před soudem pro mládež zvláštním senátem nebo samosoudcem pro mládež příslušného soudu.

Akreditace probačních programů ministrem spravedlnosti by měla být zárukou toho, že v rámci nich poskytované služby budou dostatečně kvalifikované. Na soudu ani státním zástupci není jejich posuzování z tohoto hlediska. Soudy i státní zástupci by měli mít k dispozici nejen seznam probačních programů, vedený MSp a obsahující výčet programů probačního typu, které mají povahu probačních programů ve smyslu § 17 ZSM, ale i základní charakteristiku těchto programů a jejich realizátorů, schválená pravidla účasti mladistvých na nich, jejich časový rozvrh a schválený režim jejich výkonu. Zavazují-li totiž mladistvého

⁴² Akreditační řízení pro probační programy ve smyslu § 17 zákona č. 218/2003 Sb. Materiál Probační a mediační služby ČR z r. 2010.

k absolvování některého z nich, měli by vědět, v jakém rozsahu jej omezí v běžném způsobu života a k čemu bude účast mladistvého na něm směřovat⁴³.

Všechna výchovná opatření, tedy i povinnost mladistvého podrobit se probačnímu programu, **lze uložit** v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci (§ 15 odst. 3 a § 10 odst. 2 ZSM) a rovněž v rozhodnutí ve věci samé (§ 15 odst. 1 ZSM) i vedle trestních a ochranných opatření (§ 21 odst. 1 a § 24 odst. 1 ZSM), při definitivním a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření (§ 11, § 12 a § 14 odst. 2 ZSM), a v souvislosti se zvláštními způsoby řízení, tedy v případě schválení narovnání (§ 69 písm. b) ZSM), podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 69 písm. a) ZSM) a odstoupení od trestního stíhání (§ 69 písm. c), § 70 odst. 1 ZSM). Současně jej lze kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními, tedy s dohledem probačního úředníka (§ 16 ZSM), s výchovnými povinnostmi (§ 18 ZSM), s výchovnými omezeními (§ 19) a s napomenutím s výstrahou (§ 20 ZSM), a tím blíže usměrnit a znásobit jeho působení⁴⁴.

Povinnost podrobit se probačnímu programu může být uložena mladistvému, proti němuž se vede řízení ve všech trestních věcech, za všechny protiprávní činy, kde jeho uložení může pozitivně ovlivnit život mladistvého a přispět k naplnění základního účelu výchovného opatření, jak jej vymezuje ustanovení § 9 odst. 1 ZSM. A. Sotolář⁴⁵ uvádí, že probační programy obecně předpokládají větší intenzitu zásahů do běžného života než ostatní výchovné programy. Z toho lze usuzovat, že probační programy by měly být svou povahou typově určeny především pro hlouběji narušené mladistvé se značnými problémy v různých oblastech běžného života a zpravidla páchající závažnější trestnou činností. Takoví mladiství jsou většinou bez legálního zdroje příjmů, mají velice omezené možnosti dalšího rozvoje a pohybují se ve značně nestabilním rodinném prostředí nebo rodinné vztahy úplně zpřetrhali.

V ustanovení § 15 odst. 1 ZSM je stanovena **doba trvání** pro všechna výchovná opatření. Povinnost podrobit se probačnímu programu lze podle tohoto zákonného ustanovení uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo u podmíněného odložení peněžitého opatření. Jsou-li ukládána samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření, lze je uložit nejdéle na dobu tří let. Nejdéle na dobu

⁴³ Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. In: Trestněprávní revue, 12/2006, str. 376.

⁴⁴ Šámal, P. aj., výše cit. dílo, str. 222.

⁴⁵ Sotolář, A., výše cit. dílo.

stanovené zkušební doby je lze analogicky uložit v případě uložení probačního programu při podmíněném zastavení trestního stíhání a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření, přestože to v uvedeném ustanovení není výslovně uvedeno. I v těchto případech lze z nedostatků zjištěných ve zkušební době vyvodit odpovídající následky. Výchovná opatření, uložená v řízení předcházejícímu rozhodnutí ve věci samé, mohou trvat nejdéle do jeho pravomocného ukončení (§ 15 odst. 3, věta první ZSM). Pravomocným rozhodnutím o skončení trestního stíhání skončí i výchovná opatření, uložená před rozhodnutím ve věci samé, pokud nebyla zrušena dříve. O skončení v těchto případech není nutno vydávat rozhodnutí, jejich výkon však musí být ihned ukončen.

O povinnosti podrobit se probačnímu programu **rozhoduje** soud pro mládež po podání obžaloby nebo návrhu na potrestání a státní zástupce zpravidla po zahájení trestního stíhání a ve zkráceném přípravném řízení po sdělení obvinění. Není vyloučeno jeho uložení i před zahájením trestního stíhání, např. v případech dočasného odložení zahájení trestního stíhání podle § 159b odst. 1 TrŘ. Výchovné opatření lze nejpozději uložit při meritorním rozhodnutí věci, ve vykonávacím řízení je lze pouze změnit.

O uložení povinnosti mladistvému podrobit se probačnímu programu v průběhu řízení rozhodují soud pro mládež i státní zástupce usnesením, proti němuž není stížnost přípustná. Usnesení se doručí mladistvému, jeho zákonnému zástupci, obhájci, orgánu sociálně-právní ochrany (dále v textu OSPOD) a PMS, která je pověřena dohledem nad výkonem probačního programu. Pokud je o této povinnosti rozhodováno při rozhodnutí ve věci samé, je výrok součástí tohoto rozhodnutí (rozsudku nebo usnesení).

V rozhodnutí musí být přesně uvedeno, jaký probační program ze seznamu vedeného MSp byl mladistvému uložen a na jak dlouho mu byl uložen. Pokud byla u současně ukládaného trestního opatření, při upuštění od trestního opatření nebo v rámci odklonů od standardního řízení stanovena zkušební doba, trvá probační program nejdéle po dobu trvání zkušební doby. Z dikce ustanovení § 15 odst. 1 ZSM, že výchovná opatření lze uložit „nejdéle“ na dobu současně stanovené zkušební doby, lze dovodit, že je možno je uložit i na dobu kratší, než byla stanovena zkušební doba, pokud tato doba postačí ke splnění účelu probačního programu.

Ve výrokové části rozhodnutí o uložení povinnosti mladistvého podrobit se probačnímu programu musí být, vedle přesné specifikace druhu ukládaného programu ze seznamu vedeného MSp, dále uvedena právní kvalifikace jednání mladistvého, údaj o tom, že probační program se ukládá se souhlasem mladistvého, doba, na kterou byl probační program uložen, a údaj o dohlížejícím středisku PMS. Mladistvý by měl být v rozhodnutí opětovně poučen o možnosti kdykoliv odvolat souhlas s uložení probačního programu.

Byla-li proviněním způsobena **škoda**, zpravidla se mladistvému uloží, aby ji podle svých sil nahradil (§ 17 odst. 3 ZSM). Cílem je dosáhnout uspořádání vztahů mladistvého s poškozenými v případech, kdy svým proviněním způsobil škodu a zatím ji nenahradil. Nejde však o povinnost nahradit škodu v adhezním řízení podle § 228 TrŘ, tento výrok není exekučním titulem a výše škody ani nemusí být přesně specifikována. Mladistvý je povinen škodu nahradit jen v rozsahu svých majetkových a výdělkových poměrů. Plnění této povinnosti se hodnotí při posuzování, zda mladistvý dodržuje podmínky uloženého probačního programu.

V ustanovení § 17 odst. 2 ZSM jsou uvedeny **zvláštní předpoklady** pro uložení povinnosti mladistvému podrobit se probačnímu programu. Lze ji uložit, jestliže:

- a) probační program je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti,
- b) mladistvému byla poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu a
- c) mladistvý souhlasí se svou účastí na probačním programu.

Ad a)

Vhodný z hlediska potřeb mladistvého je probační program, který svým zaměřením a nabízenými službami odpovídá aktuálním životním problémům mladistvého, které je třeba řešit v zájmu vytvoření předpokladů pro jeho další zdravý sociální rozvoj. Současně jde o to, aby metody práce, užívané při jeho realizaci, vyhovovaly osobnosti mladistvého a jeho duševnímu a rozumovému vývoji, aby tedy byly způsobilé pozitivně ovlivnit jeho chování, jeho hodnotovou stupnici a jeho životní postoje. Jen tak lze očekávat, že absolvování probačního programu přispěje k naplnění účelu zákona. Z hlediska zájmu společnosti je klíčové, aby probační program adekvátně reagoval na příčiny trestné činnosti a vedl mladistvého k jejich překonání a k chování v souladu s platnými právními normami. Jde tedy

především o to, aby v maximální možné míře přispěl k ochraně společnosti před recidivou trestné činnosti mladistvého⁴⁶.

Splnění těchto předpokladů je nezbytné, aby soud pro mládež a státní zástupce mohli kvalifikovaně a zodpovědně rozhodnout o nutnosti uložit mladistvému povinnost podrobit se konkrétnímu probačnímu programu. Ustanovení § 55 odst. 1 ZSM ukládá ve věcech mladistvých všem orgánům činným podle ZSM se zvláštní pečlivostí objasňovat a prokazovat příčiny jejich provinění a skutečnosti významné pro posouzení jejich osobních, rodinných i jiných poměrů. Orgány provádějí s veškerou pečlivostí všechna šetření potřebná pro poznání osobnosti a dosavadního způsobu života mladistvého, jakož i prostředků vhodných k zamezení opakování provinění.

V § 55 odst. 2 ZSM jsou konkretizovány další okolnosti, které je třeba v řízení proti mladistvým dokazovat a výsledky dokazování brát v úvahu při volbě vhodných prostředků pro jeho nápravu, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření. Zdůrazňuje se zde povinnost co nejdůkladněji zjistit stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychováván, jeho chování před spácháním provinění a po něm, i jiné podstatné okolnosti, důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu. Podle § 55 odst. 3 ZSM orgány činné podle tohoto zákona ukládají zjištění poměrů mladistvého především příslušnému OSPOD nebo PMS. Těmto orgánům, v případě potřeby podrobnějších informací nezbytných pro další postup a z hlediska uložení nejvhodnějšího opatření, mohou předsedové senátu soudů pro mládež nebo v přípravném řízení státní zástupci uložit vypracování podrobné zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého (§ 56 odst.1 a 2 ZSM). Tato zpráva musí být písemná a její nezbytný obsah je vymezen v ustanovení § 56 odst. 3 ZSM⁴⁷.

Ke **zpracování zprávy** o poměrech mladistvého a jeho aktuální životní situaci ve smyslu § 56 ZSM specializovaný úředník PMS nebo asistent přistoupí vždy v úzké součinnosti se státním zástupcem nebo soudcem pro mládež a po konzultaci s pracovníky OSPOD. Cílem je zajistit dostatek časového prostoru pro zpracování zprávy a sjednat možnost jejího vytváření

⁴⁶ Šámal, P. aj., výše cit. dílo, str. 224.

⁴⁷ Této problematice se podrobně věnuje jedna ze studií Institutu pro kriminologii a sociální prevenci - viz Večeřka, K. aj.: Mládež v kriminologické perspektivě. Praha: IKSP, 2009.

ve spolupráci s pracovníky OSPOD, a to proto, aby se údaje zprávy OSPOD neopakovaly ještě jednou ze strany PMS. Zpracování zprávy by se mělo specializovaným úředníkem nebo asistentem sjednat rovněž se zapojením mladistvého a jeho rodiny. Za účelem možnosti předjednání této zprávy byl upraven materiál - prohlášení klienta (poučení o přípravě zprávy o poměrech mladistvého)⁴⁸.

Obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu prostředí je v ustanovení § 4 odst. 2 písm. a) zák.č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, uvedeno jako jedna ze základních činností PMS. V navazujícím ustanovení § 5 tohoto zákona se uvádí, že PMS postupuje v součinnosti se státními orgány a dalšími institucemi a v případě potřeby tuto činnost koordinuje. Při vzájemném předávání informací o mladistvém je nutno respektovat ustanovení § 52 ZSM o zveřejňování informací o řízení vedeném proti mladistvému, ustanovení § 53 ZSM, které upravuje rozsah zákazu zveřejňování údajů o mladistvém, které ho umožňují identifikovat, a okruh subjektů, na které tento zákaz dopadá, vymezuje výjimky z tohoto zákazu, a dále i příslušná ustanovení zák. č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

Ad b)

Náležité **seznámení mladistvého s obsahem probačního programu** by mělo být zárukou toho, že se ke své účasti na něm vyjádří s dostatečnou znalostí věci. V tomto směru se nelze spokojit s pouhým prostudováním písemných materiálů shrnujících zaměření a režim výkonu daného programu. Je třeba, aby celý způsob jeho realizace, pravidla účasti na něm, formu zacházení v rámci něho, sledované cíle, rozsah omezení v běžném způsobu života a metodiku hodnocení účasti na něm objasnil mladistvému odpovědný pracovník instituce, která jej realizuje, a je-li to možné, aby byla mladistvému poskytnuta možnost seznámit se s prostory, v nichž je program realizován. Při zprostředkování jednání s realizátorem programu, resp. s odpovědnou osobou jednajícím za něj, by mu měl být nápomocen probační úředník. Cílem takového jednání by mělo být i rozebrání jeho problémů a příčin trestné činnosti, aby bylo možno posoudit, zda daný program může splnit očekávání spojená s jeho absolvováním. Výsledek takového jednání lze promítnout do zprávy probačního úředníka určené příslušnému soudu nebo státnímu zástupci, příp. do dohody o účasti mladistvého na daném programu sjednané mezi ním a jeho realizátorem za součinnosti probačního úředníka. Není přitom

⁴⁸ Metodický standard PMS pro práci s mladistvými. Probační a mediační služba České republiky.

vyloučeno, aby se v té souvislosti mladistvý případně podrobil i potřebným vyšetřením, která mohou být důležitá z hlediska jeho účasti na některých terapeutických programech⁴⁹.

Vedle předjednání účasti mladistvého v programu je při jeho zařazení do konkrétního programu mezi poskytovatelem programu a mladistvým uzavírán kontrakt včetně vymezení základních pravidel jeho účasti v programu.

Ad c)

S ohledem na značná omezení v běžném způsobu života a také vzhledem k tomu, že úspěšné absolvování uloženého probačního programu vyžaduje zájem a aktivní účast mladistvého, zákon jako další podmínku stanoví **souhlas mladistvého s účastí** na probačním programu (§ 15 odst. 3 a 17 odst. 2 písm. c) ZSM). Ve stadiu řízení před rozhodnutím ve věci samé je důvodem souhlasu mladistvého i respektování ústavního principu presumpce nevinny (čl. 40 odst. 2 LPS a § 2 odst. 2 tr.ř.).

Soud pro mládež rozhodující v trestní věci mladistvého v hlavním líčení ve věci samé není při ukládání výchovných opatření podle § 15 odst. 1, odst. 2 písm. a), c), d) ZSM, např. výchovných povinností, výchovných omezení, povinen vyžadovat souhlas mladistvého podle § 15 odst. 3 tohoto zákona. Výjimkou je uložení probačního programu, kde povinnost vyžadovat souhlas vyplývá z ustanovení § 17 odst. 2 písm. c) citovaného zákona (Sb. rozh. tr. č. 44/2005).

ZSM rozlišuje ukládání výchovných opatření jednak v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci (§ 15 odst. 3 ve spojení s § 10 odst. 2 ZSM) a při rozhodnutí ve věci (§ 15 odst. 1 ZSM). V první fázi řízení je stanovena povinnost vyžadovat souhlas mladistvého s uložením všech výchovných opatření. Pokud má být o uložení výchovného opatření rozhodnuto v hlavním líčení při rozhodování ve věci samé, je z hlediska požadavku na souhlas mladistvého zákonem stanoven rozdílný postup pro povinnost podrobit se probačnímu programu a pro další druhy výchovných opatření (dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou). Pouze u povinnosti podrobit se probačnímu programu zákonný požadavek na souhlas mladistvého trvá i pro tuto fázi rozhodování soudu pro mládež.

⁴⁹ Sotolář, A., výše cit. dílo, str. 376.

U dalších výchovných opatření se již souhlas mladistvého nevyžaduje, jeho eventuální nesouhlas s jejich uložením však může být důvodem pro podání opravného prostředku.

Udělit souhlas s uložením povinnosti podrobit se probačnímu programu musí dát mladistvý osobně, dobrovolně a způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o jeho projevené vůli. Nikdo jiný to nemůže za něj učinit. Pokud uložení probačního programu navrhne obhájce mladistvého nebo jeho zákonný zástupce, musí rozhodující orgán přesně zjistit, zda mladistvý s navrhovaným postupem skutečně souhlasí. Musí si vyžádat ústní nebo písemné stanovisko mladistvého, pokud je v písemné formě nepředložil obhájce mladistvého nebo jeho zákonný zástupce.

Na udělení souhlasu mladistvým se vztahují obecná ustanovení o náležitostech podání uvedená v ustanovení § 59 odst. 1 TrŘ. Podání se podle tohoto ustanovení posuzuje podle svého obsahu, i když je nesprávně označeno. Při udělení souhlasu nejsou vyžadovány zvláštní náležitosti takového podání, musí však být z něho patrné, kterému orgánu je určeno, kdo jej činí, které věci se týká, a musí být podepsáno a datováno. Formální nedostatky a pochybnosti o jeho obsahu musí být odstraněny. Mladistvý je může učinit písemně, ústně do protokolu, telegraficky, telefaxem, dálnopisem nebo v elektronické podobě podepsané elektronicky podle zvláštních předpisů (§ 2 a 3 zák. č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu a o změně některých zákonů).

Vyžadování souhlasu mladistvého s uložením výchovného opatření upravuje pro státní zástupce pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně č. 7/2009 v ustanovení čl. 7 odst. 2 (pokyn nabyt účinnosti dnem 1. 1. 2010). Je zde stanoveno, že souhlas musí být dán po poučení o právech obviněného, případně osoby podezřelé ze spáchání provinění, a o podstatě a účelu příslušného výchovného opatření. Součástí poučení je údaj, že mladistvý může odvolat souhlas s uložením výchovného opatření, o právních důsledcích odvolání souhlasu i o možnosti zrušení nebo změny nařízeného výchovného opatření i bez žádosti mladistvého. Souhlas zákonného zástupce se nevyžaduje⁵⁰.

Potřeba praktického naplnění principu presumpce nevinny vyžaduje také ponechat mladistvému **právo disponovat s uděleným souhlasem** v tom smyslu, že jej může odvolat.

⁵⁰ Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně ze dne 8. září 2009, o trestním řízení ve věcech mládeže, č. 7/2009.

Souhlas daný ve stadiu řízení, které předchází rozhodnutí ve věci samé až do jeho pravomocného skončení, může mladistvý kdykoliv odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovného opatření tím končí ze zákona, a není třeba o tom vydávat rozhodnutí (§ 15 odst. 3 ZSM). O ukončení výkonu odvoláním souhlasu mladistvého je však třeba vyrozumět osoby, kterým bylo doručeno usnesení o uložení tohoto výchovného opatření. V rámci výkonu rozhodnutí mladistvý již nemá právo souhlas odvolat.

Dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka (§ 17 odst. 4 ZSM). Tato povinnost je obligatorní a nikdo jiný není oprávněn tento dohled vykonávat. Nejde o dohled probačního úředníka podle § 16 ZSM, který je samostatným a zcela odlišným výchovným opatřením, ale o sledování mladistvého, jak plní všechny podmínky uloženého probačního programu. Pokud bylo mladistvému vedle probačního programu uloženo některé z dalších výchovných opatření, měl by státní zástupce nebo předseda senátu (samosoudce) příslušného soudu pro mládež postupem podle § 75 odst. 1 písm. h) ZSM pověřit příslušného úředníka PMS sledováním jejich výkonu.

Dohled nad výkonem probačního programu je v pokynu obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně upraven v čl. 9 odst. 3⁵¹. Podle tohoto ustanovení je státní zástupce povinen výkon dohledu nad probačním programem nařídit po právní moci usnesení o jeho uložení PMS, které lze uložit povinnost zjistit potřebné údaje o osobě a poměrech mladistvého (§ 75 odst. 2 ZSM per analogiam). Státní zástupce v nařízení výkonu dohledu dále zdůrazní povinnost probačního pracovníka podat bez zbytečného odkladu zprávu o ukončení probačního programu a o jeho výsledku. Obdobně, obecně jako výkon výchovných opatření, upravuje postup předsedy senátu (samosoudce) v § 91a odst. 1 Instrukce MSp⁵². Je zde stanoveno, že v případech, kdy byla mladistvému v hlavním líčení uložena povinnost podrobit se probačnímu programu, je předseda senátu (samosoudce) soudu pro mládež povinen zaslat opis rozsudku po právní moci též středisku PMS, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se

⁵¹ Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně ze dne 8. září 2009, o trestním řízení ve věcech mládeže, č. 7/2009.

⁵² Instrukce Ministerstva spravedlnosti ČR ze dne 3. 12. 2001, č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy.

zdržuje. Současně PMS uloží, aby plnění probačního programu bylo pro soud vyhodnoceno nejméně jednou za šest měsíců⁵³.

Probační úředník příslušného střediska PMS je povinen sdělovat v rámci plnění probačního dohledu poskytovateli programu, před započítáním i v průběhu výkonu programu, potřebné informace o mladistvém. Středisko PMS je během účasti mladistvého v programu v průběžném kontaktu s poskytovatelem programu, který mu poskytuje informace o účasti mladistvého v programu a o všech podstatných okolnostech, které s ní souvisejí - předávání informací o plnění podmínek programu a výstupech (výsledcích) programu poskytovatel zpracovává písemně po dohodě se střediskem PMS. Během účasti v programu středisko PMS s poskytovatelem programu průběžně konzultuje vývoj v případě mladistvého a navzájem spolupracují při řešení vzniklých aktuálních situací⁵⁴.

O plnění probačního programu mladistvým je povinen probační úředník PMS **informovat** předsedu senátu soudu pro mládež nebo státního zástupce, kteří mladistvému tuto povinnost uložili. V případě, že středisko PMS při sledování průběhu účasti mladistvého v programu zjistí, že tento závažně nebo opakovaně neplní povinnosti a porušuje pravidla účasti v programu, nebo jej vůbec neplní, postupuje podle ustanovení § 80 odst. 4 ZSM. Podle tohoto ustanovení probační úředník bez zbytečného odkladu o tom informuje příslušný soud nebo státního zástupce. V případě méně závažného porušení stanovených podmínek toto ustanovení a ustanovení § 7 odst. 3 zákona o PMS umožňuje udělit mladistvému výstrahu a současně jej upozornit, že v případě opakování bude probační úředník o tom informovat předsedu senátu nebo státního zástupce, kteří rozhodli o uložení probačního programu. Tyto výstrahy však mohou být uděleny nejvýše dvě v průběhu jednoho roku. Jejich obsah není v zákoně upraven, ale mělo by jít o důrazné vytknutí porušení podmínek probačního programu a upozornění na možné následky v případě jejich opakování. Udělení výstrahy není rozhodnutím podle trestního řádu, proto výstrahu není nutno vyhotovit písemně s odůvodněním a není proti ní přípustný žádný opravný prostředek. V případě nesouhlasu může se mladistvý obrátit na předsedu senátu příslušného soudu pro mládež nebo na státního zástupce, který rozhodl o uložení probačního programu, a žádat o zjednání nápravy.

⁵³ Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně ze dne 8. září 2009, o trestním řízení ve věcech mládeže, č. 7/2009.

⁵⁴ Doporučení k součinnosti pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), pracovníků Probační a mediační služby (PMS) a poskytovatelů probačních a jiných vhodných programů podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, str. 30.

ZSM v ustanovení § 15 odst. 5 počítá s **možností změn nebo zrušení uložených výchovných opatření**, jestliže se ukáže, že jejich úplné nebo včasné plnění je pro mladistvého nemožné nebo je na něm nelze spravedlivě požadovat. Tyto důvody zákon uvádí alternativně, a proto postačuje naplnění i jednoho z nich. Podle dikce zákona může jít pouze o důvody na straně mladistvého, nikoliv na straně realizátora programu.

Posouzení toho, zda plnění výchovného opatření lze či nelze na mladistvém nadále spravedlivě požadovat, je věcí zcela individuálního vyhodnocení konkrétních okolností každého jednotlivého případu. Tyto okolnosti se mohou týkat jak osoby mladistvého, tak i činu, který je mu kladen za vinu (v praxi může jít například o zhoršení rodinných poměrů mladistvého, které mu výrazně komplikují plnění podmínek uloženého výchovného opatření, nebo o změnu bydliště a školy, jejímž je žákem, která mu zásadně znesnadní dodržení režimu výkonu uloženého výchovného opatření, apod.). Přihlédnout je přitom třeba též k účelu výchovných opatření, tak jak je vymezen v § 3 odst. 1, § 9 odst. 1 a § 15 odst. 4 ZSM. Jestliže se totiž ukáže, že výchovné opatření v podobě, v jaké bylo uloženo, nemůže splnit sledovaný účel, pak zřejmě nelze spravedlivě trvat na jeho výkonu. Naopak je nutno zvážit, zda by uložené výchovné opatření nemohlo splnit svůj účel po určité změně podmínek jeho výkonu, a není-li tomu tak, pak je třeba jej zrušit.

V té souvislosti vzniká otázka, zda je na místě postupem podle § 15 odst. 5 ZSM řešit v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci samé i případy, kdy důvodem neplnění účelu uloženého výchovného opatření jsou určité subjektivní okolnosti na straně mladistvého, např. mladistvý se zcela bezdůvodně odmítá podrobit probačnímu programu, který je mu uložen s jeho předběžným souhlasem, a přitom nevyužije svého práva odvolat svůj souhlas s ním, což by ze zákona vedlo k ukončení výkonu výchovného opatření (§ 15 odst. 3 ZSM). I za této situace je zřejmé, že uložené výchovné opatření neplní sledovaný cíl a pokračovat v jeho výkonu je neúčelné. Proto se lze přiklonit k možnosti zrušit jej s odkazem na § 15 odst. 5 ZSM per analogiam. Obdobně je patrně možné postupovat též ve vztahu k neplněným výchovným opatřením uloženým mladistvému v meritorním rozhodnutí, jímž bylo jeho trestní stíhání definitivně skončeno (např. schválením narovnání nebo odstoupením od trestního stíhání). V těchto případech není možné z neplnění stanovených podmínek vyvodit žádné

následky v trestněprávní rovině a trvání na dalším výkonu výchovného opatření by bylo neúčelné⁵⁵.

Změna výchovného opatření povinnosti podrobit se probačnímu programu může spočívat v nahrazení původního probačního programu jiným probačním programem, který mladistvého více nebo méně omezuje v běžném životě. Dále může dojít ke změně doby výkonu probačního programu, k jejímu zkrácení nebo prodloužení. Pro rozhodování neplatí zásada zákazu reformationis in peius, a proto lze podmínky probačního programu zpřísnit nebo délku jeho trvání prodloužit. Toto prodloužení s již vykonaným programem však nesmí překročit maximálně stanovený limit uvedený v ustanovení § 15 odst. 1 a 3 ZSM. Ke změně probačního programu může dojít bez ohledu na to, zda byl uložen v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci samé, nebo až při rozhodnutí ve věci samé. Může k němu dojít před zahájením, nebo až v průběhu jeho výkonu. Po vynesení rozhodnutí ve věci samé již nelze zaměnit jeden druh výchovného opatření za jiné.

Postup rozhodování o změně nebo zrušení výchovných opatření je upraven v ustanovení § 81 ZSM. Podle odst. 1 tohoto ustanovení o změně nebo zrušení rozhoduje ve veřejném zasedání okresní soud pro mládež, který výchovné opatření uložil, a to na návrh státního zástupce, probačního úředníka, příslušného OSPOD, anebo i bez takového návrhu. Přestože zákon výslovně upravuje pouze rozhodování soudu pro mládež, je nutno výkladem dovodit, že se vztahuje i na rozhodování státního zástupce, který v průběhu přípravného řízení rozhodl o uložení probačního programu a zatím ve věci nepodal obžalobu nebo návrh na potrestání. Uvedené ustanovení je nutno analogicky použít i na rozhodování krajského soudu pro mládež, který uložil mladistvému povinnost podrobit se probačnímu programu.

O změně nebo zrušení povinnosti mladistvého podrobit se probačnímu programu rozhodují soud pro mládež ve veřejném zasedání nebo státní zástupce bez jednání (po vyjádření mladistvého) usnesením. V řízení před soudem pro mládež ve veřejném zasedání musí mít mladistvý obhájce. Ve výroku usnesení se vysloví zrušení nebo změna původního rozhodnutí, které již není nutno rušit. Pokud bylo uloženo více výchovných opatření, lze zrušení omezit jen na některé z nich. V řízení před rozhodnutím ve věci samé lze uložit i další výchovné opatření, avšak pouze se souhlasem mladistvého, který může odvolat. Se zrušením povinnosti

⁵⁵ Šámal, P. aj., výše cit. dílo, str. 204.

podrobit se probačnímu dohledu je spojeno ukončení jeho výkonu, se změnou pak pokračování v jeho výkonu podle změněných podmínek. Soud pro mládež nebo státní zástupce mohou rozhodnout o změně nebo zrušení na návrh orgánů uvedených v ustanovení § 81 odst. 1 ZSM, ale i bez takového návrhu z vlastní iniciativy, anebo z podnětu jiné osoby (např. obhájce mladistvého, příbuzných aj.). Návrh oprávněných osob⁵⁶ na změnu nebo zrušení probačního dohledu lze také zamítnout; o podnětu jiných osob není třeba rozhodovat.

Proti usnesení o změně nebo zrušení povinnosti mladistvého podrobit se probačnímu programu nebo o zamítnutí návrhu na takové rozhodnutí je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (§ 81 odst. 2 ZSM). K podání stížnosti jsou oprávněny osoby uvedené v ustanoveních § 142 odst. 1 TrŘ a § 72 odst. 1 a 2 ZSM. Státní zástupce může podat stížnost ve prospěch nebo v neprospěch mladistvého proti usnesení o změně nebo zrušení původního rozhodnutí nebo o zamítnutí návrhu na změnu nebo zrušení rozhodnutí o povinnosti mladistvého podrobit se probačnímu programu.

K ukončení výkonu probačního programu, vykonávaného mladistvým, dochází buď přímo ze zákona, nebo na základě rozhodnutí soudu pro mládež nebo státního zástupce, těmito způsoby:

- a) uplynutím doby, na kterou byl probační program uložen (§ 15 odst. 1 a 3 a § 15 odst. 5 ZSM při změně doby výkonu probačního programu),
- b) zrušením povinnosti mladistvého podrobit se probačnímu programu (§ 15 odst. 5 a 81 odst. 1 ZSM),
- c) odvoláním souhlasu mladistvého se svojí účastí v probačním programu před pravomocným meritorním rozhodnutím věci (§ 15 odst. 3 věta druhá ZSM),
- d) pravomocným skončením trestního stíhání (§ 15 odst. 3 věta druhá).

Prvními dvěma způsoby může být ukončen výkon probačního programu kdykoliv v průběhu trestního stíhání a zbývajícími dvěma způsoby pouze v případech jejich uložení v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci samé. ZSM nestanoví žádné **důsledky** pro případ, že mladistvý nedodrží podmínky výkonu probačního programu nebo se jeho plnění vyhýbá, a v případech, kdy to zákon připouští, neodvolá souhlas se svojí účastí. Přesto je však nutno

⁵⁶ Jedná se o státního zástupce, probačního úředníka a příslušný OSPOD.

rozlišovat, ve které fázi trestního řízení byl probační program uložen a s jakým rozhodnutím je jeho uložení spojeno:

- Žádné trestněprávní důsledky nelze vyvozovat v případech nedodržování nebo porušování podmínek v případech uložení probačního programu usnesením státního zástupce nebo soudu pro mládež v průběhu trestního řízení před rozhodnutím ve věci samé; mladistvý se však tím zbavuje možnosti dosáhnout vyřešení svého případu v rámci některého z odklonů a soud pro mládež nebo státní zástupce při meritorním rozhodování vyhodnocují i tuto skutečnost; státním zástupcům je tato povinnost uložena v čl. 7 odst. 1 pokynu obecné povahy NSZ č. 7/2009, o trestním řízení ve věcech mládeže, kde se stanoví, že státní zástupce, který rozhodl o uložení některého výchovného opatření mimo zvláštní způsoby řízení (§ 68-71 ZSM), a bylo-li výchovné opatření mladistvým zcela nebo zčásti vykonáno a účel výchovného opatření (§ 15 odst. 4 ZSM) byl alespoň částečně splněn, přihlédne k této okolnosti v rozhodnutí, jímž přípravné řízení končí, a byla-li ve věci podána obžaloba, v závěrečném návrhu v řízení před soudem,
- žádné důsledky nelze vyvozovat ani v případech, kdy povinnost podrobit se probačnímu programu byla mladistvému uložena v konečném rozhodnutí soudu pro mládež při schválení narovnání (§ 69 písm. b) ZSM), při upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 a 12 ZSM) nebo při odstoupení od trestního stíhání (§ 69 písm. c) ZSM),
- v případech uložení probačního programu ve spojení s podmíněným ukončením trestního stíhání lze z nesplnění podmínek programu vyvodit trestněprávní důsledky podle povahy takového rozhodnutí - jde-li o rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TrŘ a § 68 ZSM), o podmíněném upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSM), o trestní opatření podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem (§ 33 ZSM) a o peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu (§ 28 ZSM).

Trestněprávní důsledky nedodržení podmínek probačního programu mohou spočívat v tom, že u podmíněného zastavení trestního stíhání může být rozhodnuto o tom, že se mladistvý ve zkušební době neosvědčil a bude pokračováno v jeho trestním stíhání (§ 308 TrŘ), u podmíněného upuštění od trestního stíhání může být rozhodnuto o uložení trestního opatření, a to již během zkušební doby (§ 14 odst. 4 ZSM), u trestních opatření podmíněného

odsouzení může být nařízen výkon odnětí svobody (u podmíněného odsouzení podle § 83 odst. 1 TZ a u podmíněného odsouzení s dohledem podle § 86 odst. 1 TZ), a u podmíněně odloženého peněžitého opatření může být nařízen jeho výkon (§ 30 odst. 1 ZSM), i v těchto případech již během zkušební doby.

Na nedostatky platné právní úpravy upozorňuje M. Hrušáková⁵⁷. Spatřuje ji jako nedopracovanou a neefektivní především v tom, že nepočítá se sankčním postupem v případech, kdy mladistvý porušuje pravidla při výkonu probačního programu. Podle jejího názoru je bezpodmínečně nutné, aby realizátor měl možnost vykázat mladistvého z účasti na probačním programu, minimálně v rozsahu dané lekce, pokud se mladistvý dostaví na program pod vlivem alkoholu či jiné návykové látky či jinak hrubě narušuje průběh lekce. Přítomnost takového mladistvého na probačním programu by jinak vedla k naprostému selhání a narušení skupiny, takže by program ani nemohl být efektivně realizován. Považuje za prospěšné, pokud některé programy obsahují dohodu mezi realizátorem a mladistvým, kde se stanoví přesné podmínky docházky a ostatní podmínky účasti mladistvého v probačním programu. Základní vzájemná práva a povinnosti nejsou zákonem nikde upravena a uzavření takové dohody je proto potřebné, aby mohlo být zcela naplněno ustanovení § 5 odst. 2 písm. b) ZSM. Autorka dále považuje i termín ZSM „probační“ program za zavádějící, neboť nemá s probací či PMS až tak mnoho společného.

Na další praktický problém s dobou trvání programů zapsaných do seznamu probačních programů, vedeného MSp, který je třeba na tomto místě zmínit, upozorňuje A. Sotolář⁵⁸. Jde o případy, kdy těmto programům skončí akreditace, a tím ze zákona ztratí povahu probačních programů ve smyslu § 17 ZSM. V praxi by to znamenalo ukončení jejich výkonu, aniž by pochopitelně bylo možno s touto skutečností spojovat negativní právní důsledky ve vztahu k mladistvým, kterým byly uloženy. Může to některé mladistvé poškodit, zejména za situace, kdy jejich absolvováním v průběhu řízení, před meritorním rozhodnutím, mohli splnit předpoklady pro uplatnění některé z alternativ k potrestání, a dosažení tohoto výsledku jim tak bylo znemožněno.

⁵⁷ Hrušáková, M.: K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. In: Trestněprávní revue, 2/2008, str. 37-40.

⁵⁸ Sotolář, A.. výše cit. dílo, str. 377-378.

Vedle zpráv PMS, podávaných v průběhu výkonu probačního programu (o závažném nebo opakovaném porušování podmínek probačního dohledu), a sdělování údajů vyžádaných soudem pro mládež o osobě mladistvého a jeho poměrech (§ 75 odst. 2 ZSM, státním zástupcem per analogiam), je podle § 17 odst. 5 ZSM probační úředník povinen podat bez zbytečného odkladu **zprávu o ukončení probačního programu** soudu pro mládež nebo státnímu zástupci, který probační program uložil. Tuto závěrečnou hodnotící zprávu podává po absolvování probačního programu mladistvým nebo po jeho předčasném ukončení z jakéhokoliv důvodu. Před jejím zpracováním by si měl probační úředník vždy za účelem objektivizace zprávy vyžádat od poskytovatele probačního programu potřebné informace o průběhu výkonu uloženého probačního programu. Takto získané informace a vlastní poznatky pak zpracuje probační úředník do závěrečné zprávy. Je vhodné před zpracováním zprávy vyzvat mladistvého k vlastnímu zhodnocení své účasti v programu, do zprávy rovněž zapracovat jeho poznatky i připomínky a s konečnou zprávou PMS jej seznámit.

Obecně v závěrečné zprávě probační úředník zhodnotí, zda v průběhu daného probačního programu bylo dosaženo sledovaného cíle, jaký přínos měla účast mladistvého vzhledem k řešení příčin trestné činnosti a stabilizaci jeho situace ve vztahu k současnosti a budoucnosti. Dále zde hodnotí chování mladistvého, dodržování stanovených povinností a jeho přístup k nápravě škodlivých následků, způsobených protiprávním jednáním. Zpráva by měla obsahovat i informace o aktuální rodinné situaci a o jeho osobních a sociálních poměrech. Podle okolností případu může zpráva obsahovat i návrh na uložení dalšího vhodného výchovného opatření.

4. Poznatky ze zpráv PMS o akreditovaných probačních programech

Oddělení pro koncepční, analytickou a metodickou činnost ředitelství PMS pravidelně od roku 2005 shromažďuje informace o realizovaných probačních programech, které byly zařazeny do seznamu akreditovaných probačních programů vedených MSp. Konkrétní poznatky získává ze zpráv poskytovatelů probačních programů pro mladistvé, kteří obdrželi dotaci na jejich realizaci, a z výsledků dotazníkového šetření provedeného v rámci PMS. Výsledky těchto šetření jsou každoročně zpracovány ředitelstvím PMS do souhrnných zpráv, z nichž byly základní poznatky do této části našeho výzkumu čerpány. Jde o významné informace o činnosti poskytovatelů akreditovaných probačních programů podle § 17 ZSM, a o poskytnutých a čerpaných dotacích na jejich finanční podporu. Jejich význam podtrhuje i ta skutečnost, že jde o poznatky z celé České republiky, což dává možnost jejich srovnání podle jednotlivých soudních krajů a okresů.

Od roku 2005 byly probační programy, uložené mladistvým soudy a státními zástupci podle § 17 ZSM, realizovány poskytovateli pouze v případech, že tyto programy byly akreditovány MSp. Poskytovatelé programů museli nejprve požádat o zaregistrování probačního programu do seznamu vedeného MSp a následně mohli požádat o přidělení finančních prostředků na jeho praktické provádění. Akreditační řízení je prováděno komisí expertů podle Metodiky hodnocení kvality probačních programů. Poskytovatelům akreditovaných probačních programů (nestátním neziskovým subjektům) může být, po dotačním řízení a doporučení hodnotící komise, ministrem spravedlnosti rozhodnuto o přidělení konkrétní výše finančních prostředků na jednotlivé projekty.

V souhrnných ročních zprávách za roky 2005-2007 byla v přibližně stejném rozsahu věnována pozornost realizaci probačních programů a poskytnutým a čerpaným dotacím. V následujících letech byla pozornost zpracovatelů zpráv zaměřena více na dotace a charakteristiky jednotlivých akreditovaných programů. Z této struktury souhrnných ročních zpráv jsme museli vycházet v našem celkovém shrnutí a srovnávání poznatků PMS za sledované období let 2005 až 2009.

Tabulka 3: Přehled o akreditovaných, realizovaných a dotovaných probačních programech a počtu klientů v letech 2005-2007

Rok	Počet akreditovaných programů	Počet realizovaných programů	Počet dotovaných programů	Počet zařazených klientů
2005	77	26	15	237
2006	77	53	21	448
2007	26	63	20	517

Roční zprávy PMS za roky 2005-2007 v textové části i připojených tabulkách poskytují především srovnatelné informace o počtech akreditovaných, realizovaných a dotovaných probačních programech a o počtech mladistvých, kteří byli v uvedených letech zařazeni do jednotlivých programů. V letech 2006 a 2007 byl navíc sledován i počet mladistvých, kteří uložené probační programy ukončili.

Rok **2005** byl prvním rokem praktické realizace akreditovaných probačních programů a také rokem výchozím pro další srovnání. PMS ve své zprávě uvádí informace, které se týkají probačních programů pro mladistvé, které byly akreditovány v rámci I. a II. kola akreditačního řízení s přechodnou dobou jejich platnosti do 31. 12. 2006.

Tabulka 4: Realizace akreditovaných probačních programů v roce 2005

Realizace probačních programů v soudních krajích	Počet soudních okresů	Počet realizovaných programů	Počet klientů zařazených do programů
Hlavní město Praha	1	4	26
Středočeský kraj	1	1	8
Jihočeský kraj	3	2	23
Západočeský kraj	2	2	18
Severočeský kraj	3	3	25
Východočeský kraj	3	3	51
Jihomoravský kraj	7	8	57*
Severomoravský kraj	3	3	29
CELKEM v ČR	23	26	237

* u jednoho programu nebyl uveden počet klientů

V roce 2005 bylo v seznamu, vedeném na stránkách MSp, evidováno celkem 77 akreditovaných probačních programů, z nichž 46 bylo akreditováno v I. a 31 ve II. kole akreditačního řízení. Z tohoto počtu bylo podle zprávy realizováno 23 (29,9 %) probačních programů (podle tabulky č. 1 připojené ke zprávě bylo realizováno 26 programů), přičemž v obvodu působnosti každého soudního kraje byl v praxi realizován nejméně jeden probační program. Nejvíce v jihomoravském kraji, kde bylo v 7 okresech (50 % ze všech soudních okresů tohoto kraje) poskytnuto klientům 8 programů. V hlavním městě Praha byly poskytnuty 4 programy. Podle jejich označení, uvedených ve zprávě, šlo o různé probační programy, a pouze ve 3 okresech v jihočeském kraji byl realizován jeden program nazvaný „Mentor“ (nebyl finančně dotován z rozpočtu).

Do programů bylo zařazeno celkem 237 klientů. Nejvíce jich bylo vykázáno 57 v jihomoravském kraji (u jednoho okresu v tomto kraji nebyl počet klientů uveden) a 51 v kraji východočeském. V dalších soudních krajích, kromě kraje střeďočeského (8 klientů), byly počty klientů vcelku vyrovnané, a pohybovaly se od 18 do 29. Nejvíce klientů bylo zařazeno do „Programu resocializace mladých obviněných nebo odsouzených“ (33), který byl poskytován v soudním okrese Semily, a do programu „Nová šance“ (22), který probíhal v soudním okrese Frýdek-Místek. V roce 2005 nebyl ve zprávě uveden počet klientů, kteří program ukončili, a ani charakteristiky vybraných programů.

Z prostředků státního rozpočtu bylo dotováno 15 programů celkovou částkou 1.992.000 Kč, z níž bylo po vyúčtování vráceno 297.517 Kč. Tři probační programy, které obdržely dotaci, nebyly v roce 2005 realizovány pro nedostatečný počet klientů a celá poskytnutá dotace byla vrácena.

Zpráva PMS o realizaci akreditovaných probačních programů pro mladistvé v roce **2006**, oproti předchozímu roku, zahrnuje i zjištění o počtech klientů, kteří vykonávané programy v jednotlivých soudních krajích a okresech také ukončili, a dále i stručné hodnocení programů i jejich poskytovatelů pracovníky středisek PMS.

Tabulka 5: Realizace probačních programů v roce 2006

Realizace probačních programů v soudních krajích	Počet soudních okresů	Počet realizovaných programů	Počet klientů zařazených do programů	Program ukončilo klientů
Hlavní město Praha	1	4	22	16
Středočeský kraj	4	4	17	10
Jihočeský kraj	5	7	61	44
Západočeský kraj	3	4	15	13
Severočeský kraj	7	9	74	43
Východočeský kraj	6	7	77	53
Jihomoravský kraj	6	7	79	54
Severomoravský kraj	8	11	103	73
CELKEM v ČR	40	53	448	306

Stejně jako v roce 2005 bylo i v roce 2006 v seznamu, zveřejněném na stránkách MSp, evidováno celkem 77 akreditovaných probačních programů. Z tohoto počtu bylo v praxi realizováno 53 (68,8 %) programů. I v tomto roce probační programy pokrývaly všechny obvody soudních krajů v ČR. Nejvíce v severomoravském kraji, kde bylo 11 programů realizováno v 8 (72,7 %) soudních okresech. Následovaly kraj severočeský (7 okresů a 9 programů) a kraje východočeský a jihomoravský (6 okresů a 7 programů). Některé probační programy působily ve více regionech, např. program „Právo pro každý den“ byl realizován ve 13 regionech u 159 klientů a „Učební program - mladiství“ v 5 regionech u 23 klientů.

Do probačních programů bylo zařazeno celkem 448 klientů, nejvíce opět v kraji severomoravském (103) a dále v krajích jihomoravském (79), východočeském (77) a severočeském (74). Program ukončilo 306 klientů, což je 68,3 % z celkového počtu klientů, kteří byli do programů zařazeni. V obvodech s vysokým počtem klientů činil tento podíl v kraji severomoravském 70,9 %, v kraji jihomoravském 68,4 % a v kraji severočeském 58,1 %. Nejvyšší podíl ukončených programů vykazuje soudní kraj západočeský s 86,6 %, kde však bylo do programů zařazeno pouze 15 klientů. U nejvíce frekventovaných programů „Právo pro každý den“ činil podíl jejich ukončení 61,6 % a „Učební program – mladiství“ ukončilo 70,3 % klientů.

V roce 2006 bylo 21 probačních programů finančně podpořeno MSp z prostředků, vyčleněných pro tento účel. Pouze jeden z dotovaných probačních programů svoji činnost nerealizoval (důvody nejsou uvedeny). Ve zprávě je stručně hodnocena i spolupráce středisek PMS s poskytovateli programů. Uvádí se zde, že po počátečních obtížích došlo v tomto směru v průběhu roku ke zlepšení a většina programů, včetně jejich personálního zajištění zkušenými terapeuty, byla probačními úředníky kladně hodnocena.

Velmi podrobná zpráva o probačních programech byla ředitelstvím PMS vypracována za rok **2007**. Oproti roku 2006 bylo ve zprávě navíc provedeno srovnání realizace probačních programů v kontextu minulého roku, podrobně zde bylo rozvedeno akreditační a dotační řízení pro tento rok a prvně zde byly popsány charakteristiky jednotlivých programů.

Tabulka 6.: Realizace probačních programů v roce 2007

Realizace probačních programů v soudních krajích	Počet soudních okresů	Počet realizovaných programů	Počet klientů zařazených do programů	Program ukončilo klientů
Hlavní město Praha	1	3	18	10
Středočeský kraj	6	7	45	28
Jihočeský kraj	8	11	96	75
Západočeský kraj	6	6	50	41
Severočeský kraj	8	11	89	35
Východočeský kraj	5	7	66	42
Jihomoravský kraj	5	7	55	43
Severomoravský kraj	10	11	98	62*
CELKEM v ČR	49	63	517	336

* U 3 okresů v severomoravském kraji nebyl uveden počet klientů, kteří probační program ukončili.

Ve zprávě PMS se uvádí, že v roce 2007 došlo ke snížení počtu akreditovaných probačních programů ze 77 na 26. Snížení jejich počtu je zdůvodněno nastavením přísnějších pravidel pro akreditaci a rozšířením působnosti úspěšných probačních programů na celou ČR. Počet realizovaných programů se však zvýšil o 19 %, z 53 na 63 (jsou započteny vícenásobné realizace jednotlivých programů). Z celkového počtu 26 akreditovaných probačních programů jich bylo realizováno 21 (81 %). Počet soudních okresů, kde nedošlo k realizaci některého z probačních programů, se snížil ze 34 na 26. Opět nejvíce programů bylo realizováno

v soudních krajích severomoravském (v 10 okresech 11 programů), a dále v soudních krajích jihočeském a severočeském (v 8 okresech 11 programů). Cíle, kterým je pokrytí všech soudních okresů fungujícími probačními programy, se podařilo dosáhnout v krajích severomoravském a jihočeském. Naproti tomu nejmenší podíl těchto okresů byl zaznamenán v kraji jihomoravském (35,7 %) a východočeském (45,5 %).

Nejvíce byl rozšířen skupinový program pro mladistvé s celorepublikovou působností „Právo pro každý den“, který byl v roce 2007 rozšířen ze 14 na 31 soudních okresů. Kromě hl. města Prahy byl realizován v obvodech všech krajských soudů. Do tohoto programu bylo zařazeno 322 a ukončilo jej 217 klientů (u dvou okresů nebyl uveden počet klientů, kteří program ukončili). Podle zprávy PMS je tento program založen na skupinové práci, během které jsou využívány metody interaktivní výuky, které podporují efektivní učební strategii a zároveň rozvíjí sociální dovednosti, dovednosti efektivní komunikace, schopnost řešení konfliktů a schopnosti spolupráce s ostatními ve skupině. Lektoři (právník a metodik) využívají lekce z učebnice „Právo pro každého“, jež byla doporučena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy jako učební materiál pro základní a střední školy. Lekce jsou zaměřeny na právo rodinné, občanské, pracovní a trestní. Program je rozdělen do jednotlivých šedesáti minutových lekcí, které jsou doplněny cvičeními a nácviky modelových situací. Tento program ukončilo 67,3 % klientů, nový program „Mentor“ ukončilo 77 % a u ostatních programů je průměr jejich ukončení okolo 73 %.

Probačních programů se v roce 2007 zúčastnilo 517 klientů a ukončilo je nejméně 336 klientů (65,0 % - u 3 okresů v severomoravském soudním kraji nebyl uveden počet klientů, kteří program ukončili). Nejvíce klientů bylo zapojeno do probačních programů probíhajících v soudních krajích severomoravském (98), jihočeském (96) a severočeském (89). Největší nárůst počtu klientů oproti roku 2006 byl vykázan v soudních krajích jihočeském (+ 35), západočeském (+ 35) a střečeském (+ 28). Naproti tomu největší pokles byl zaznamenán v kraji jihomoravském (- 24) a východočeském (- 11). Probační programy ukončilo nejvíce klientů v soudních krajích západočeském (82,0 %), jihomoravském (78,2 %) a jihočeském (78,1 %). Nejmenší podíl ukončení byl zaznamenán v severočeském kraji (39,3 %).

Dotace v celkové výši dva miliony korun v roce 2007 získalo 20 poskytovatelů probačních programů. Z této částky bylo vráceno 87 tisíc Kč. Jeden z dotovaných programů nebyl realizován pro nedostatek klientů. Dále bylo klientům poskytnuto 27 probačních programů,

kteří dotaci nezískaly a byly financovány z jiných zdrojů. Za nevyhovující byla PMS označena omezená výše celkové částky, určené pro dotace, a časové omezení určené k jejímu vyčerpání na jeden kalendářní rok. Poskytovatelé programů jsou pak podle zprávy v časové tísní, je obtížné dosáhnout naplnění programů klienty v daných termínech a existence programů je do dalšího roku finančně nejistá.

V roce 2007 pokračoval trend směřující k rozšíření programů s celorepublikovou působností a omezení počtu akreditovaných probačních programů. Zvyšoval se počet soudních okresů pokrytých fungujícími probačními programy. Od roku 2005 se každoročně zvyšoval počet klientů, zařazených do probačních programů, a úměrně tomu i počet klientů, kteří program ukončili. Převažuje účast klientů, kterým probační program nebyl uložen jako výchovné opatření (v roce 2007 podle zprávy 56 %) a je z toho dovozována vážnoucí spolupráce mezi soudy a státními zástupci s PMS. Ve zprávách je vyjádřena vysoká spokojenost PMS s probačními programy a kladně je hodnocena i spolupráce s jejich poskytovateli.

Do zpráv PMS za roky **2008 a 2009** byly zpracovány především poznatky o průběhu a výsledcích výběrového dotačního řízení pro poskytování finančních prostředků ze státního rozpočtu ČR nestátním neziskovým subjektům, realizujícím probační programy podle § 17 ZSM. Ve zprávách jsou v první přehledné tabulce uvedeny částky, požadované jednotlivými předkladateli probačních programů, a částky doporučené k rozdělení Akreditační a dotační komisí na financování jednotlivých akreditovaných probačních programů. Navazuje přehled výše poskytnutých dotací a jejich vyúčtování. Zprávy PMS obsahují i charakteristiky jednotlivých programů a u většiny programů i zapojení klientů.

Vzhledem k tomu, že ve zprávách PMS jsou uvedeni konkrétní poskytovatelé dotovaných probačních programů z celé ČR, umožnilo nám to vytvořit následující tabulku o počtech realizovaných programů a jejich poskytovatelích v jednotlivých soudních okresech a soudních krajích. Nejde však o vyčerpávající přehled, když akreditované probační programy mohou realizovat a také realizují i nestátní neziskové subjekty, jejichž činnost není dotována ze státního rozpočtu ČR.

Tabulka 7: Realizace dotovaných probačních programů v letech 2008 a 2009

Realizace dotovaných programů v soudních krajích	2 0 0 8			2 0 0 9		
	Počet soudních okresů	Počet poskytovatelů	Počet programů	Počet soudních okresů	Počet poskytovatelů	Počet programů
Hlavní město Praha	1	5	5	1	3	3
Středočeský kraj	1	1	1	1	1	1
Jihočeský kraj	2	2	2	2	2	2
Západočeský kraj	0	0	0	0	0	0
Severočeský kraj	5	6	5	5	6	5
Východočeský kraj	1	1	1	0	0	0
Jihomoravský kraj	5	5	5	4	4	4
Severomoravský kraj	5	6	4	4	5	4
CELKEM v ČR	20	26	23	17	21	19

V roce **2008** byly, po předchozím projednání a doporučení Akreditační a dotační komisi, rozhodnutím ministra spravedlnosti ČR poskytnuty finanční prostředky 26 poskytovatelům probačních programů. Byla mezi ně rozdělena finanční částka ve výši dva miliony Kč (poskytovateli bylo požadováno čtyři a půl milionu). Ve zprávě PMS se uvádí, že členové Akreditační a dotační komise vyjádřili názor, že výše vyčleněných finančních prostředků na financování akreditovaných probačních programů, které je možno čerpat, je nízká a může v některých případech ohrozit realizaci programů v daném regionu. Bylo doporučeno, aby MSp v příštím roce přihlédlo k počtu žadatelů a částku určenou na jejich financování přiměřeně zvýšilo. Dále komise doporučila, aby byla upravena i metodika pro udělování dotací. Většina poskytovatelů podle zprávy vyčerpala poskytnutou finanční částku v plné výši.

Dotované probační programy byly klientům poskytnuty ve 20 soudních okresech. Kromě kraje západočeského byly jimi pokryty obvody všech zbývajících soudních krajů. V soudních krajích severočeském, jihomoravském a severomoravském byly tyto probační programy realizovány nejvíce, vždy v 5 okresech. Oproti roku 2007 došlo ke zvýšení počtu poskytovatelů dotovaných probačních programů (+ 6). Nejvíce, vždy 6 poskytovatelů, realizovalo své programy v soudních krajích severočeském a severomoravském a dále

5 poskytlo pomoc klientům v hl. městě Praha a v jihomoravském kraji. Dotovaný skupinový program pro mladistvé s celorepublikovou působností „Právo pro každý den“ byl realizován 9 poskytovateli a dotovaný program „Krok za krokem“ byl realizován 2 poskytovateli. Podle zprávy PMS realizace programů proběhla v souladu s jejich záměrem, jejich efektivita je však otázkou dlouhodobého sledování mladistvých, zařazených do jednotlivých programů.

V roce **2009** bylo registrováno 21 žádostí o poskytnutí dotace na realizaci akreditovaných probačních programů pro mladistvé (jeden žadatel předložil žádosti na dva programy). Akreditační a dotační komise žádosti projednala podle pořadí sestaveného na základě bodového ohodnocení jednotlivých programů a podala návrh na rozdělení přidělené částky, který ministr spravedlnosti ČR schválil. Tak jako v roce 2008 byla mezi poskytovatele probačních programů rozdělena finanční částka dva miliony Kč (byla požadována částka téměř čtyři miliony). Po vyúčtování přidělených prostředků pět příjemců vrátilo část a jeden příjemce celou poskytnutou částku. Vrácení je podle zprávy vždy vázáno na program aktuálně nenaplněný klienty.

Oproti roku 2008 se snížil počet dotovaných probačních programů (- 4), jejich poskytovatelů (- 5) i počet těmito programy pokrytých soudních okresů (- 3). Dotované probační programy byly klientům k dispozici, mimo soudní obvod západočeského kraje, v obvodech všech krajských soudů v ČR, celkem v 17 soudních okresech. Tak jako v roce 2008 byl největší počet dotovanými programy pokrytých soudních okresů vykázan v obvodu kraje severočeského a obou moravských soudních krajů. Dotovaný probační program „Právo pro každý den“ byl realizován 8 poskytovateli v obvodech 6 soudních krajů (2 x v krajích severočeském a severomoravském).

Zpráva za rok 2009 opět obsahuje i charakteristiky jednotlivých probačních programů (dotovaných i nedotovaných) a jejich hodnocení středisky PMS. Nejvíce frekventovaný probační program „Právo pro každý den“ byl realizován různými poskytovateli ve 23 obvodech jednotlivých středisek PMS (celkový počet klientů nebyl uveden). Člověk v tísni o. p. s. Praha realizovalo tento program ve střediscích PMS v západočeském kraji, jímž prošlo 68 klientů, z toho 31 program dokončilo. Informační centrum občanského sektoru Český Krumlov o. s. uskutečnilo program v šesti okresech jihočeského kraje, kterého se zúčastnilo 33 klientů a 21 z nich program ukončilo. Z dalších je možno uvést probační program „Mentor“, který má přispívat ke snížení rizika recidivy a sociálního vyloučení romských

klientů, vede k zefektivnění práce s romskými klienty. Dále byl tento program využíván u klientů, kteří s PMS spolupracovali obtížně nebo nebylo možné s nimi navázat kontakt. Program byl realizován ve čtyřech střediscích PMS. Bylo do něj zařazeno 26 klientů, z nichž 16 program absolvovalo. Střediska PMS hodnotila program Mentor dlouhodobě jako jeden z nejvíce zdařilých.

4.1. Dohled nad výkonem probačního programu podle statistiky PMS

Dohled nad výkonem probačního programu je podle ustanovení § 17 odst. 4 ZSM svěřen probačnímu úředníkovi. Je proto obligatorní povinností soudu pro mládež a v přípravném řízení státního zástupce pověřit jej tímto dohledem. Probační úředník je povinen informovat o své dohledové činnosti nad plněním povinností probačního programu soud pro mládež nebo státního zástupce, kteří jej výkonem dohledu pověřili, a po ukončení probačního programu jim podat závěrečnou vyhodnocující zprávu.

Ve statistických výkazech PMS je u osob mladistvých mj. vykázána i činnost a úkony provedené jednotlivými středisky PMS v rámci realizace uložených probačních programů. Sledováno bylo období od roku 2005 do roku 2009, podle jednotlivých soudních krajů, a podle toho, zda úkony byly provedeny v přípravném řízení a nebo v řízení před soudem, tedy v řízení, které předcházelo pravomocnému rozhodnutí soudů pro mládež, nebo až ve vykonávacím řízení.

Tabulka 8: Statistické údaje PMS o činnosti a úkonech podle § 17 ZSM:

Činnost PMS podle § 17 ZSM v jednotlivých soudních krajích	2005		2006		2007		2008		2009	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Hlavní město Praha	1	2	1	5	0	3	0	0	0	1
Středočeský kraj	0	0	0	2	0	3	1	4	0	5
Jihočeský kraj	0	0	11	5	22	10	2	9	19	2
Západočeský kraj	2	2	2	3	11	6	9	2	4	6
Severočeský kraj	1	2	1	2	12	11	8	11	9	12
Východočeský kraj	0	1	0	7	5	11	6	12	4	11
Jihomoravský kraj	3	4	7	10	4	11	6	17	11	8
Severomoravský kraj	1	0	6	2	16	11	12	4	14	12
CELKEM v ČR	8	11	28	36	70	66	44	59	61	57

Vysvětlivky: I = činnost a úkony PMS v přípravném řízení a v řízení před soudem; II = činnost a úkony PMS ve vykonávacím řízení

V období let 2005 až 2009 jednotlivá střediska PMS, při realizaci uložených probačních programů mladistvým podle § 17 ZSM, statisticky vykázala provedení celkem 440 úkonů. V rámci řízení, které předcházelo pravomocnému rozhodnutí soudů, bylo provedeno 211 a po rozhodnutí 229 úkonů. Jejich počet od roku 2005 do roku 2007 postupně vzrůstal od 19 na 136 úkonů a v následujících dvou letech se snížil na 103 a 118 úkonů.

Z výše uvedené **Tabulky 8** můžeme vyčíst, že existují podstatné rozdíly v počtech úkonů mezi jednotlivými soudními kraji v ČR. Největší aktivitu ve sledovaném období vykazují střediska PMS, působící v obvodech soudních krajů jihomoravského (81 úkonů), jihočeského (80 úkonů) a severomoravského (78 úkonů). Na opačném konci v hodnocení jsou hl. město Praha (13 úkonů) a kraj středočeský (15 úkonů). Počet provedených úkonů v jednotlivých fázích řízení je vcelku vyrovnaný. Větší podíl úkonů vykázaných ve fázi řízení, které předcházelo rozhodnutí soudů, než v následující fázi řízení, byl zaznamenán v krajích jihočeském (67,5 %), severočeském (62,8 %) a západočeském (59,6 %).

Počty úkonů uváděných v tabulce PMS jsou větší než počty věcí ukončených rozhodnutími soudů nebo státních zástupců. Jsou zde patrně zahrnuty všechny úkony provedené PMS

v jednotlivých trestních věcech, od počátečního kontaktu s mladistvým, příprava podkladů pro rozhodnutí, návrhová činnost, spolupráce s poskytovateli probačních programů, úkony spojené s dohledem nad výkonem probačního programu (§ 17 odst. 4 a § 80 odst. 4 ZSM) a úkony po jeho ukončení (§ 17 odst. 5 ZSM).

Následující tabulky shrnují poznatky o počtu soudy uložených probačních programů podle pohlaví mladistvého, a to s ohledem na jednotlivé soudní kraje. Tyto údaje nám byly poskytnuty MSp.

Tabulka 9: Programy uložené v roce 2005

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	3	1	0	0	2	1	1	0	8
ženy	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	3	1	0	0	2	1	1	0	8

Tabulka 10: Programy uložené v roce 2006

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	1	3	0	2	3	5	3	0	17
ženy	1	0	0	0	0	0	0	1	2
Celkem	2	3	0	2	3	5	3	1	19

Tabulka 11: Programy uložené v roce 2007

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	0	5	6	1	3	4	11	3	33
ženy	0	1	0	0	1	0	1	1	4
Celkem	0	6	6	1	4	4	12	4	37

Tabulka 12: Programy uložené v roce 2008

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	1	1	2	2	2	6	11	7	32
ženy	0	0	0	0	0	0	3	0	3
Celkem	1	1	2	2	2	6	14	7	35

Tabulka 13: Programy uložené v roce 2009

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	2	5	0	1	2	7	2	8	27
ženy	0	1	0	1	0	2	0	0	4
Celkem	2	6	0	2	2	9	2	8	31

Tabulka 14: Programy uložené v roce 2010

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem ČR
muži	2	3	5	10	0	6	9	1	36
ženy	0	0	0	0	0	2	0	0	2
Celkem	2	3	5	10	0	8	9	1	38

V uvedeném období let 2005-2010 bylo podle MSp v celé ČR uloženo celkem 168 výchovných opatření, spočívajících v povinnosti mladistvých delikventů podrobit se probačním programům. Mladistvým chlapcům bylo uloženo 153 (91,1 %) rozhodnutími a mladistvým dívkám 15 (8,9 %) rozhodnutími.

Přestože ZSM nabyl účinnosti již 1. 1. 2004, s aplikací ustanovení § 17 o ukládání probačních programů bylo možno v praxi začít teprve v roce 2005, kdy prvním probačním programům byla udělena řádná akreditace. Shora uvedené tabulky ukazují, že v prvním roce byl tento nový institut soudy využit pouze u 8 mladistvých. V následujícím roce 2006 byl již uloženo 19 mladistvým a v dalších letech se jejich počet stabilizoval mezi 31-38 uloženými probačními programy. Z pohledu obvodů jednotlivých krajských soudů nejvíce probačních

programů bylo uloženo v období let 2005-2010 soudy, působícími v obvodech jihomoravského (41), východočeského (33) a severomoravského (21) soudního kraje. Na druhé straně nejméně jich bylo uloženo v obvodu hlavního města Prahy (10) a v obvodech jihočeského (13) a severočeského (13) soudního kraje. Při posuzování využívání tohoto výchovného opatření je však třeba mít na zřeteli, že i při splnění všech zákonných podmínek může být uloženo pouze za předpokladu, že takové rozhodnutí je současně i vykonatelné. Je tedy možno je uložit pouze těmi soudy, v jejichž obvodu je potřebný akreditovaný program k dispozici.

4.2. Poznatky z trestních spisů

Z databáze PMS nám byly poskytnuty informace o osobách, kterým měl být v průběhu roku 2006 uložen soudy a státními zástupci probační program podle § 15 odst. 2 písm. b) a § 17 ZSM, a kde probační úředníci prováděli úkony při jeho přípravě a výkonu. Ze seznamu těchto osob byl náhodně vybrán jejich vzorek tak, aby zahrnoval rozhodnutí senátů pro mládež o uložení probačních programů ve všech soudních krajích ČR. Vybrané osoby byly ztotožněny s příslušnými trestními spisy, o jejichž zapůjčení bylo požádáno 18 okresních a obvodních soudů. Bližší informace viz následující tabulka.

Tabulka 15: Zapůjčené trestní spisy

Soudní kraj	Počet OS	Počet spisů	Počet osob
Hlavní město Praha	3	3	3
Středočeský kraj	2	2	2
Jihočeský kraj	1	2	2
Západočeský kraj	1	1	1
Severočeský kraj	2	2	2
Východočeský kraj	3	4	4
Jihomoravský kraj	3	4	5
Severomoravský kraj	3	4	4
CELKEM	18	22	23

Požadované spisy nám zapůjčilo všech 18 oslovených okresních a obvodních soudů. Ze všech soudních krajů ČR jsme tak získali informace o ukládání a výkonu probačních programů, i o jejich vykazování PMS. Šlo o získání pouze orientačních poznatků o praktické činnosti orgánů zainteresovaných na řešení trestné činnosti mladistvých pachatelů tímto výchovným opatřením. Celkem nám bylo soudy zapůjčeno 22 trestních spisů, kde měl být podle PMS uložen probační dohled 23 mladistvým pachatelům.

Z trestních spisů bylo zjištěno, že povinnost podrobit se probačnímu programu byla podle výroků rozhodnutí vyslovena pouze u 15 mladistvých pachatelů, z toho u 11 chlapců a 4 dívek. V jednom případě takto rozhodl státní zástupce před podáním obžaloby a mladistvý V. D. probační program „Učební programy“ ještě před rozhodnutím soudu úspěšně ukončil. Okresní soud tomuto mladistvému za dvě provinění (poškození a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení a poškození cizí věci) uložil úhrnné trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené, a v odůvodnění rozsudku mj. uvedl, že při jeho ukládání přihlédl i k úspěšnému ukončení probačního programu.

Ve zbývajících případech byly probační programy uloženy soudy v rozhodnutích ve věci samé. V těchto rozhodnutích je lze uložit vedle trestních i ochranných opatření, a rovněž při upuštění od uložení trestního opatření. Ve sledovaných případech byly probační programy uloženy šesti mladistvým vedle trestního opatření podmíněného odnětí svobody (§ 58 odst. 1 tr. zák., § 24 odst. 1 písm. i) a 33 odst. 1 ZSM), třem mladistvým vedle trestního opatření obecně prospěšných prací (§ 45 a § 45a tr. zák., § 24 odst. 1 písm. a) a § 26 odst. 1 ZSM), třem mladistvým při podmíněném upuštění od trestního opatření (§ 14 odst. 1 a 2 ZSM) a dvěma mladistvým při definitivním upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 odst. 1 písm. a) ZSM).

Povinnost podrobit se probačnímu programu lze kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními, a tím více usměrnit jeho zaměření a zintenzivnit jeho působení na mladistvého. Této možnosti bylo využito i ve zkoumaných případech, když vedle povinnosti podrobit se probačnímu programu byla mladistvým v 5 případech uložena i výchovná povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním podle § 18 odst. 1 písm. e) ZSM. U jednoho mladistvého byla povinnost podrobit se probačnímu programu kumulována s výchovným opatřením - dohledem probačního úředníka podle § 15 odst. 2 písm. a) a § 16 ZSM a u dalšího s výchovným omezením spočívajícím v povinnosti nepožívat ve zkušební době podmíněně

odloženého trestního opatření odnětí svobody alkoholické nápoje a jiné návykové látky, rovněž se pak vyvarovat styku s osobou poškozené H. J., podle § 19 odst. 1 písm. e) ZSM (správně mělo být uvedeno i písm. b) uvedeného zákonného ustanovení).

Mladiství pachatelé byli stíháni a soudy projednáváni především pro provinění (§ 6 ZSM) proti majetku podle hlavy IX. zvláštní části trestního zákona. Samostatně nebo v souběhu s jinými proviněními byla vina spácháním těchto provinění vyslovena ve výrocích soudních rozhodnutí u 8 (53,3 %) mladistvých. Převažovaly v nich krádeže (§ 247 tr. zák.). Trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené a povinnost podrobit se probačnímu programu bylo mladistvým uloženo i za závažnější provinění loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zák., znásilnění podle § 241 odst. 1 tr. zák., nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 odst. 1 a 2 tr. zák. a ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 a 2 tr. zák., spáchané v souběhu s trestným činem nedovoleného ozbrojování podle § 185 odst. 1 tr. zák.

Z trestních spisů bylo zjištěno, že ve všech případech byl mladistvými dán souhlas s účastí na probačním programu, a byla tak splněna jedna ze základních zákonných podmínek pro tento postup (§ 17 odst. 2 písm. c) ZSM). Součástí poučení mladistvého před zahájením jejich výslechu již v přípravném řízení byla ve většině případů i formulace podle ustanovení § 15 odst. 3 ZSM o výchovných opatřeních. Již v této fázi řízení byl u pěti mladistvých protokolován souhlas s uložením probačního programu a byl protokolován i souhlas s event. postupem podle § 307 a § 309 tr. ř. Pouze u mladistvého M.M. bylo zaprotokolováno, že nesouhlasí s uložením probačního programu (jeden již absolvoval v roce 2005). Později tento mladistvý své stanovisko změnil a sám se podle zprávy PMS dobrovolně do programu přihlásil ještě před rozhodnutím soudu. Souhlas mladistvého byl opakovaně opatřován i probačními úředníky a zaznamenán v jejich zprávách o dalších mladistvých. V průběhu přípravného řízení byly ve všech případech opatřeny i podklady pro posouzení dalšího zákonného předpokladu pro uložení probačního programu, kterým je jeho vhodnost vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti (§ 17 odst. 2 písm. a) ZSM). Ve spisech byly založeny zprávy o osobě mladistvého a jeho rodinném a sociálním prostředí a zprávy ze škol a učebních zařízení.

Třetí zákonnou podmínkou je požadavek seznámení mladistvého s obsahem probačního programu, aby se mohl s dostatečnou znalostí věci vyjádřit ke své účasti na něm. Poskytování

informací o významu programu pro řešení problému mladistvého, o zaměření programu, jeho výkonu, pravidlech účasti, rozsahu omezení mladistvého a hodnocení jeho účasti v programu, zabezpečovali podle zpráv založených ve spisech probační úředníci a poskytovatelé programů. Ke zprávám byly připojeny i dohody o účasti klienta v daném probačním programu, uzavřené za součinnosti probačních úředníků mezi mladistvým a poskytovatelem programu. Praktické poznatky o realizaci probačního programu získal např. mladistvý V. D., který podle zprávy PMS i podle vlastního vyjádření sám projevil zájem o probační program, a ještě před udělením souhlasu s účastí na něm se zúčastnil dvou schůzek probíhajícího programu.

Ve výrocích rozsudků byl pěti mladistvým konkrétní probační program uložen jako výchovná povinnost podle § 15 odst. 2 písm. c) a § 18 odst. 1 písm. g) ZSM, přestože zákon výslovně stanoví, že jako výchovná povinnost nesmí být uložen probační program. Např. v rozsudcích tří soudů pro mládež byl výrok o uložení výchovného opatření formulován takto:

„Podle § 15 odst. 1, 2 písm. c) zákona č. 218/2003 Sb. se obžalovanému mladistvému ukládá výchovné opatření, a to výchovná povinnost absolvovat probační program „Právo pro každý den“ v 10-ti vyučovacích lekcích po 3 vyučovacích hodinách v průběhu zkušební doby podmíněného odsouzení.“

„Podle § 18 odst. 1 písm. g) z.čís. 218/2003 Sb. se mladistvému ukládá jako výchovná povinnost, aby se účastnil probačního programu „Právo pro každý den“, který bude realizován Občanským sdružením...“ (uložen vedle podmíněně odloženého trestního opatření odnětí svobody).

„Podle § 15 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. za použití § 18 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. se mladistvému ukládá výchovná povinnost zúčastňovat se probačního programu vedeného P..., občanské sdružení“ (navíc neúplné zákonné označení).

Na základě těchto výroků, a následného pověření PMS podle § 17 odst. 4 ZSM, byly probační programy všemi mladistvými vykonávány a řádně ukončeny. Jde jednoznačně o pochybení soudů, které náležitě nerozlišily rozdíly mezi oběma výchovnými opatřeními – mezi probačním programem a různě zaměřenými programy, které mohou být i shodného typu,

ale jsou ukládány jako výchovná povinnost. Zásadní okolností, která odlišuje tyto programy, je to, že mezi probační programy patří výlučně programy schválené ministrem spravedlnosti postupem podle § 17 odst. 1 ZSM a zapsané do zvláštního seznamu probačních programů vedeného MSp. Tyto programy jsou také komplexnější než programy podle § 18 odst. 1 písm. g) ZSM. Odlišností je rovněž to, že zatímco probační programy podle § 17 ZSM nelze za žádných okolností uplatnit jinak než se souhlasem mladistvého, uplatnění programů podle § 18 odst. 1 písm. g) ZSM vyžaduje předchozí souhlas pouze ve stadiu řízení před rozhodnutím ve věci samé⁵⁹. Je ovšem pravda, že některé ze schválených probačních programů jsou podle obsahu těžko odlišitelné od programů realizovaných na základě ustanovení § 18 odst. 1 písm. g) ZSM a hlavním rozdílem zůstává jen proces jejich akreditace.

Vedle použití správného zákonného ustanovení, podle něhož se probační program mladistvému ukládá, je třeba ve výroku rozhodnutí soudu nebo státního zástupce tento program přesně specifikovat, mj. i proto, aby nebyl zaměněn s jiným výchovným opatřením. V komentáři k ZSM se uvádí, že v rozhodnutí je třeba uvést, o jaký probační program ze seznamu MSp se jedná a na jak dlouhou dobu je povinnost podrobit se mu ukládána. Výkon probačního programu v zásadě probíhá po dobu stanovenou v rozhodnutí o jeho uložení. V případě, že se současně stanoví zkušební doba podmíněného odsouzení, podmíněného upuštění od uložení trestního opatření, podmíněně odloženého peněžitého opatření nebo podmíněného zastavení trestního stíhání, postačí, když se poukáže na to, že povinnost podrobit se probačnímu programu je ukládána na dobu jejího trvání⁶⁰.

Ve zkoumaných spisech byly zaznamenány výroky o uložení probačních programů, které byly zcela v souladu s uvedenými požadavky. Jako příklad můžeme uvést následující:

„Podle § 15 odst. 1, odst. 2 písm. b), 3 a § 17 odst. 2 zák.č. 218/2003 Sb. se ml. V. D. ukládá výchovné opatření spočívající v povinnosti podrobit se probačnímu programu ‚Učební programy‘, který je pořádán střediskem Probační a mediační služby ČR v, v době od 8. února 2006 do 12. května 2006 a zahrnuje 12 dvouhodinových schůzek“ (z usnesení státního zástupce).

⁵⁹ Sotolář, A.: Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2007, č. 12, str. 341 a násl.

⁶⁰ Šámal, P. aj., cit. dílo, str. 223.

„Podle § 15 odst. 1, 2 písm. b) a § 17 odst. 1, 2 zák.č. 218/2003 Sb. se mladistvému ukládá výchovné opatření probační program Právo pro každý den, který bude zahájen 8. listopadu 2006 v 15.30 hod. v klubu, a to na dobu nejdéle 2 (dvou) roků.“

„Podle § 15 odst. 2 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb. se mladistvému ukládá s jeho souhlasem Probační program REP v rámci zkušební doby“ (vedle podmíněného upuštění od uložení trestního opatření na zkušební dobu jednoho roku).

Na druhé straně byla ve spisech zjištěna soudní rozhodnutí, kde ve výrocích o povinnosti podrobit se probačnímu programu nebylo uvedeno, o jaký program ze seznamu MSp se jedná a na jak dlouhou dobu byl uložen:

„Podle § 15 odst. 1, odst. 2 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb. se obžalovanému mladistvému ukládá výchovné opatření - účast v probačním programu Právo pro každý den, konaného v prostorách Občanského sdružení v.....“ (není uvedena doba trvání, přestože probační program byl uložen vedle úhrnného trestního opatření obecně prospěšných prací).

„Oběma mladistvým se podle § 15 odst. 1, 2 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb. ukládá účast na probačním programu Krok za krokem“ (mladistvému M. J. bylo uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací a u V. D. bylo definitivně upuštěno od uložení trestního opatření).

„Podle § 15 odst. 1, odst. 2 písm. a), b) ZSM se nad mladistvým D. Ž. stanoví dohled probačního úředníka na dobu dvanácti (12) měsíců a současně se mladistvý D. Ž. zařazuje do probačního programu“ (při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření na zkušební dobu 12 měsíců).

V rozporu s ustanovením § 15 odst. 1 ZSM, podle něhož výchovná opatření lze v meritorním rozhodnutí uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření, rozhodl jeden z okresních soudů, když svůj výrok o uložení probačního programu formuloval takto:

„Podle § 15 odst. 1, 2 a § 17 odst. 1, 2 zák. č. 218/2003 Sb. se mladistvému ukládá výchovné opatření probační program Právo pro každý den, který bude zahájen 8. listopadu 2006 v 15.30 hod. v klubu, a to na dobu nejdéle 2 (dvou) roků“ (bylo uloženo vedle

trestního opatření odnětí svobody v trvání 5 měsíců, jehož výkon byl podmíněně odložen pouze na zkušební dobu 1 roku).

V další trestní věci mladistvého M. M. soud v odsuzujícím výroku rozsudku kumuloval trestní opatření odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen, s výchovným opatřením spočívajícím v povinnosti podrobit se probačnímu programu a s výchovným omezením neužívat návykové látky. Dále podle § 59 odst. 2 tr. zák. bylo mladistvému uloženo, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem (správně proviněním) způsobil. Povinnost nahradit škodu způsobenou proviněním však měla být uložena mladistvému jako výchovná povinnost podle § 18 odst. 1 písm. e) ZSM. Podle § 33 odst. 1 věta druhá ZSM lze mladistvému uložit na zkušební dobu výchovná opatření podle § 15 až 20 ZSM, která nahrazují přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ukládané dospělým pachatelům podle § 59 odst. 2 tr. zák.

System opatření ukládaných mladistvým (§ 10 odst. 1 ZSM) představuje základní trestněprávní následky provinění a reakci na jejich trestnou činnost. Zákon výslovně neupravuje, kdy poprvé lze výchovné opatření v průběhu řízení uplatnit. V zásadě se tak může stát v přípravném řízení až po zahájení trestního stíhání, nebo poté, co bylo mladistvému ve zkráceném přípravném řízení sděleno podezření z určitého skutku. Zákon nevylučuje, aby se souhlasem mladistvého bylo některé výchovné opatření uloženo i v rámci postupu před zahájením trestního stíhání. Uložení výchovných opatření však zákon svěřuje pouze soudům pro mládež (zvláštním senátům nebo samosoudcům věcně a místně příslušného soudu - § 2 písm. g) ZSM) a v přípravném řízení státním zástupcům (§ 15 odst. 3 věta první).

Ve zkoumaných trestních spisech mladistvých však byly zjištěny případy, kdy bylo vykonáváno výchovné opatření - probační program, ale podle uvedených zákonných ustanovení nebylo postupováno. Povinnost podrobit se probačnímu programu nebyla soudem ani státním zástupcem uložena ve čtyřech trestních věcech vedených proti mladistvým pachatelům, přesto ve zprávách PMS a poskytovatelů programů bylo uváděno, že probačních programů se účastní nebo jej i ukončili:

Ve zprávě PMS o průběhu dohledu, který byl uložen ml. J. Č. rozsudkem OS ze dne 31. 10. 2006, se uvádí, že „Josef úspěšně ukončil probační program, do kterého vstoupil dobrovolně ještě v rámci přípravného řízení a lektorkou byl po celou dobu velmi pozitivně hodnocen“.

Podle zprávy poskytovatele programu ml. J. Č. úspěšně absolvoval probační program, do kterého byl zařazen na základě vlastního souhlasu dne 27. 7. 2007, a dohodu o zařazení do probačního programu podepsal dne 5. 10. 2005 (projednávané provinění bylo spácháno dne 26. 7. 2006).

Rozsudkem OS ze dne 24. 10. 2006 bylo ml. L. B. za pokus provinění krádeže uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací ve výměře 180 hodin. Žádné výchovné opatření mu soudem, a před tím ani státním zástupcem nebylo uloženo. Ve zprávě PMS se však uvádí, že „od 20. 9. 2006 na základě dohody s probačním úředníkem dobrovolně nastoupil do probačního programu Krizového centra v... a účastní se jak individuálních, tak skupinových setkání“.

Povinnost podrobit se probačnímu programu nebyla v rozsudku OS, který nabyl právní moci dne 25. 11. 2006, uložena ani ml. J. H. (bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření na zkušební dobu 8 měsíců). Přesto je ve zprávě PMS a poskytovatele programu, založené ve spise uvedeno, že J. H. se zúčastnil probačního programu, který zahájil dne 11. 9. 2006 a jehož podmínky podle poskytovatele nesplnil.

Rozsudkem OS ze dne 2. 1. 2006 bylo ml. J. T. za provinění krádeže uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací ve výměře 190 hodin a podle § 18 odst. 1 písm. e) ZSM mu byla uložena výchovná povinnost podle svých sil nahradit poškozené způsobenou škodu. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že „Dle zprávy PMS M. ze dne 14. 12. 2005 obžalovaný neplní dohodu o účasti v probačním programu, kam přestal docházet“. O povinnosti podrobit se probačnímu programu nebylo v této, a ani v jiné trestní věci mladistvého rozhodnuto.

U dalších tří mladistvých bylo s výkonem probačního programu započato v době, kdy ještě o jeho uložení nebylo pravomocně rozhodnuto oprávněným orgánem. Teprve dodatečně, v soudním rozhodnutí, bylo toto výchovné opatření uloženo a dá se konstatovat, že jeho probíhající výkon byl takto legalizován:

Rozsudkem OS, který nabyl právní moci dne 28. 12. 2006, bylo u mladistvé I. C. podle § 11 odst. 1 písm. a) ZSM upuštěno od trestního opatření a podle § 15 odst. 1, 2 písm. b) a podle § 17 odst. 1, 2 ZSM jí bylo uloženo podrobit se výchovnému opatření probačnímu programu

„Právo pro každý den“, realizovanému oblastní charitou v..., na dobu nejdéle jednoho roku. Podle zprávy PMS mladistvá zahájila výkon probačního programu již dne 8. 11. 2006 a do právní moci rozsudku se zúčastnila 7 setkání. Program ukončila dne 11. 4. 2007, ale z důvodu velkého počtu neomluvených absencí jí nebylo uděleno osvědčení o absolvování programu. V odůvodnění rozsudku soud uvádí, že uložený program již probíhá a předpokládá, že nebude delší než jeden rok, a proto tak vymezil dobu jeho trvání.

Povinnost podrobit se probačnímu programu poskytovanému občanským sdružením P. byla uložena mladistvému M. T. v rozsudku, který nabyl právní moci dne 7. 9. 2006, vedle úhrnného trestního opatření odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu dvou roků, za současného stanovení dohledu nad mladistvým. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že „Aktuálně se mladistvý obžalovaný zapojil do probačního programu P. V docházce na individuální setkání má splněn odpovídající počet setkání, zadané povinnosti si plní, aktivně se zapojuje do skupinových procesů, absolvoval týdenní výjezd, který je součástí probačního programu.“ Podle zprávy PMS mladistvý probační program splnil.

Probační program „Právo pro každý den“ byl mladistvému A.V. uložen rozsudkem OS dne 30. 4. 2007, vedle úhrnného trestního opatření obecně prospěšných prací ve výměře 60 hodin. V odůvodnění rozsudku soud uvedl, že podle zprávy PMS ČR, středisko L., se mladistvý dobrovolně zapojil do probačního programu „Právo pro každý den“, konaného v L. Soud má k dispozici prohlášení mladistvého, ve kterém souhlasí se zařazením do uvedeného probačního programu.

Jak již bylo uvedeno, praktické poznatky o realizaci probačního programu získal mladistvý V. D., který se o probační program zajímal, a před udělením souhlasu se svojí účastí se zúčastnil dvou schůzek probíhajícího programu. Tento krátkodobý vstup do probíhajícího probačního programu lze akceptovat jako součást seznámení se mladistvého s obsahem tohoto programu a s pravidly jeho realizace. Prohlubuje jeho poznatky, kterých se mu dostalo od probačních úředníků a odpovědných pracovníků poskytovatelů programů, a tím mu umožňuje vyjádřit se ke své účasti s dostatečnou znalostí celé problematiky. Tato účast mladistvých v probíhajících probačních programech může však mít pouze instruktážní charakter a nemůže být považována za řádný výkon probačního programu a případné jeho absolvování. O účasti mladistvého v probačním programu může rozhodnout pouze orgán,

který je k tomu podle zákona oprávněn. Pokud jím povinnost podrobit se probačnímu programu mladistvému uložena nebyla, není účast mladistvých v souladu se zákonem.

Z trestních spisů mladistvých, kterým byla povinnost podrobit se probačnímu programu uložena v souladu se zákonem, lze zjistit, že dohledem nad jeho výkonem byl vždy pověřen příslušný probační pracovník (§ 17 odst. 4 ZSM). Ve spisech byly založeny zprávy o ukončení probačního programu, jak je uloženo probačním úředníkům v ustanovení § 17 odst. 5 ZSM. V těchto zprávách byly shrnuty výsledky dohledové činnosti a sdělení, zda mladistvý dodržoval stanovená pravidla a program řádně ukončil. Pouze u dvou mladistvých nebyla závěrečná zpráva ve spisech založena, a nebylo proto možno zjistit, zda byl probační program vykonán. Zprávy PMS byly doplněny i zprávami poskytovatelů probačních programů a kopiemi osvědčení o absolvování programů.

Mladiství podle zpráv PMS většinou probační programy bez větších problémů absolvovali. Nebylo tomu tak u všech mladistvých. U mladistvého J. C., který zpočátku neplnil řádně své povinnosti, bylo postupováno v souladu s ustanovením § 17 odst. 4 a § 80 odst. 4 ZSM. Po výstraze a následné konzultaci s probačním úředníkem se mladistvý zlepšil v plnění povinnosti a probační program absolvoval. Z důvodu neomluvených absencí nebylo poskytovatelem programu uděleno osvědčení o ukončení probačního programu mladistvému M. T. a na žádost PMS soudce udělil souhlas k jeho opakování v dalším běhu (výsledek se nepodařilo ze spisu zjistit). Ze stejného důvodu nebylo uděleno osvědčení ml. I. C., ale nebyly, a ani nemohly být z toho vyvozeny žádné důsledky, když probační program byl uložen vedle upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 odst. 1 písm. a) ZSM.

Z důvodu překročení povoleného počtu absencí byla podle zprávy PMS mladistvá L. R. vyloučena z prvního běhu probačního programu „Právo pro každý den“. Poté byla zařazena do druhého běhu tohoto programu, který úspěšně dokončila. K ukončení probačního programu, který byl uložen soudem v rámci meritorního rozhodnutí, dochází jeho absolvováním, uplynutím doby, na kterou byl uložen, nebo jeho zrušením. Právní úprava neumožňuje poskytovateli programu vyloučení mladistvého z programu a pokud k tomu ve shora uvedeném případě došlo, šlo o vyloučení neúčinné. ZSM v ustanovení § 17 odst. 4 a § 80 odst. 4 ZSM jasně stanoví postup probačního úředníka v případech závažného a opakovaného neplnění podmínek probačního programu.

Dále bylo zkoumáno, zda v případech, kdy byla povinnost podrobit se probačnímu programu uložena mladistvým v kombinaci s podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření (§ 14 odst. 1 a 2 ZSM), nebo s trestním opatřením, kde stanovení zkušební doby bylo důsledkem podmíněného charakteru skončení věci, mělo současně uložené výchovné opatření pozitivní vliv na mladistvého a motivovalo jej i ke splnění podmínek pro rozhodnutí osvědčení. Bylo zjištěno, že u všech mladistvých byly splněny podmínky pro jejich osvědčení ve stanovené zkušební lhůtě, když u osmi bylo rozhodnuto o jejich osvědčení usnesením soudu, a u jednoho mladistvého byly splněny podmínky pro vznik zákonné fikce osvědčení. Rozhodnuto o osvědčení bylo i u dvou shora uvedených mladistvých, kde byly zjištěny závažné nedostatky v plnění podmínek probačního programu a teprve při jeho opakování došlo ke zlepšení a splnění programu. Další trestní opatření - obecně prospěšné práce (§ 24 odst. 1 písm. a) a § 26 odst. 1 ZSM) bylo uloženo dvěma mladistvým a u jednoho z nich došlo k přeměně v nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody ve výměře 30 dní, s výkonem ve věznici s dohledem (neplnil trestní opatření obecně prospěšné práce a byl 2 x odsouzen pro trestnou činnost stejného charakteru).

V evidenci trestních věcí, která nám byla poskytnuta PMS, byly za rok 2006 uvedeny i případy, kde měl být uložen mladistvým probační dohled, ale z trestních spisů nebylo zjištěno, že by takové rozhodnutí bylo státními zástupci nebo soudy pro mládež v konkrétních trestních věcech učiněno. Tyto nepřesnosti ve vykazování byly zjištěny u čtyřech mladistvých, avšak u třech byly soudy uloženy, vedle trestního opatření odnětí svobody podmíněně odloženého, výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. e), g) a výchovná omezení podle § 19 odst. 1 písm. e) ZSM. U výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. g) ZSM bylo ve výroku rozsudku výslovně uvedeno, že ml. M. B. je povinen se podrobit ve svém volném čase programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu nebo jinému programu, který není probačním programem. Úkony prováděné PMS při realizaci těchto výchovných opatření byly zřejmě omylem vykážány jako úkony prováděné při realizaci probačního programu. Pouze mladistvému M. Z. bylo soudem pro mládež uloženo trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené, bez jeho kombinace s výchovným opatřením. I když o tom nejsou záznamy ve spisech, nelze v těchto případech ani vyloučit, že ze strany PMS byly provedeny přípravné úkony, ale k rozhodnutí o uložení probačního programu oprávněnými orgány nedošlo.

5. Probační programy a zkušenosti jejich poskytovatelů

Jedním z hlavních cílů naší studie bylo zmapovat praktické zkušenosti s probačními programy v České republice. Za tímto účelem jsme připravili dotazníkové šetření, určené pro poskytovatele programů a zaměřené na jejich poznatky a názory. Jako vzorek byly zvoleny všechny probační programy, realizované v letech 2008 a 2009⁶¹. Celkem se jednalo o **20 programů**, poskytovaných **31 různými organizacemi** (dvě organizace poskytovaly dva různé programy, a naopak jeden z programů - Právo pro každý den - byl v uvedených letech realizován 14 organizacemi). Současně jsme provedli analýzu informací, které o programech jejich poskytovatelé uvádějí v dokumentech, určených pro akreditační či dotační řízení MSp.

5.1. Probační programy v ČR v letech 2008 a 2009

Základní cíle a náplň 20 probačních programů, realizovaných v České republice v letech 2008 a 2009, je možno charakterizovat následujícím způsobem:

Probační program KC Krok

Poskytovatelem programu je občanské sdružení Proxima sociale. Program usiluje o rozvíjení nekriminelních vzorců chování a posílení odpovědnosti za sebe a své chování, posílení schopnosti akceptovat společenská pravidla a normy, posílení pozitivních rodinných vazeb, rozšíření zájmů a posílení vazeb na nerizikové sociální prostředí, sebepoznání, zvýšení sociálních a komunikačních dovedností a schopnosti reagovat na zátěžové situace, rozvoj pracovních dovedností a návyků. Klienti jsou podrobováni kontrole běžných každodenních činností a povinností, tvorbě režimu, především formou dodržování struktury při skupinových setkáních a výjezdech, tréninku sociálních a komunikačních dovedností. Dle potřeb je jim poskytován základní poradenský servis, stejně jako doprovod a podpora při jednáních s institucemi. Vlastní program trvá 6 měsíců a obsahuje cca 24 skupinových sezení a 2 výjezdové programy (pětidenní a dvoudenní). Skupinové programy jsou doplněny o 4 řádná individuální sezení, kde jsou řešena témata, pro která není vhodný prostor v rámci sezení skupinových.

⁶¹ Informace o nich byly získány ze Zpráv o realizaci probačních programů v příslušných letech, které jsou k dispozici na internetových stránkách PMS ČR (viz <https://www.pmscr.cz/mladistvi-probacni-programy/>).

„Sebeúcta - Řekni to přímo“ - program zvládnání stresových situací

Program realizuje občanské sdružení Člověk člověku - Sdružení pro sociální práci a prevenci patologických jevů ve společnosti. Skládá se ze dvou částí: skupinového programu (15-18 hodin) a návazné individuální péče (v rozsahu minimálně 10 hodin sebezkušenostního osobnostního rozvoje). Skupinový program usiluje o to, aby se účastníci naučili rozpoznávat své rizikové chování ve stresové situaci. Klienti si nacvičují použití přímého a kongruentního chování a jednání. Cílem je posilování sebeúcty, motivace k převzetí odpovědnosti sama za sebe a za své jednání a podpora samostatného rozhodování. Individuální setkávání se pak nesnaží měnit situaci, která klienta přivedla do péče PMS, ale dopad této události na něj. Zároveň dává nástroje k tomu, aby se klient do stejné situace znovu nedostal.

Program resocializace mladých obviněných nebo odsouzených

Program uskutečňuje občanské sdružení REP. Formou odborného poradenství, poskytovaného rodinám a mladistvým, přispívá k řešení situace, kdy je vývoj mladistvého ohrožen v důsledku specifických problémů, souvisejících s trestnou činností. Zaměřuje se na posílení pozitivních zdrojů, které klientům umožní život bez vyloučení ze sociálních vztahů a bez konfliktů se společností. Usiluje proto o vypěstování morálních návyků, projednávání protiprávního jednání, posílení odpovědnosti za své jednání, osvojení sociálních návyků, posílení sebeovládání a práci s agresí, posílení právního vědomí, posílení motivace k profesní přípravě, pomoc při jednání s institucemi a úřady i o posílení rodiny a jejího výchovného stylu. Každému klientovi a jeho rodině je nabídnuto 33 hodin spolupráce po dobu šesti měsíců.

Probační program rozvoje sociálně psychologických dovedností

Program zajišťuje fyzická osoba (PhDr. Pavel Pokorný). Zaměřuje se na začlenění mladistvého pachatele do sociálního prostředí a obnovení jeho sociálních vztahů. Snaží se dosáhnout změny chování klienta poskytnutím účinných nástrojů individuální a skupinové terapie tak, aby klient měl možnost více porozumět sám sobě, svým schopnostem a dovednostem. Věnuje se nácvičku komunikačních dovedností, zvládnání agresivity, konstruktivnímu řešení konfliktů, řešení zátěžových situací, zvýšení sociálních dovedností a rozvoji sebepoznání. Program je sestaven ze tří základních pilířů, a to individuálního psychologického poradenství (většinou 15-20 hodin), skupinové práce (skupina pracuje šest měsíců a setkává se pravidelně třináctkrát na 2 hodiny) a práce s rodinou klienta (zpravidla v rozsahu 10 hodin).

Probační program „Právo volby“

Poskytovatelem programu je občanské sdružení Arkáda - sociálně psychologické centrum. Zaměřuje se na nejčastější rizikové faktory chování mladistvých, jako je neschopnost řešit krizové situace, neumět říct „ne“, nezvládnutí vlastní agresivity či nedostatečná informovanost. Cílem je rozvoj sociálních dovedností i osobnosti mladistvého, podporující jeho vhodné zařazení ve společnosti, a tím snížení sociální exkluze. Konkrétně se jedná o rozvoj komunikačních dovedností, větší schopnost uplatnit se na trhu práce, sebepoznání, řešení krizových situací a posílení sociálních dovedností a kompetencí. Program je rozdělen do šesti tematických celků, přičemž pěti z nich jsou vždy věnována tři setkání (po 2 hodinách) a jednomu (téma bezpečného chování v silničním provozu) setkání jedno.

Probační program Přejížděné zaměstnání

Program uskutečňuje občanské sdružení SKP-Centrum. Skládá se z 20 dvouhodinových setkání (20 hodin sociálního poradenství, 10 hodin psychologického poradenství a 10 hodin dílen). Usiluje o to, aby si klient uvědomil důsledky vlastního protiprávního jednání. Cílem je rozvoj sociálních dovedností, zvyšování samostatnosti, pomoc při nedokončeném či nedostatečném vzdělání, osvojení a rozvoj pracovních návyků, rozvoj volnočasových aktivit. Celý program je založen na individuální práci s uživatelem, přičemž dle potřeb a problémů, které během konzultací pracovníci zjistí, jsou možné drobné úpravy jeho náplně i cílů.

Učební program - mladiství

Realizátorem programu je Sdružení pro probaci a mediaci v justici o.s. Snížení rizika recidivy u mladistvých pachatelů se snaží docílit zaměřením na posilování kompetencí, a to v oblastech domýšlení důsledků spáchaného provinění pro jejich další život, ovládnutí emocí, které mohou vést k nekontrolovatelnému chování, strukturovaného a efektivního řešení problémů a konfliktů a vyhodnocení krizových situací v životě, které mohou vyústit v porušení právních norem. Program vychází z principů restorativní justice, kdy se snaží v co největší míře propojit pohled pachatele s pohledem oběti a společnosti. Celková časová dotace programu činí 13 setkání (vždy 2 hodiny v jednom týdnu).

Probační a resocializační program Krok za krokem

Program nabízí občanské sdružení Krok. Ideou je pomoci klientovi dosáhnout změny kvality života a nalézt osobní kompetence. Je motivován a podporován k přijetí zodpovědnosti za svoje jednání, včetně získání náhledu na společenské následky trestné činnosti a přijetí zodpovědnosti za škodu touto činností způsobenou. Program pomáhá odstranit nevhodné sociální návyky a vytvořit návyky nové, například v oblasti pracovní, komunikační nebo řešení konfliktů či problémů. Na počátku programu klient absolvuje individuální práci (obvykle 1 setkání), poté je zařazen do práce ve skupině v celkovém časovém rámci 90 hodin.

Cesta bez mříží

Poskytovatelem programu je občanské sdružení Dům křesťanské pomoci - Bethel. K základním cílům patří posílení sociálních dovedností klienta, jeho osobnostní rozvoj se zaměřením na rozvoj charakteru a morálního citění, řešení a zvládání aktuálních životních situací, zlepšení orientace klienta v jeho sociálním okolí, posílení schopnosti smysluplně trávit volný čas, zařazení klienta do funkčních vazeb v jeho okolí i obci a také nabídka poradenství.

Začínám znovu

Program realizuje Farní charita Rumburk. Cílem je pomoci mladistvým, kteří se dostali do střetu se zákonem, aby získali potřebné sociální dovednosti a kompetence a vymanili se z nepříznivých vlivů a sociálního vyloučení. Program usiluje o aktivní zapojení mladistvých delikventů do volnočasových aktivit, získání potřebných pracovních návyků a o pozitivní motivaci pachatele k životu v souladu se zákonem. Vychází se z individuálního přístupu ke klientovi a z jeho potřeb. Využívá se metod sociální práce, výcviku právních a sociálních dovedností, posílení komunikačních dovedností, poradenství, motivačních rozhovorů, pracovních aktivit a volnočasových aktivit. Program je koncipován na 3 měsíce a tvoří jej celkem 70-76 hodin (struktura jednotlivých aktivit programu se může lišit v závislosti na individualitě klienta).

Šance ve STŘEDu

Program je dílem občanského sdružení Střed. Charakteristická je pro něj snaha o vytvoření náhledu na vlastní protiprávní jednání (včetně posílení odpovědnosti za způsobenou škodu), posilování právního vědomí, rozvoj sociálních dovedností a kompetencí, obnovení sociálních vztahů, rozvoj sebepoznání, nácvik řešení rizikových situací a nasměrování na smysluplné

trávení volného času. Program zahrnuje pravidelné setkávání sociálního pracovníka s klientem, a to jednou za týden či 14 dní (celkem jde minimálně o 10 a maximálně 25 schůzek během 6 měsíců). Náplní těchto setkání je pomoc při řešení momentální situace, nácvik praktických dovedností, řešení bydlení, řešení školní docházky, řešení vztahů (s rodinou, přáteli, partnery), řešení trávení volného času, sociální poradenství, krizová intervence, nácvik technik ke zvládnutí stresu, agrese a úzkosti, zprostředkování návazných služeb.

Probační program pro mladistvé v konfliktu se zákonem, který má souvislost s užíváním návykových látek

Poskytovatelem probačního programu je obecně prospěšná společnost Renarkon, která se zabývá prevencí a léčbou drogových závislostí. Jak název napovídá, cílem programu je působit na mladistvé, jejichž provinění jsou spojena s drogami a jejich užíváním. Toto působení je zaměřeno na vzdělávání v oblasti drogové problematiky a řešení problémů a příčin souvisejících s užíváním návykových látek, zvyšování právního povědomí v této oblasti, podporu a motivaci ke změně dosavadního chování a protiprávního jednání, a také na obnovení a zlepšení rodinných a osobních vztahů, došlo-li k jejich narušení. Program je realizován formou 5-7 individuálních setkání.

Krok za krokem

Program uskutečňuje Armáda spásy v ČR. Jeho cílem je posílení kompetencí a odpovědnosti klientů za svůj další život, a to se zaměřením na možnosti podpory sociálního začlenění a pozitivního rozvoje. Jde tedy především o práci s rizikovými faktory sociální maladaptace a patologie. Program pokrývá tři oblasti, v nichž je možno pracovat s ohledem na situaci a potřeby konkrétního klienta. Jedná se o chování při ztrátě zaměstnání a motivaci k práci, o hospodaření s penězi a vedení domácnosti a o trénink komunikativních dovedností. Z hlediska teoretických zdrojů je zdůrazněn interaktivní model, všechny použité techniky a postupy vycházejí z uznávaných a akreditovaných terapeutických směrů. Využívány jsou zejména postupy odvozené z teorie učení a ovlivňování, asertivní komunikace a z kognitivně-behaviorálních nácvikových metod.

Probační program Šance 06

Poskytovatelem je občanské sdružení White Light I. Program usiluje o zlepšení nebo rozšíření kompetence klientů tak, aby dokázali žít v souladu se zákonem a společenskými

pravidly. Zaměřuje se na rizikové faktory typu emoční nestability, agresivity, rigidity a lhostejnosti vůči poznávání, závislosti na návykových látkách, nízkých rozumových schopností či neznalosti právní problematiky. S klienty se pracuje jak individuální formou (minimálně 15 setkání se sociálním pracovníkem dle potřeb klienta), tak formou skupinovou (minimálně 12 dvouhodinových setkání). K tématickým okruhům skupinových setkání patří mimo jiné závislostní chování, trestní právo, mezilidské vztahy, psychohygiena či agrese a způsoby řešení náročných životních situací.

Probační program Jinou cestou

Program je uskutečňován Sdružením Podané ruce, o.s. Je určen zejména klientům, jejichž trestná činnost má předpokládanou souvislost s problematickým užíváním drog (případně alkoholu) a patologickým hráčstvím. K hlavním cílům patří zlepšení bio-psycho-sociální situace klienta (jeho celková stabilizace, realistický pohled na vlastní životní situaci, smysluplné trávení volného času apod.), zlepšení jeho informovanosti (sociální, právní, prevence relapsu, získání náhledu na příčiny trestné činnosti, přijetí odpovědnosti za ni) a rozvíjení dovedností a schopností (sociálních, pracovních, komunikačních). Program kombinuje individuální a skupinové formy práce, doplněné zátěžovým výjezdním pobytem.

Probační program „Šance“

Realizátorem programu je Farní sbor Slezské církve evangelické a. v. v Třinci. Zaměřuje se na rozvoj sociálních a komunikačních dovedností a kompetencí, schopnost vhodně reagovat na zátěžové situace, respektovat společenské normy, vede k sebepoznání a k posílení pozitivních sociálních vztahů a pracovních návyků. Jednotlivé cíle jsou s každým klientem dojednávány dle konkrétních potřeb a problémů. S klienty se pracuje v rámci individuálních setkání (psychologické poradenství, výchovné poradenství, sociální práce, pracovní aktivity). Klient je veden k práci na sobě samém, k reflexi dosavadního způsobu života, k vytipování rizikových oblastí. Během setkání se zaměřuje na svůj postoj k trestnému činu, jeho následkům, k vině a k životním hodnotám. Program celkově zahrnuje 8 individuálních setkání v délce 1,5 hodiny a dále 30 hodin pracovních činností pod dohledem pracovníka.

Probační program Auritus

Poskytovatelem je Farní charita Tábor. Program je určen především klientům, kteří mají problémy se zneužíváním návykových látek. Cílem je získat náhled na tento problém, ale i změna životního stylu, vedoucí k abstinenci od všech drog. Program směřuje k osvojení

základních sociálních dovedností, urovnání vztahů mezi klientem a poškozeným, urovnání vztahů v rodině a stabilizaci zdravého sociálního fungování. Využívají se formy skupinové práce i individuální psychoterapie, stejně jako sociální práce, nácvik a posílení sociálních dovedností a práce s celou rodinou.

Probační program MOST

Program realizuje Diecézní charita Brno - Oblastní charita Třebíč. Vychází z individuálních potřeb klienta a z principů dobrovolnosti a vlastní iniciativy klienta ke změně. Je specificky zaměřen na mladistvé experimentátory nebo uživatele omamných a psychotropních látek či alkoholu. Usiluje o rozvoj sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Zaměřuje se na prevenci relapsu, sociální stabilizaci i rozvoj pracovních návyků.

Mentor

Program zaštiťuje Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s. Je nabízen jako individuální práce vyškolené osoby (tzv. mentora) s mladistvým, který se hlásí k romskému etniku. Mentor klienta motivuje k převzetí odpovědnosti a k nalezení zdrojů k vyřešení vzniklé situace. Snaží se posílit pracovní návyky klienta, rozvíjí jeho sociální a komunikační dovednosti a usiluje o zlepšení vztahů klienta s okolím. Mentoři musejí absolvovat speciální školení a během své práce s klientem jsou pod pravidelnou supervizí.

Právo pro každý den

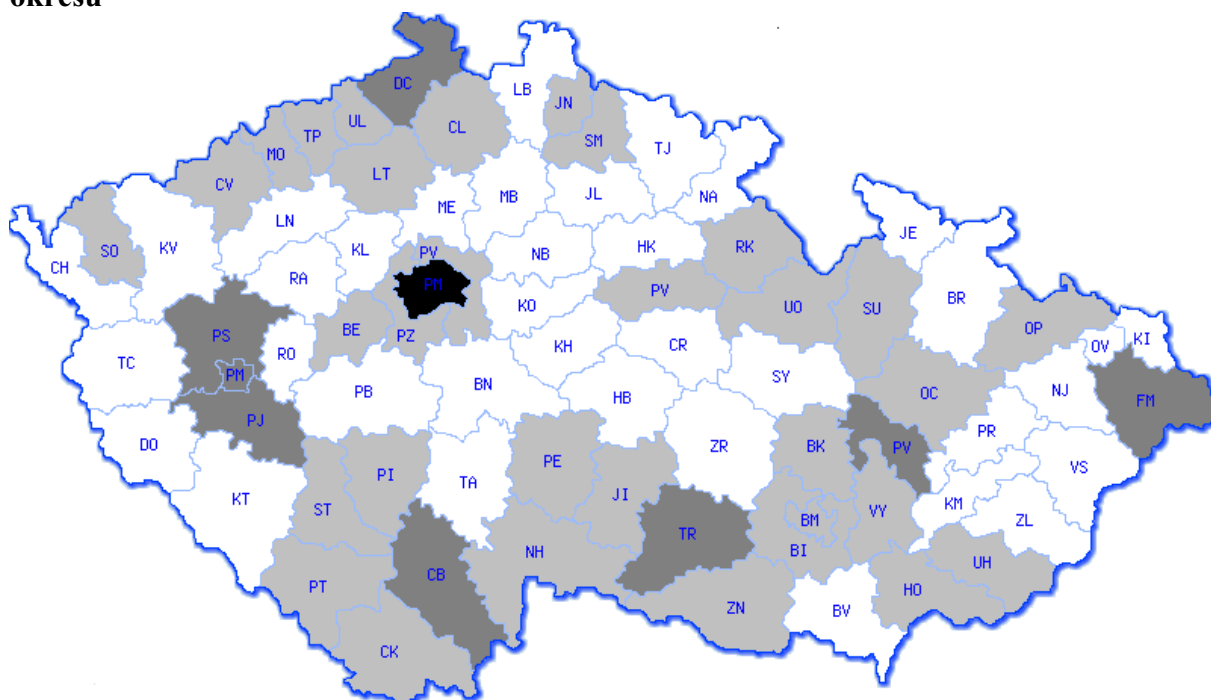
Program vznikl na základě spolupráce organizace Partners Czech a PMS. Ve sledovaných letech 2008 a 2009 ho v různých regionech České republiky realizovalo podle příslušných zpráv PMS celkem 14 subjektů, a to o.s. Cesta integrace (Říčany), ICOS (Český Krumlov), Člověk v tísni o.p.s. (Praha), Salesiánské středisko mládeže (Rumburk), Centrum generace o.s. (Liberec), Akademie J. A. Komenského (Česká Lípa), o.s. Změna (Písečná u Žamberka), o.s. Střed (Třebíč), Nízkoprahový klub Vrakbar (Jihlava), Ekocentrum RS ČSOP Novojičínka (Blahutovice), Kofoedova škola o.s. (Ostrava - Hrabůvka), Pontis (Šumperk), Cyrillos o.s. (Vsetín) a DNO Brno o.s. (Brno). Program je koncipován jako interaktivní vzdělávací program o zákonech, lidských právech i sociálních dovednostech, který učí mladistvé pachatele znát svá práva, respektovat práva ostatních a přijmout odpovědnost za své

chování a jednání. Je založen na nácvicích a diskusi o problémech, stejně jako na aktivní spolupráci účastníků, vedoucí ke kooperaci a vzájemnému respektu. Obsahuje 38-42 výukových hodin, rozdělených do jednotlivých tématických bloků.

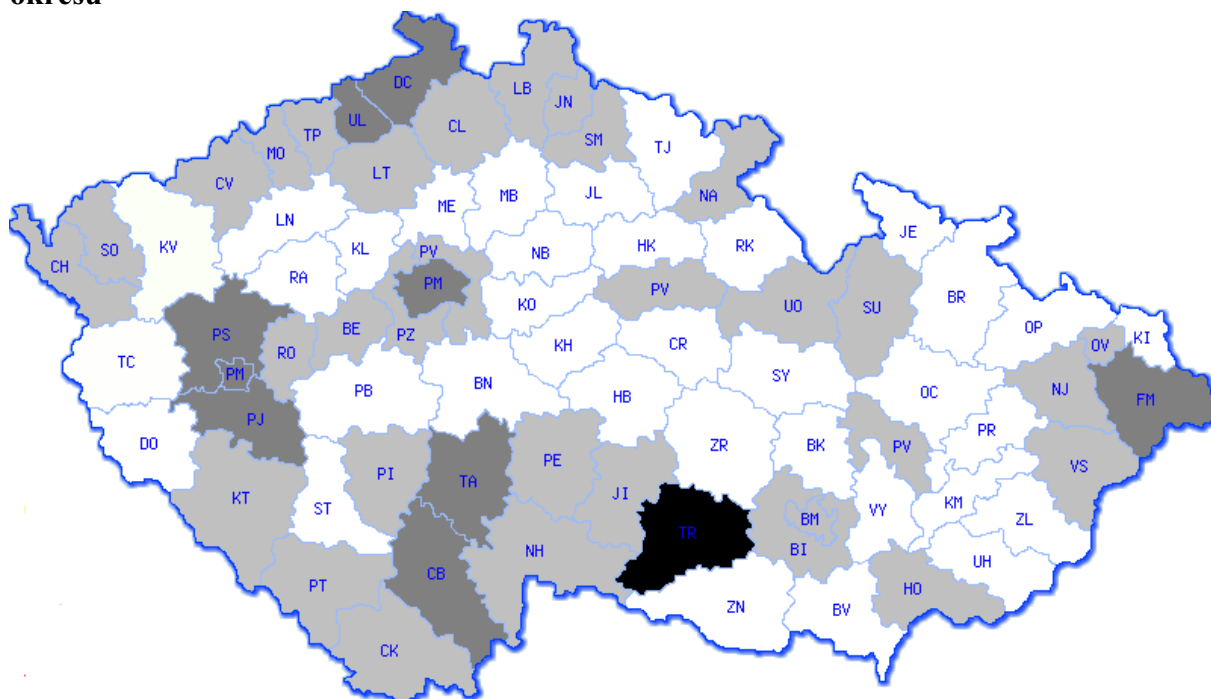
Kromě obsahové nabídky probačních programů je z hlediska možností jejich uplatňování velmi podstatná také **nabídka regionální** - jinými slovy řečeno, jako výchovné opatření je mohou soudy nebo státní zastupitelství využívat pouze v případě, že jsou tyto programy v daném regionu dostupné. Jak bohužel naznačují následující dva obrázky, v letech 2008 a 2009 se v České republice našla řada okresů, kde nebyl realizován ani jeden probační program (tyto okresy jsou na mapě znázorněny bílou barvou, světle šedá barva označuje okresy s jedním programem, tmavě šedá barva se dvěma programy a černá barva se třemi či více programy). Obě mapy je ovšem nutno chápat pouze jako **orientační** - charakter údajů, které jsme při jejich zpracování měli k dispozici, nevyklučuje možnost, že některý z programů pokrýval také jiný okres, než jsme v dostupných materiálech zaznamenali⁶².

⁶² Do map nebyl zahrnut program Mentor, a to z důvodu jeho specifik, vázaných na individuální práci jednotlivých mentorů s klientem (jako probační program dle ZSM je navíc tento projekt zatím využíván minimálně).

Obrázek 1: Realizace probačních programů v ČR v roce 2008 z hlediska jednotlivých okresů

Obrázek 2: Realizace probačních programů v ČR v roce 2009 z hlediska jednotlivých okresů

Počet okresů, kde nebyl k dispozici ani jeden probační program (v roce 2008 se jednalo o 36 okresů, v roce 2009 o 35 okresů - vždy tedy téměř o polovinu celkového počtu okresů ČR!) lze chápat jako pádný argument, že jedním ze stěžejních úkolů, které před odpovědnými institucemi v souvislosti s uplatňováním probačních programů stojí, je zajistit jejich dostatečnou nabídku ve všech oblastech naší republiky.

5.2. Názory a zkušenosti poskytovatelů probačních programů

Z celkových 33 dotazníků, které jsme zaslali institucím, poskytujícím probační programy v letech 2008 a 2009, se nám řádně vyplněných vrátilo 22 (návratnost činila 66,7 %, tedy dvě třetiny). Dotazník byl koncipován jako anonymní, avšak stojí za zmínku, že většina respondentů svou identitu netajila a názory a zkušenosti prezentovala zcela otevřeně. Otázky, které jsme kladli, byly jak uzavřené (s výběrem možných odpovědí), tak volné. I u prvního ze zmíněných typů jsme nicméně vždy nabízeli možnost doplňujícího komentáře, neboť to byly právě zkušenosti a konkrétní postřehy z praxe, které jsme považovali z hlediska celého výzkumu za nejcennější. Tématicky pokrýval dotazník několik oblastí, a to obsahové a metodické zaměření programu, jeho personální zajištění, přístup klientů k programu a zkušenosti s prací s nimi a také spolupráci s PMS. V závěru dotazníku se pak respondenti mohli volně vyjádřit k problémům, jimž při poskytování probačních programů čelí, eventuálně sami navrhnout změny, které by napomohly zefektivnění celého systému.

5.2.1. Zaměření a náplň probačních programů

Probační programy, uskutečňované v České republice v letech 2008 a 2009, byly stručně představeny v předcházejícím textu. Jejich obsahové náplni a zaměření jsme se ovšem rozhodli věnovat i v dotazníku. Materiály, které jsou k dispozici od PMS, sice nabízejí obdobné informace, avšak hlubší komparaci těchto dat brání skutečnost, že jednotliví poskytovatelé užívají při charakteristice svých programů odlišnou terminologii, případně se věnují různým aspektům práce s klienty. Dotazníkové šetření naproti tomu nabízelo možnost oslovit poskytovatele probačních programů jednotnou formou.

ZSM rozumí probačním programem zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, směřující k tomu, aby se mladistvý vyhnul

chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným (viz § 17 citovaného zákona). Z tohoto, spíše obecně pojatého vymezení vyplývá, že konkrétní zaměření jednotlivých programů se může lišit. Respondentům jsme předložili seznam **dvanácti různých charakteristik**, odpovídajících možnému zacílení probačních programů, a požádali je, aby uvedli, zda daný popis jejich programu odpovídá⁶³. Počet kladných voleb nebyl omezen. V případě, že v našem výčtu postrádali bod, který by jim pro jejich program připadal jako výstižný, měli možnost jej uvést v rámci volné odpovědi. Poznatky, které jsme uvedeným způsobem získali, shrnuje následující tabulka. U každé z charakteristik je prezentován podíl respondentů, kteří uvedli, že je pro jejich program příznačná (v absolutních i relativních číslech). Odpovědi jsou seřazeny od nejčastěji uváděné varianty k variantě uváděné nejméně.

Tabulka 16: Obsahové zaměření probačních programů

Zaměření programu	Respondentů	v %
Rozvoj sebepoznání a kritického náhledu na vlastní chování	18	81,8
Vzdělávání v oblasti práva a právního vědomí	17	77,3
Rozvoj sociálních a komunikačních dovedností a kompetencí	16	72,7
Osobní postoj k vlastnímu trestnému činu	15	68,2
Podpora vhodných forem trávení volného času	11	50,0
Nácvik a podpora zvládnutí agresivity	9	40,9
Rozvoj schopnosti řešit interpersonální konflikty	9	40,9
Osvěta v oblasti rizik spojených s užíváním návykových látek	8	36,4
Práce s tématem oběti trestného činu	7	31,8
Rozvoj pracovních dovedností a návyků	7	31,8
Motivační trénink	4	18,2
Možnost rekvalifikace	1	4,5

Z tabulky vyplývá, že probační programy se zaměřují především na rozvoj sebepoznání a náhledu na vlastní chování, na vzdělávání v oblasti právního vědomí⁶⁴, na rozvoj sociálních a komunikačních dovedností a kompetencí, a také na postoje klienta k jeho vlastní trestné

⁶³ Při přípravě této otázky jsme vycházeli z oficiálních dokumentů, které jsou k probačním programům k dispozici - sledované charakteristiky tak vznikly určitým zobecněním znaků, v těchto materiálech se vyskytujících.

⁶⁴ Vysoké zastoupení této odpovědi je nepochybně dáno skutečností, že mezi oslovenými respondenty bylo celkem 14 organizací, poskytujících probační program Právo pro každý den. Vzdělávání v oblasti práva je jedním z jeho ústředních cílů (viz přehled programů výše).

činnosti. S ohledem na tato zjištění je možné konstatovat, že programy, uskutečňované v České republice, vycházejí ze stejných či podobných principů, jako komunitní programy pro pachatele trestných činů v zahraničí (viz kapitola druhá). Spíše zřídka jsou naopak orientovány na práci s tématem oběti trestného činu (byť právě toto zaměření, zrcadlí myšlenky restorativní justice, ZSM v citovaném § 17 zdůrazňuje), na rozvoj pracovních dovedností či návyků nebo na motivační trénink. Šanci získat díky programu novou pracovní kvalifikaci uvedl pouze jediný respondent.

Možnost doplnit připravené varianty vlastní charakteristikou programu využili tři respondenti. První z nich uvedl „řešení konfliktů“, což je znak, který se de facto s jednou z nabízených položek kryje, a dále „spolupráci ve skupině“. Druhý respondent zmínil „individuální podporu a poradenství, poskytované vyškoleným laikem - mentorem“. Ve třetím případě respondent ve své poznámce upřesnil, že jednotlivé body jsou do programu zařazovány na základě individuálních potřeb klienta.

Zajímavým údajem může být informace o tom, na jaký **počet oblastí** se probační programy zaměřují. V průměru respondenti uvedli téměř šest položek z našeho seznamu (průměr na celý soubor činil 5,55). Pouze jeden respondent ne zvolil ani jedno z možných zaměření, maximální počet činil jedenáct charakteristik - tuto možnost využili hned dva respondenti. Podrobně tyto poznatky shrnuje následující tabulka⁶⁵.

⁶⁵ Úhrnný součet procentuálních podílů v některých tabulkách nevychází na celkově uváděných 100 %, což je způsobeno nutným zaokrouhlováním jednotlivých položek

Tabulka 17: Zaměření programu dle počtu uvedených variant

Počet uvedených charakteristik programu	Respondentů	v %
0	1	4,5
1	2	9,1
2	1	4,5
3	1	4,5
4	4	18,2
5	3	13,8
6	2	9,1
7	1	4,5
8	2	9,1
9	3	13,8
10	0	0,0
11	2	9,1
12	0	0,0
CELKEM	22	100,0

S klienty je v programu možno pracovat jak individuální **formou** (s každým klientem zvlášť), tak skupinovou (s více klienty najednou), případně tyto dva přístupy kombinovat. Jak naznačuje **Tabulka 18**, u programů, o nichž referovali naši respondenti, se uvedené formy vyskytují takřka rovnoměrně, přičemž nejčastěji zvolenou byla varianta, vycházející z **kombinace individuální a skupinové práce** (zmínilo ji osm respondentů). Stojí za pozornost, že porovnáme-li odpovědi u této otázky s výše analyzovaným zaměřením programů, byly to právě programy, kombinující obě formy práce, u nichž se současně objevovalo více různých variant zaměření (u těchto programů respondenti v průměru uváděli téměř osm variant z dvanácti nabízených, zatímco u programů s individuální formou práce činil průměr pouze 4,14 a u programů se skupinovou formou práce 4,43). S jistou dávkou zjednodušení tak můžeme konstatovat, že mezi programy je možno vysledovat skupinu, charakteristickou **bohatší nabídkou** jak z hlediska obsahového zaměření, tak formy práce s klientem.

Tabulka 18: Forma práce s klienty

Forma práce	Respondentů	v %
Individuální	7	31,8
Skupinová	7	31,8
Kombinace ind. / skup.	8	36,4
CELKEM	22	100,0

K cílům, které si probační program stanoví, vedou cesty různými **metodami práce**, respektive pomocí činností různého druhu, které klient v rámci programu vykonává. Jak dokládá následující tabulka, v praxi patří k nejvyužívanějším postupy, spočívající v praktickém nácviku vhodných strategií chování, v řízené diskusi mezi účastníky a v aktivním hraní modelových situací (uvedly je vždy více než dvě třetiny dotázaných). Také u této otázky respondenti vybírali z předloženého seznamu (v tomto případě se jednalo o celkem jedenáct položek), přičemž mohli opět zvolit libovolný počet variant.

Tabulka 19: Metody a pracovní postupy, užívané v probačních programech

Metoda	Respondentů	v %
Praktický nácvik vhodných strategií chování	16	72,7
Řízená diskuse mezi účastníky programu	16	72,7
Aktivní hraní modelových situací	15	68,2
Diskuse s odborníkem	9	40,9
Přednáška	9	40,9
Promítání instruktážních, vzdělávacích a jiných filmů	8	36,4
Práce s tělesnými prožitky a zážitky	6	27,3
Fyzická práce (manuální, řemeslná apod.)	5	22,7
Arteterapie (výtvarné, hudební, literární a jiné umělecké projevy)	4	18,2
Outdoorové aktivity	4	18,2
Práce s PC	3	13,6

Zjištěné údaje nás vedou k závěru, jaký jsme učinili již ve spojení se zaměřením probačních programů - metody a postupy práce, které využívá většina zkoumaných programů a které odrážejí filozofii **kognitivně-behaviorálních přístupů** (zejména hraní rolí a praktický nácvik vhodného chování), jsou ve shodě s poznatky zahraničních výzkumů o tom, co je možno v práci s pachateli trestných činů považovat za efektivní (viz kapitola druhá). Mezi nejméně uváděnými činnostmi se naproti tomu ocitla práce s počítačem, arteterapie a outdoorové

aktivity. U posledně jmenované metody ovšem stojí za upozornění, že její výhody někteří respondenti zdůrazňovali v dalších částech dotazníku (viz podkapitola 5.2.5.).

Také u této otázky nás zajímalo, kolik položek respondenti uvedou současně, a to i s ohledem na předpokládanou vyšší účinnost tzv. **multimodálního přístupu** (tedy využívajícího více postupů či metod současně - blíže viz kapitola druhá). V průměru respondenti označili více než čtyři varianty (průměr pro celý soubor činil 4,32), nejčastější volbou bylo šest položek (uvedla je téměř čtvrtina respondentů). Maximálně bylo uvedeno 9 položek (týkalo se jednoho respondenta), dva respondenti si naopak z nabídky nevybrali ani jednu metodu. Bližší informace poskytuje následující tabulka.

Tabulka 20: Využívané metody dle jejich počtu

Počet uvedených metod	Respondentů	v %
0	2	9,1
1	1	4,5
2	3	13,6
3	3	13,6
4	2	9,1
5	2	9,1
6	5	22,7
7	2	9,1
8	1	4,5
9	1	4,5
10	0	0,0
11	0	0,0
CELKEM	22	100,0

Sedm respondentů využilo možnosti doplnit předložený výčet metod o další položky, které v našem seznamu postrádali. Třikrát byla zmíněna **psychoterapie** (individuální či rodinná), dvakrát **sociální či individuální poradenství**. Dále se objevily následující činnosti:

- sociální práce;
- propojení klienta s dalšími sociálními službami v regionu;
- interaktivní hry a ice-breakery⁶⁶;

⁶⁶ Ice-breakery jsou hry či aktivity, sloužící k „prolomení ledu“ mezi členy skupiny a k jejich vzájemnému seznámení.

- brainstorming;
- škálování;
- externalizace zátěží.

Podobně jako u charakteristik celkového zaměření programu, i zde platilo, že nejvíce metod bylo uváděno u programů, které z hlediska formy práce s klientem využívají kombinace individuální a skupinové práce (průměrný počet činností činil v tomto případě 6,00; u programů s individuální formou práce pouze 2,00 a u programů s výhradně skupinovou formou práce 4,71). Platil navíc i vztah, že čím větší počet charakteristik respondent uvedl v otázce na celkové zaměření programu, tím byla větší pravděpodobnost, že uvede i větší počet metod, které v programu využívá (zjištěna korelace 0,676; $p < 0,01$).

Jedním z klíčových faktorů, které ovlivňují kriminalitu dětí a mládeže, je rodina a její působení⁶⁷. Můžeme proto předpokládat, že jednou z cest k efektivnímu probačnímu programu je **přímé či nepřímé zapojení rodičů**. Naše šetření ukázalo, že poskytovatelé probačních programů se této filozofie relativně často drží – 12 respondentů (54,5 % z celkového počtu) uvedlo, že v rámci programu o zapojení rodinných příslušníků či jiných blízkých osob klienta usilují. Další respondent zmínil, že na tyto aktivity se chystají zaměřit v blízké budoucnosti v souvislosti s inovací programu. Důležitou otázkou je samozřejmě i to, jakou konkrétní formou zapojení rodičů probíhá. V doplňujících odpovědích ho jednotliví respondenti charakterizovali následujícím způsobem (uvádíme doslovné přepisy):

- schůzky na počátku, pokud je zjištěn vztahový problém s rodiči, probíhá i práce s celou rodinou (poradenství, terapie);
- jsou zváni na sezení v rámci psychologického poradenství. Mají možnost společné konzultace s klientem. Také je využívána individuální konzultace s psychologem / psychoterapeutem;
- motivační pohovor s rodiči a klientem, individuální poradenství, rodinné poradenství, setkání s diskusí při zahájení a ukončení programu, spolupráce v rámci specifických problémů;
- individuální konzultace, rekapitulace individuálních plánů, hodnocení účastníků;

⁶⁷ Základní přehled poznatků z kriminologických výzkumů k tomuto tématu viz např. Farrington, D.: Developmental criminology and risk-focused prevention. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (ed.): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Oxford University Press, 2002, str. 657-701. Podobně viz Farrington, D.; Welsh, B.: Saving Children From a Life of Crime. Oxford: Oxford University Press, 2007.

- při práci s klientem hledá mentor zdroje v rodině klienta i v jeho nejbližším sociálním okolí;
- zveme je na úvodní setkání před programem; pokud si rodiče vyžádají během programu konzultaci, pak vyhovíme;
- v průběhu a na konci programu je žádáme o zpětnou vazbu;
- zprostředkováním náhledu na situaci;
- na úvodní schůzce – cíl = motivace k zájmu o průběh programu (jejich dítěte);
- v rámci individuální spolupráce s rodinou;
- rodinné konzultace;
- oslovení, domluvení schůzky, diskuze.

Jak naznačuje následující tabulka, výrazné rozdíly mezi jednotlivými programy se projeví z hlediska **délky jejich trvání**. V dotazníku jsme zjišťovali nejen počet měsíců, po které program probíhá, ale také počet jednotlivých setkání (sezení) a průměrnou délku jednoho setkání. Nejkratší zjištěná doba trvání probačního programu činila jeden měsíc (uvedl 1 respondent), nejdelší 24 měsíců (uvedl rovněž 1 respondent). Průměr pro celý soubor činil 5,2 měsíce, nejčastěji respondenti zmiňovali dobu 3 měsíců (uvedlo 5 dotázaných, tedy přibližně čtvrtina souboru).

Tabulka 21: Doba trvání probačního programu

Počet měsíců	Respondentů	v %
1	1	4,5
2	2	9,1
3	5	22,7
4	4	18,2
6	4	18,2
10	1	4,5
24	1	4,5
Jiné	4	18,2
CELKEM	22	100,0

Široký rozptyl měly také odpovědi, týkající se **počtu jednotlivých setkání** či sezení s klientem. Nejnížší počet činil pět setkání, nejvyšší 40. V průměru se jednalo o více než 17 setkání (přesně 17,2), nejčastější odpovědí bylo 20 setkání (uvedli 3 respondenti).

Tabulka 22: Počet jednotlivých setkání v rámci programu

Počet setkání	Respondentů	v %
5	1	4,5
8	1	4,5
10	1	4,5
11	1	4,5
12	1	4,5
13	2	9,1
15	2	9,1
16	1	4,5
20	3	13,6
24	1	4,5
33	1	4,5
40	1	4,5
Jiné	6	27,3
CELKEM	22	100,0

Pokud jde o obvyklou **délku jednoho setkání** či sezení s klientem (klienty), nejfrekventovanější odpovědi byly 2 hodiny (uvedlo 5 klientů), průměr pro celý soubor představoval 133 minut. Minimálně se jednalo o dobu jedné hodiny, maximálně o dobu sedmi hodin.

Tabulka 23: Obvyklá délka jednoho setkání (v minutách)

Délka setkání	Respondentů	v %
60	4	18,2
90	3	13,6
120	5	22,7
135	1	4,5
180	2	9,1
240	1	4,5
420	1	4,5
Jiné	5	22,7
CELKEM	22	100,0

Do kategorie „jiné“ byly ve výše prezentovaných tabulkách zařazeny odpovědi, které zahrnovaly více variant současně (tedy například délka trvání jednoho sezení 60 až 90 minut), případně má program více variant nebo více částí, které mají různou časovou dotaci. Jeden z respondentů například v doplňujícím komentáři uvedl, že program má dvě varianty -

pětiměsíční a tříměsíční. Jiný respondent pro změnu zmínil, že program je rozdělen na část individuální, v níž jsou vedeny pohovory s klientem dle jeho potřeb a časových možností (minimálně jde o 15 setkání), a část skupinovou, kdy se klient musí zúčastnit alespoň dvanácti dvouhodinových setkání. Další z programů byl v poznámce respondenta popsán ve dvou verzích, a to intenzivní týdenní, nebo delší, trvající 3-4 měsíce.

Probační programy se mohou lišit tím, na jakou skupinu klientů se zaměří - ačkoli jde vždy o mladistvé, je třeba předpokládat, že mezi nimi existují rozdíly, dané například kriminální minulostí, zkušenostmi s návykovými látkami nebo druhem páchané trestné činnosti. Poskytovatelé některých programů se tak mohou na určitý **typ pachatelů** orientovat a přizpůsobit mu jak obsah a cíle samotného programu, tak metody a formy práce. Z přehledu programů, který nabídla podkapitola 5.1., ostatně vyplývá, že takový přístup není výjimkou (například programy zaměřené na mladistvé se zkušenostmi s užíváním návykových látek). S cílem zmapovat nabídku probačních programů také z tohoto hlediska jsme po našich respondentech chtěli, aby se vyjádřili k šesti různým typům klientů, přičemž u každého z nich měli uvést, zda je pro něj zařazení do programu velmi vhodné, možné či zcela nevhodné. Zjištěné poznatky shrnuje následující tabulka.

Tabulka 24: Zaměření programů dle typu klientů (odpovědi respondentů v %)

Typ klientů	Zařazení do programu		
	velmi vhodné	možné	zcela nevhodné
Prvopachatelé	86,4	13,6	0,0
Pachatelé s opakovanou zkušeností s tr. činností	28,6	71,4	0,0
Pachatelé méně závažné tr. činnosti	81,8	18,2	0,0
Pachatelé závažné násilné tr. činnosti	27,3	40,9	31,8
Pachatelé rasově motivované tr. činnosti	31,8	54,5	13,6
Pachatelé se zkušenostmi s užíváním drog	36,4	50,0	13,6

Ze získaných dat vyplývá, že většina poskytovatelů své programy „šije na míru“ klientům, kteří se trestné činnosti dopustili poprvé a kteří spáchali skutek méně závažné povahy (více jak 80 % vidělo v obou případech jejich zařazení jako velmi vhodné, a naopak ani jednou se neobjevil názor, že by účast takového klienta v programu byla zcela nevhodná). Opakovaná trestná činnost sice účast klienta ani u jednoho programu nevyloučila, ale již pouze necelá třetina respondentů by v takovém případě vnímala svůj program jako velmi vhodný. Jako největší problém se může jevit zařazování klientů, kteří se dopustili závažného násilného

deliktu⁶⁸ - bezmála třetina respondentů by jejich účast v programu vnímala jako zcela nevhodnou. U pachatelů rasově motivované trestné činnosti a pachatelů se zkušenostmi s návykovými látkami převažovaly odpovědi, že zařazení do programu je možné, byť nikoli zcela vhodné (za nevhodné ho označili jen 3 respondenti, tedy zhruba 14 % vzorku).

Jak naznačily mapy, orientačně zachycující pokrytí České republiky probačními programy v letech 2008 a 2009 (viz výše), výběr programů je v převážné většině okresů omezený. Zaměření konkrétního programu na určitý typ klienta se tak v některých případech může dostat do rozporu s potřebou vykonat příslušné výchovné opatření také u osoby, která svými charakteristikami **danému profilu neodpovídá**. I na tento problém jsme se v našem šetření soustředili. Ani jeden respondent se naštěstí nepřiklonil k názoru, že by mezi účastníky jeho programu převažovali jedinci, pro něž není vhodný. Zároveň ale platilo, že pouze polovina uvedla, že program navštěvují výhradně ti, jimž je svým zaměřením určen, zatímco druhá polovina se přiklonila k názoru, že takoví klienti mezi účastníky sice převažují, ale najdou se výjimky. O něco spokojenější než ostatní se jevíli respondenti, jejichž program je podle jejich vlastního vyjádření velmi vhodný pro pachatele se **zkušenostmi s návykovými látkami** - 90 % z nich konstatovalo, že klientelu tvoří pouze osoby, pro něž je program vhodný. Jedná se o vcelku očekávaný poznatek, neboť drogová zkušenost představuje konkrétní a jasně vyjádřitelný znak, na nějž se může program orientovat (garantem takových programů jsou ostatně většinou organizace, které s lidmi užívajícími drogy soustavně pracují - například kontaktní či nízkoprahová centra), a zároveň ji může soud nebo státní zástupce vnímat jako jednu z příčin či zásadních průvodních znaků kriminálního chování mladistvého, na které je třeba se v rámci výchovného působení zaměřit. Jinými slovy vyjádřeno, u této problematiky se nabídka vhodných programů a poptávka po nich setkávají snadněji, než je tomu u jiných, obecně hůře definovatelných charakteristik pachatele.

Respondenti se lišili v názoru, zda je pro realizaci programu lepší, účastní-li se ho **stejnorodá skupina klientů** (mají stejné, nebo alespoň podobné základní charakteristiky), nebo **skupina různorodá**. Stejnorodou považovalo za výhodnější 9 dotázaných (41 %), různorodou pouze dva (9 %). Největší zastoupení měl názor, že toto kritérium nehraje z praktického hlediska roli (zastávalo jej 10 respondentů, tedy 46 % vzorku - zbývající respondent na tuto otázku neodpověděl).

⁶⁸ V dotazníku byly pro lepší představu respondentů u tohoto typu trestné činnosti uvedeny konkrétní příklady, a to ublížení na zdraví a loupež.

Většina poskytovatelů má vytvořený systém jasně stanovených **pravidel či kritérií**, vedoucích k případnému návrhu na ukončení programu u konkrétního klienta - jeho existenci potvrdilo 91 % dotázaných (pouze dva uvedli, že taková pravidla stanovená nemají). V rámci volné odpovědi byli respondenti vyzváni, aby tato pravidla specifikovali. Vyšlo najevo, že nejčastěji se jedná o **nedostatečnou docházku** (absenci na určitém počtu setkání) - toto pravidlo uvedlo 16 respondentů. Dalším kritériem, které se v odpovědích objevilo, byla účast na programu pod vlivem **drog či alkoholu** a také **vulgární, hrubé či agresivní chování** vůči personálu nebo ostatním klientům (v obou případech uvedlo 9 respondentů). Jeden respondent zmínil jako důvod k vyloučení další trestnou činnost, páchanou v době běžícího probačního programu.

Pouze 5 respondentů (23 %) uvedlo, že v rámci programu systematicky sledují **další osud svých klientů**. Způsob, jak se o to pokoušejí, popsali čtyři z nich jako spolupráci či výměnu informací s PMS, v jednom případě jsou po skončení programu sledováni klienti, kteří docházejí do zařízení, v němž pracuje část lektorů programu. Respondenti, kteří uvedli, že další osud klientů nemonitorují, své odpovědi v několika případech doplnili konstatováním, že by dané informace získali rádi, ale nevede k nim žádná „legální“ cesta.

Jednou z možností, jak zaručit kvalitu poskytovaných služeb v rámci výchovného či terapeutického působení na klienta, je systém **odborné supervize**. Je potěšitelné, že jeho existenci jako nedílnou součást programu uvedlo 19 respondentů (86 %), nevyžívají jej pouze 3 dotázaní.

5.2.2. Personální zajištění programů

Předpokladem efektivního působení na mladistvého pachatele v rámci probačního programu je jeho kvalitní personální obsazení. Toto kritérium je možné posuzovat z různých hledisek. Námi zvolená forma dotazníkového šetření umožnila zaměření na data, související se vzděláním a praxí jednotlivých pracovníků, kteří s klienty přicházejí do styku. K podrobnějšímu posouzení jejich činnosti (například styl a kvalita práce, pracovní nasazení, motivace k práci apod.) by bylo nutné zvolit spíše jiné metodologické postupy. Jak je možné vyčíst z následující tabulky, budeme-li se zabývat osobami, které respondenti uváděli jako **odpovědné za realizaci probačního programu** v jejich organizaci, dvě třetiny tvoří vysokoškoláci. Nejčastějším oborem, který vystudovaly (ať již na vysoké, nebo na vyšší

odborné škole), je pedagogika a její jednotlivá zaměření (zejména sociální a speciální pedagogika) - zmíněna byla u 6 osob. Po třech zástupcích měla psychologie a sociální práce, ve dvou případech se jednalo o andragogiku a v jednom o sociálně-teologické zaměření. U zbývajících tří osob se středoškolským vzděláním šlo o administrativně-správní zaměření, technické práce v sociální oblasti a obecnou ekonomii.

Tabulka 25: Vzdělání osob, odpovědných za programy

Vzdělání	Respondentů	v %
Středoškolské	3	13,6
Vyšší odborné	3	13,6
Vysokoškolské	15	68,2
Neuvedl	1	4,5
CELKEM	22	100,0

Průměrná délka praxe v oboru činila u osob, odpovědných za realizace programu, téměř 11 let (průměr 10,81). Rozdíly byly značné, neboť zatímco minimální počet představoval jeden rok praxe, maximální 33 let praxe. Nejčastěji se doba praxe pohybovala mezi 4 až 7 lety (týkalo se téměř třetiny vzorku).

Tabulka 26: Délka praxe osob, odpovědných za programy

Počet let	Respondentů	v %
1-3	3	13,6
4-7	7	31,8
8-10	3	13,6
11-15	3	13,6
16-20	3	13,6
Více jak 20	2	9,1
Neuvedl	1	4,5
CELKEM	22	100,0

Kromě osoby, která za probační program odpovídá, jsme se zajímali o všechny pracovníky, zapojující se do **přímé práce s klienty** probačního programu. Zjistili jsme, že takových jedinců připadá na jeden program v průměru téměř 8. Pokud jsme ale z výpočtu vynechali extrémní hodnotu 80 pracovníků, kterou jeden z respondentů uvedl⁶⁹, činil průměr 4,3.

⁶⁹ Jednalo se o program Mentor, založený na individuální práci jednotlivých mentorů s klienty.

Podrobnější údaje jsou shrnuty v následující tabulce, z níž lze kromě jiného vyčíst, že nejfrekventovanějšími variantami byl počet dvou, tří nebo čtyř pracovníků (jednu z těchto možností zvolily téměř tři čtvrtiny respondentů).

Tabulka 27: Počet osob, zapojených do přímé práce s klienty

Počet	Respondentů	v %
1	1	4,5
2	7	31,8
3	5	22,7
4	4	18,2
5	1	4,5
7	1	4,5
13	1	4,5
20	1	4,5
80	1	4,5
CELKEM	22	100,0

Také u těchto pracovníků jsme zjišťovali vzdělání a délku jejich praxe v oboru. Počet osob, které mohli jednotliví respondenti uvést, jsme přitom limitovali pěti. Celkem jsme tímto způsobem získali informace o **66 pracovnících**⁷⁰. Většinu z nich tvořili lidé s vysokoškolským vzděláním (76 % z uvedeného počtu), středoškolské vzdělání zastupovalo 18 % a vzdělání vyšší odborné zbývajících 6 %. Z hlediska vystudovaného oboru se ve třetině případů objevila pedagogika, následovaná sociální prací (18 %), psychologíí (9 %) a andragogikou (5 %). Několik zástupců měly také další obory, mimo jiné právo, sociologie, sociální patologie, religionistika, prevence kriminality nebo sociální politika. Pokud jde o délku praxe, pohybovala se mezi 1 a 33 lety, průměr činil 10 roků.

5.2.3. Praktické zkušenosti s klienty

Jedním z ústředních témat dotazníkového šetření byly zkušenosti poskytovatelů s chováním klientů v programu. Podle mírné většiny respondentů je celkový **přístup klientů k programu** velmi či spíše vstřícný (konstatovalo 64 % dotázaných - blíže viz následující tabulka). S odmítavým přístupem se setkává pouze jeden respondent, ostatní označili přístup většiny klientů za neutrální (tedy ani vstřícný, ani odmítavý). O vstřícném přístupu klientů vypovídali častěji respondenti, jejichž program využívá skupinovou formu práce (86 % z nich uvedlo, že

⁷⁰ U většiny respondentů byl mezi těmito osobami i pracovník, o němž vypovídali v rámci otázky na osobu, odpovědnou za realizaci programu.

přístup klientů je velmi či spíše vstřícný; u programů s individuální formou práce to bylo pouze 57 % a u kombinované formy 50 % klientů - tyto rozdíly ovšem nebyly statisticky signifikantní).

Tabulka 28: Přístup většiny klientů k programu

Přístup	Respondentů	v %
Velmi vstřícný	2	9,1
Spíše vstřícný	12	54,6
Neutrální	7	31,8
Spíše odmítavý	1	4,5
Velmi odmítavý	0	0,0
CELKEM	22	100,0

Pokud má klient silné výhrady vůči pracovníkům programu, nic mu nebrání si na ně oficiální cestou stěžovat. Takové případy jsou však podle našich zjištění velmi neobvyklé. S **oficiální stížnostmi** se zatím setkali pouze 3 respondenti, kteří navíc uvedli, že se jednalo o výjimečnou, nikoli běžnou situaci. Ostatní respondenti (86 % vzorku) oficiální stížnost klienta na profesní přístup pracovníků dosud neřešili.

Analýza údajů z Rejstříku trestů, o níž pojednává kapitola sedmá, poukázala na skutečnost, že třetina osob, které se v roce 2006 účastnily probačního programu, jej řádně nedokončila. Zkušenosti našich respondentů této statistice v zásadě odpovídají - 77 % z nich uvedlo, že program **řádně dokončily** více než dvě třetiny klientů, kteří do něj byli zařazeni. Čtyři respondenti (18 %) zmínili, že program řádně dokončila více než jedna, ale méně než dvě třetiny klientů, a pouze jeden respondent konstatoval, že program ukončila méně než jedna třetina klientů.

Podnět k **předčasnému ukončení programu** může vyjít i od poskytovatele programu, pokud klient nedodrží sjednané podmínky účasti (k nim viz výše). Podle mírné většiny respondentů k takovým situacím dochází, avšak jen výjimečně (uvedlo 12 respondentů, tedy zhruba 55 %). Návrh na ukončení programu u klienta, který do něj nastoupil, ještě nikdy nepodávalo 5 dotázaných (23 %), naopak 4 dotázaní (18 %) konstatovali, že takový návrh je při realizaci jejich programu podáván často. Zbývající jeden respondent uvedl, že návrh na ukončení nepodávají, pouze klienta upozorní, že nedostane potvrzení o absolvování programu.

Klient může svou účast ukončit v kterékoli **fázi programu**. Jak je patrné z následující tabulky, zkušenosti našich respondentů hovoří o tom, že nejčastěji k tomu dochází ještě před samotným zahájením programu (klient je do programu zařazen, ale docházet do něj nezačne), nebo v jeho první polovině.

Tabulka 29: Nejčastější fáze, kdy klient předčasně ukončí docházku

Fáze programu	Respondentů	v %
Před samotným začátkem	9	40,9
V první polovině	9	40,9
Ve druhé polovině	1	4,5
Neuvedl*	3	13,7
CELKEM	22	100,0

* Jednalo se shodně o respondenty, kteří v předchozí otázce uváděli, že více než dvě třetiny klientů program dokončili - situaci s předčasným ukončením proto možná dosud neřešili.

Důvodů, proč klient program nedokončí, může být celá řada. Našich respondentů jsme se formou otázky s volnou odpovědí zeptali, jaké z nich podle jejich zkušeností převažují. Nejhojnější odpovědí byl **nedostatek motivace** (uvedlo 7 dotázaných), a to jak ve vztahu k programu samotnému, tak ke změně vlastního chování. Objevil se též poznatek, že klienti mají tendenci projevovat zájem o program při líčení před soudem, ale jelikož je následná účast v něm dobrovolná, vzápětí jej opouštějí. Několikrát se v odpovědích objevil faktor nedostatečné podpory či dohledu **rodiny** či blízkého sociálního okolí klienta (zmínilo 5 respondentů). Jeden z respondentů nám v této souvislosti svěřil zkušenost, že rodiče často „kryjí“ počáteční absence svého potomka v programu (zejména omluvou na nemoc), a pak již ho sami nedokáží k docházce přimět. Jednotlivě se v odpovědích vyskytovaly také následující příčiny předčasného ukončení účasti v programu:

- nástup na brigádu;
- časové důvody;
- stěhování;
- další trestná činnost;
- obtížné dopravní spojení;
- program klienta nezaujme a nevidí v něm přínos;
- neuvědomění si dopadu vlastního chování;

- nařízený program klient vnímá pouze jako povinnost, do níž se mu nechce, a doufá, že mu neúčast projde;
- ústavní výchova;
- selhání komunikace;
- neochota obětovat svůj volný čas.

Na jiných místech této publikace je diskutována skutečnost, že do probačních programů vstupují nejen klienti, jimž je uložen jako **výchovné opatření dle § 17 ZSM**, ale též mladiství, kterým účast v něm doporučí PMS nebo jiný subjekt. Zajímalo nás, zda se podle zkušeností poskytovatelů tyto dvě skupiny klientů liší z hlediska řádného dokončení programu. Převážná většina respondentů (celkem 16 - tedy zhruba tři čtvrtiny vzorku) zastala názor, že toto kritérium nehraje roli. Čtyři respondenti (18 % vzorku) mají naproti tomu zkušenost, že častěji program řádně dokončí klienti, jimž byla účast v něm uložena soudem nebo státním zástupcem, a dva respondenti (9 %), že úspěšnější jsou ve stejném smyslu mladiství s „pouze doporučenou“ účastí.

Jiným hlediskem, podle něhož by se účastníci programu mohli při plnění jeho podmínek hypoteticky lišit, je **kriminální minulost** - tedy skutečnost, zda byl delikt, kvůli němuž do programu vstoupili, jejich prvním, a nebo zda mají s trestnou činností opakované zkušenosti. Polovina našich respondentů se ani pro jednu z těchto možností nerozhodla (zvolili variantu odpovědi „nedokážu posoudit“). Mezi zbývajících byl poměr názorů vyrovnaný - 6 respondentů uvedlo, že zmíněné dvě skupiny klientů se neliší, 5 dotázaných bylo naopak přesvědčeno, že mezi „prvopachateli“ a „recidivisty“ určité rozdíly existují. V doplňujících odpovědích je charakterizovali následujícím způsobem:

- prvopachatelé jsou zodpovědnější v docházce a spolupráci, častěji program dokončí;
- na programu se prvopachatelé projevují zdrženlivěji, v diskusi je vidět jejich „malá zkušenost“;
- prvopachatelé mají větší respekt k autoritám i motivaci k dokončení;
- prvopachatelé jsou motivovanější k absolvování, mají větší náhled na své chování;
- „ti opakovaní“ se cítí jako bossové a mají pocit, že mají nad „prvňáčky“ navrch - jsou drzejší.

5.2.4. Spolupráce s PMS

Jednou z podmínek účinného využívání probačních programů je kvalitní spolupráce subjektů, které se na ukládání a výkonu tohoto výchovného opatření podílejí. V dotazníku jsme se zaměřili na hodnocení spolupráce poskytovatelů programů s PMS. Zjistili jsme, že ji vnímají jako **bezproblémovou**. Na čtyřstupňové škále od „velmi dobrá“ po „velmi špatná“ ji všichni ohodnotili kladně - 16 respondentů (73 %) jako velmi dobrou a 6 jako vcelku dobrou (27 %). Dva dotázaní nicméně poukázali na fakt, že je do značné míry limitována omezeným počtem klientů, kteří do programu vstupují. Jeden z nich to vyjádřil následující kritickou poznámkou:

„Spolupráce je dobrá, ale nedostatečný je počet klientů, kteří jsou delegováni do programu. Nevěřím tomu, že není páchána trestná činnost mladistvými, avšak do programu nenastupují. Nejsem schopná posoudit, kde je zádrhel, ale v každém případě nestojí za to absolvovat proceduru akreditace, psát projekt a v konečné fázi nemít v programu klienty. Naproti tomu klienti například OSPOD by měli zájem (jak klienti, tak pracovnice) absolvovat program dobrovolně, ale bohužel toto není možné - protože program je určen pouze pro klienty PMS. Jaký je rozdíl mezi klientem páchajícím počáteční trestnou činností prozatím v péči OSPOD a klientem v péči PMS?“

Na obdobné problémy upozornilo několik respondentů také v závěrečné části dotazníku, která formou tří volných otázek vyzývala ke sdělení osobních názorů, postojů a zkušeností s probačními programy. Jejich shrnutím se zabývá následující podkapitola.

5.2.5. Největší vnímané problémy a osobní doporučení

Pomocí první ze tří volných otázek, kterým jsme v dotazníku dali záměrně značný prostor, jsme se od respondentů chtěli dozvědět, jakým **největším problémům** v oblasti poskytování probačního programu čelí. Svůj názor nám sdělilo všech 22 dotázaných. Nejčastěji se v odpovědích objevila **dvě témata**, a to financování programu a počet klientů, kteří jsou do něj zařazeni. Oba tyto problémy byly součástí odpovědi u 12 respondentů, tedy zhruba 55 % vzorku.

Problémy s **financováním programu** byly zmiňovány ve více souvislostech. Většinou šlo o poznámky, týkající se jejich nedostatku (z dotací, které přiděluje MSp, není podle některých respondentů možno zajistit 100% krytí projektu). Jak ale ilustrují následující dva příklady,

poukazováno bylo také na skutečnost, že uvedené dotace se k realizátorům programu dostávají pozdě (vzhledem k anonymitě našeho šetření jsou ve všech citacích vynechána místa, spojující respondenta s konkrétním programem či lokalitou).

„Letos jsme obdrželi dotaci v září, někdy je to i horší. Program může být zahájen až po získání dotací vzhledem na spolupráci se soudem, samozřejmě vyžadují jistotu. Pak se zahájení posouvá až na ¾ roku, vyžaduje zhuštěnou verzi, konec se posouvá až za polovinu prosince (zhuštění je jediné pozitivum - ukazuje se, že to má pozitivní vliv na setrvání v programu)...“

„V roce 2007 finance přiděleny, respektive možnost nakládání s nimi až v listopadu 2007! Změny (personální) na MSp – přehazování, respektive nejasné kompetence mezi MSp a ředitelstvím PMS. V roce 2008 přiděleny prostředky v květnu 2008; 2009 v červenci - možnost nakládání až v září; 2010 o polovinu nižší finance, přidělení v červnu. Od roku 2007 poskytujeme probační program pravidelně kontinuálně ve 2 běžích (jarní a podzimní). Realizovali jsme úspěšně ... běhů v soudním okrese ... a ... běhů v Naše organizace se pohybovala mezi organizacemi, které získaly největší objem financí. Až do roku 2010, kdy byla dotace snížena téměř o polovinu! Snažíme se o inovace, od roku 2009 pracujeme i s rodinou mladistvého delikventa. Letošní probační program financuji ze svého (zpoplatněné alternativní terapie, přednášky, besedy). V organizaci pracuji sama na HPP + DPP lektori a 1 účetní. Sama lektoruji, sháním peníze od dárců, vydělávám na doplnění financí pro probační program, dále se vzdělávám (za své prostředky), individuálně pracuji s rodinou, píši projekty a vyúčtování, pracuji jako pokladní, sepisuji smlouvy, posílám mzdu, účty, připravuji podklady pro účetního... Proto jsem pro rok 2011 o dotaci nepožádala - nejistota (kdy peníze dojdou a kolik?). Necítím ze strany MSp podporu pro probační program. V této záležitosti jsem požádala o schůzku ministra spravedlnosti.“

Z **nedostatku klientů** viní respondenti zpravidla jak PMS, tak soudy a státní zastupitelství. Kritika se ovšem v některých případech snesla i na další subjekty, například na kurátory pro mládež.

„Vyhledávání a doporučení klientů do programu - tuto aktivitu musí vyvíjet pracovníci PMS a kurátoři - záleží na jejich dovednostech (na PMS často nové pracovnice bez praxe a po škole - chybí dovednost jednat s klienty).“

„Kapacita programu je nedostatečně naplňována - soudci a státní zástupci pro mládež častěji ukládají trestní opatření než výchovné.“

„Hlavním problémem je málo nařízených probačních programů v naší oblasti. S klienty se pak hůře pracuje při skupinovém setkávání.“

Mezi další problémy, které respondenti pociťují, patří určitá **nesystémovost** v oblasti probačních programů a jejich podpory. Jeden z dotázaných například postrádá přesnější vymezení pravidel:

„Návrh metodiky (rámce) probačních programů - konkretizování požadavků donátora - státu.“

Objevila se také kritická poznámka o **nevyjasněných kompetencích** mezi MSp a PMS (částečně opět ve spojení s financováním programu):

„Naše organizace se na realizaci probačního programu podílí již ... rokem a zatím se nám vždy podařilo zajistit potřebné finanční prostředky pro jeho realizaci. V současnosti jsme získali na realizaci prostředky z ESF a tudíž můžeme naši činnost zajistit až do konce roku 2012. Velký otazník nad naším programem bude samozřejmě viset po ukončení této dotace, protože státní dotace Ministerstva spravedlnosti nepokryjí potřebné náklady. Další negativní zkušeností s Ministerstvem spravedlnosti je v oblasti dotací skutečnost, že vyjednat jakoukoli změnu je naprosto nadlidský výkon. A to vzhledem k tomu, že nejsou vyjasněny kompetence mezi ředitelstvím PMS, které vyhodnocuje žádosti, a Ministerstvem spravedlnosti, které peníze uvolňuje. Na poslední změnu jsme čekali půl roku (tato zkušenost je však 2 roky stará, a tak věříme, že již dnes je systém nastaven lépe). Dalším zásadním problémem je nesystematický přístup k realizaci probačních programů jako takových. Např. probační úředníci se ponovu nesmí vůbec podílet na realizaci probačních programů, i přesto, že o to mají zájem a z hlediska programu by to bylo více než vhodné. A to přesto, že probační úředníci stejně jako ostatní lektori absolvovali poměrně časově náročný výcvik, aby mohli probační program lektorovat. Samotná realizace programu je podle nás nastavena dobře a především výsledky programu tomu odpovídají.“

Dva respondenti si posteskli, že postrádají **zpětnou vazbu**, umožňující kromě jiného i posouzení efektivity programu z hlediska další trestné činnosti klientů:

„Žádná zpětná vazba od soudů či PMS (jaké jsou důsledky, když klienti program neabsolvují); žádné informace o tom, zda se klienti dopustili dalšího provinění, není jasně zajištěno finanční zabezpečení programu.“

Obdobně zazněla ve dvou komentářích stížnost na malý **zájem rodičů klientů** o spolupráci. Jednotlivě se pak v odpovědích objevily následující problémy:

- špatná komunikace s klienty (výmluvy, lži);
- nedostatek motivace klientů, aby neužívali návykové látky;
- udržení spolupráce s klienty;
- malá informovanost veřejnosti.

Druhá z volně položených otázek směřovala k vlastním návrhům respondenta, jaké **změny** by v celém systému učinil, aby byla **efektivita probačních programů** co nejvyšší. Také tentokrát se řada odpovědí stočila k problematice **financování** (platilo to o 7 respondentech). Zvláště bylo upozorňováno na nutnost zajistit víceleté dotace pro programy, aby se zachovala jejich potřebná kontinuita (zmínili 4 respondenti), a také na fakt, že realizace probačních programů je u nás do značné míry závislá na aktivitě neziskových organizací:

„Víceleté financování - kontinuita práce, ne přerušeni a čekání na finance.“

„Nutné je vyřešení systému finančního pokrytí nákladů spojených s realizací programu. V současné době je to na aktivitě NNO, bez jejichž zájmu by programy nebyly. Současný dotační systém MSp má následující limity: finanční prostředky - zasilány až v polovině roku; NNO nutnost kofinancování 25 %; neplacení koordinace, kterou je třeba pro systémové řešení nabídky programů.“

„Posílat včas peníze od začátku roku; spojit akreditaci s financováním (3 roky akreditace = 3 roky stabilního financování).“

„Pokusit se investovat více peněz do programu a udělat z něj oficiální profesionální aktivitu, ne jen nějakou okrajovou záležitost PMS či MSp se směšně nízkým rozpočtem na jeden rok.“

Opětovně se bylo možno setkat rovněž s názory, odrážejícími nespokojenost s **počtem klientů**, kterým je probační program jako výchovné opatření uložen (v této části dotazníku se k tomuto problému vyjádřili 3 respondenti). Řešením by podle nich mohla být podpora soudců a státních zástupců, aby programy více využívali, a nebo dokonce automatické uložení programu u určitého typu pachatele:

„Prvopachatele trestných činů zařazovat do programu automaticky, úředník PMS nemůže za dobu, kdy je s klientem v kontaktu, rozkrýt všechny potíže, se kterými se mladý člověk utkává. Často se nám stalo, že až po určité době vyšlo najevo, že klient je v počáteční fázi závislostního jednání. Když toto není podchyceno a nepracuje se s tím (při schůzkách s úředníkem PMS v nějakých časových intervalech na toto nemusí vůbec přijít) může dojít k selhání klienta.“

Někteří respondenti vidí šanci na zlepšení ve vytváření uceleného systému **hodnocení kvality probačních programů**, vymezení minimálních standardů či jejich rámcové metodiky. Pozornost je podle nich třeba věnovat i samotné nabídce programů, respektive tomu, jaké **typy programů** je vhodné podporovat. Tato témata zazněla v odpovědích 4 respondentů. Jako příklad poslouží následující komentář:

„Bylo by vhodné, aby soudy před uložením absolvování probačního programu měly jasno, co jejich absolvováním se má u klienta dosáhnout; podle toho stanovit, jaké typy probačních programů je třeba podporovat, ujasnit, jaké cíle mají jednotlivé programy plnit (zvyšovat právní vědomí klientů, rozvíjet jejich sociální vědomosti a dovednosti, prosociální chování, morální hodnoty aj.); stanovit kritéria hodnocení jejich účinnosti; stanovit jasně, kde mají akreditované organizace žádat o finanční zajištění programů.“

Tři dotázaní doporučili větší zaměření na **spolupráci s rodinou klienta**, a to jak formou intenzivnějšího zapojení zákonných zástupců do programu (*„například 2x v průběhu programu se informovat na své dítě + sledovat průběžně harmonogram úkolů a docházky“*), tak systémem *„návazné služby“*.

Mezi dalšími náměty na zvýšení efektivity celého systému bylo možno zaznamenat následující:

- lepší praktická příprava pracovníků PMS pro přímou práci s klienty;
- zařazení programu do učebních plánů středních škol jako prevenci;
- užší spolupráce zainteresovaných organizací - PMS, soudci, státní zástupci, OSPOD, školy apod. v podobě pravidelných setkávání a sdílení informací o jednotlivých případech;
- dostupnost statistik o recidivě klientů;
- více informací o probačních programech pro odbornou, ale i laickou veřejnost;
- soudy by měly ukládat nikoli účast, ale „dokončení“ probačního programu;
- zajištění individuální péče v návaznosti programů;
- vhodný výběr klientů pro program;
- pro klienty, kteří nemají náhled na svou recidivu, zprostředkovat „pobyt“ ve vězení formou exkurze (jeden den);
- pracovat s již získanými poznatky;
- držet věkové složení klientů spíše v rozpětí 14-16 let než starší.

Cílem poslední otázky bylo zjistit, jaké **konkrétní postupy či opatření** se poskytovatelům probačních programů při práci s rizikovou mládeží osvědčují. Vyzvali jsme je, aby se pokusili vyzdvihnout pozitivní zkušenost, o níž by se měla odborná veřejnost prostřednictvím našeho šetření dozvědět. Učinilo tak 18 respondentů. V jejich odpovědích se nejčastěji objevila tři témata (uvedlo je vždy pět dotázaných). Prvním z nich byla efektivita **individuálního přístupu ke klientovi**. Jeho výhody byly shrnuty například takto:

„Za přednost našeho programu považujeme individuální přístup - klient je během prvních tří sezení „diagnostikován“ - hledá své problémy, určí si své cíle a my pak navrhujeme možné postupy, které společně s klientem realizujeme.“

„Individuální přístup ke klientovi, umožňující navázání osobního vztahu mezi mentorem a klientem, předávání fungujících vzorců chování příslušníkem stejné komunity (úspěšné zejména u romských klientů a mentorů, kde etnická, jazyková i kulturní blízkost umožňuje překonání bariér, často bránících využití dalších dostupných sociálních služeb poskytovaných odborníky).“

Mezi nejhojněji uváděnými příklady „dobré praxe“ se dále objevilo zaměření probačního programu na **rodinu klienta** (například možnost rodičů navštívit psychologickou poradnu nebo motivační pohovory s rodiči - mapování potřeb a možností). Stejně tak hovořilo pět respondentů o pozitivních zkušenostech s pořádáním **víkendových setkání či výjezdů**, využívajících prvků outdoorových aktivit či zážitkové pedagogiky.

„Realizovat úvodní část programu formou víkendového setkání se nám v praxi ukazuje jako velmi cenné a nosné pro další vývoj skupinové dynamiky.“

„U účastníků mají velký ohlas i nadstavbové prvky - např. outdoorové aktivity, výlety apod., kde se spíše na neformální úrovni řeší jednotlivá téma, případně konkrétní problematika jednotlivých účastníků.“

„Osvědčily se také aktivity, kde převládají prvky zážitkové pedagogiky, outdoorové akce apod., kde je pracovník klientovi blíže.“

Čtyři respondenti zdůraznili význam **kvality pracovního týmu** (příprava a vzdělání lektorů, jejich profesionalita, komunikativnost a také zkušenost a „zapálení pro věc“). Ve třech odpovědích bylo poukázáno na pozitiva, spojená s dobrými vztahy a fungující spoluprací s příslušným **střediskem PMS**, a třikrát byly zmíněny také výhody, které nabízejí tzv. **multitýmy pro mládež** (jde o setkání a výměnu informací mezi institucemi, zapojenými do práce s rizikovou mládeží - státní zástupci, soudci, OSPOD apod.).

„Program vznikl ve spolupráci s PMS v ..., rozumíme si v cílech apod., vzájemně se podporujeme - klienti dostávají pravdivé a zásadní informace na PMS, kvalitně motivují klienty do programu, spolupráce v průběhu programu.“

Tři dotázaní se vrátili k nezbytnosti **supervize**, jeden z respondentů pak za podstatný prvek probačního programu označil systém konzultací v jeho průběhu:

„Minimálně 2x v průběhu jednoho běhu programu jsou svolávány krátké porady vedené realizátorem projektu, týkající se klientů a probíhajícího programu. Pracovníci PP zde mají prostor pro sdílení svých zkušeností, vzniklých problémů či otázek vycházejících z přímé práce

s klienty, mají možnost podávat návrhy a opatření týkající se změn či doplnění programu a tímto se přímo zapojit do rozvoje a zkvalitňování poskytovaných služeb.“

Z konkrétních metod či technik, využívaných při práci s klienty, byla opakovaně uvedena **fyzická práce** (3 respondenti) a **hraní rolí** (2 respondenti), v jednom případě respondent vyzdvihl **modelové a prožitkové techniky**, které podle něj přispívají k lepší interakci s klientem i jeho rodinou. Jednotlivě se pak v odpovědích objevily také následující položky:

- psychoterapeutické techniky;
- promítání výukových filmů;
- práce s videokamerou (při hraní rolí);
- jasné zaměření programu;
- režim, struktura, řád - žádné kompromisy, přenášení odpovědnosti na klienty, při nedodržování podmínek „bez milosti vyhodit“;
- podrobné obsahové a metodické zpracování jednotlivých lekcí;
- jasný a podrobný manuál realizace celého programu;
- využívání mediace a mediačních technik;
- otevřený přístup za předem domluvených a stanovených pravidel;
- neformální, nestrojené jednání s klienty, rovný a přátelský přístup (ovšem s určitými pravidly a hranicemi).

Na závěr této kapitoly si dovoluujeme ocitovat jednoho z respondentů, který se v rámci poslední otázky stručně zamyslel i nad některými pozitivy, které může probační program přinést jeho realizátorům.

„Odměnou vždy lektorům je, že účastníci si na program zvyknou jako součást svého normálního života a na konci programu je účastníkům líto, že program končí.“

6. Zkušenosti a názory probačních úředníků

K posouzení dosavadní praxe v oblasti poskytování probačních programů bylo vhodné využít také názorů probačních úředníků - tedy odborných pracovníků, kteří hrají podstatnou úlohu při ukládání i samotném výkonu programů. Díky této skutečnosti mají relevantní zkušenosti jak s programy samotnými a jejich poskytovateli, tak s klienty a jejich účastí. **Dotazník**, který jsme pro ně připravili, vycházel z dotazníku, určeného poskytovatelům probačních programů (viz předcházející kapitola). Získané poznatky z obou šetření tak bylo možné porovnávat. Také v tomto případě jsme kombinovali uzavřené a otevřené otázky, přičemž respondenti byli u všech probíraných témat vyzýváni ke sdělení doplňujících poznámek či komentářů. V úzké spolupráci s Generálním ředitelstvím PMS byly dotazníky rozeslány na všech 76 středisek služby, a to s prosbou, aby je vyplnil pracovník (či pracovníci), kteří se danou problematikou zabývají (tedy specialisté na agendu mladistvých v souladu se ZSM)⁷¹. Nazpět se nám vrátilo 83 řádně vyplněných dotazníků⁷². Šetření bylo prováděno jako anonymní, avšak obdobně jako v případě poskytovatelů probačních programů i zde platilo, že naprostá většina respondentů svou identitu netajila.

V kapitole páté byla diskutována skutečnost, že jedním z problémů, provázejících realizaci probačních programů, je jejich **nedostatečná nabídka** v jednotlivých okresech České republiky. Předpokládali jsme proto, že někteří pracovníci nebudou praktickou zkušenost s probačním programem dle § 17 ZSM dosud mít - z toho důvodu jsme dotazník rozdělili na dvě části, přičemž první (spíše teoreticky zaměřená) byla určena všem respondentům, druhá pak pouze těm, kdo danou zkušenost v rámci své klientské praxe u PMS získali. Ukázalo se, že **praktické zkušenosti** chyběly zhruba jedné čtvrtině respondentů (celkem 22 osob, tedy 27 %), zbývající část (61 osob - 73 %) již probační program využila.

Z **Tabulky 30** je možné zjistit, **kolik probačních programů** podle ZSM bylo realizováno v obvodu střediska jednotlivých respondentů v době našeho šetření (tedy v lednu 2011). Nejčastěji se jednalo o 1 program (uvedla téměř polovina dotázaných), jen výjimečně o více

⁷¹ Odborní zaměstnanci PMS působí v pěti základních agendách, na něž se specializují i v rámci systému dalšího vzdělávání. Kromě zmíněné agendy mladistvých se jedná o agendy mediálních činností, probačních činností, obecně prospěšných prací a podmíněného propuštění s dohledem včetně domácího vězení (více k tomu viz Štern, P. aj.: Probace a mediace. Praha: Portál, 2010).

⁷² Vyšší počet obdržených dotazníků, než je počet středisek PMS, je způsoben skutečností, že na některých střediscích (zejména ve větších městech) se agendě mladistvých věnuje více pracovníků současně.

než 2 programy. Téměř třetina respondentů neměla aktuálně k dispozici ani jeden akreditovaný probační program⁷³.

Tabulka 30: Počet programů v obvodu respondentova střediska

Počet programů	Respondentů	v %
0	26	31,3
1	39	47,0
2	13	15,7
3	4	4,8
4	1	1,2
CELKEM	83	100,0

S **obsahovou nabídkou** dostupných programů byla většina probačních úředníků spokojena. Z 57 respondentů, v jejichž regionu je realizován alespoň jeden program, jich 12 uvedlo, že jsou spokojeni zcela (21 %), 38 bylo spíše spokojeno (67 %) a 7 spíše nespokojeno (12 %). Ani jeden nebyl „zcela nespokojen“. Z doplňujících komentářů bylo možno vyvodit, že případná nespokojenost pramenila obvykle z absence typu programu, který by respondent považoval za vhodný pro svou klientelu, eventuálně mu chyběla určitá konkrétní aktivita v rámci programu již existujícího (s připomínkou tohoto druhu jsme se mohli setkat u 19 respondentů):

„K plné spokojenosti chybí větší zaměření na individuální potřeby klientů v oblasti zvládnutí agresivity a rizikového chování, psychologické pomoci...“

„Dlouhodobě chybí nabídka probačních programů zaměřených na problematiku závislosti...“

„Pro některé klienty bych uvítal probační program, kde bude hlavní část programu zaměřena na fungování rodiny klienta = sanaci rodiny, společné zážitky rodiny, tam kde jsou její členové odcizeni, například formou outdoorových aktivit, společných prožitků apod., i když v tomto ohledu jsem si vědom vysoké finanční a časové náročnosti pro poskytovatele.“

⁷³ Někteří z nich ale měli zkušenosti z dřívější doby - i proto je počet respondentů, odpovídajících na obě části dotazníku, vyšší.

„Chybí program zaměřený na získání pracovních dovedností a návyků s propojením na získání zaměstnání.“

„Chybí nabídka programu zaměřeného na zvládnutí agresivity, program pro extremisty a individuální program zaměřený terapeuticky (změna soc. chování, postoje).“

Někteří z respondentů, v jejichž okrese je uskutečňován pouze jediný program, by ocenili **širší nabídku**:

„V našem okrese máme pouze 1 poskytovatele probačního programu, jehož zaměření nepokryje potřeby a zájmy klientů.“

„Jeden program, který je omezen časově pouze na 3 měsíce v roce, je nedostačující, je časová prodleva mezi uložením absolvování probačního programu státním zástupcem nebo soudem pro mládež a spácháním provinění.“

„K dispozici máme pouze jeden program pro mladistvé, do kterého mohu mladistvé zařadit. Klientela v oblasti práce s mladistvými je však na středisku PMS velmi rozsáhlá a samozřejmě individuální, v některých případech není vhodné různé klienty zařazovat do stejné skupiny.“

Našly se ovšem případy, kdy respondent jeden program považuje za **dostačující**, neboť má podle jeho názoru odpovídající obsah i formu:

„Máme v okrese pouze jeden probační program, avšak pokrývá poměrně širokou cílovou skupinu klientů, skupinová práce a setkávání s lektory jim poskytuje zkušenosti, které fungují.“

„Zpětná vazba podávaná účastníky programu je spíše pozitivní, program úspěšně dokončí téměř všichni klienti, což vypovídá, že je vhodně sestaven a podán zajímavou a aktivní formou.“

V souvislosti s hodnocením počtu programů jsme se v komentářích setkávali též s **realistickým pohledem** na celkové možnosti příslušného regionu:

„Jsme malý okres a více probačních programů u nás není možné realizovat. Nejsem plně spokojena s obsahem programu, neboť naše klientela se pohybuje spíše v nižším intelektuálním pásmu (základní vzdělání) a mají tedy problémy s psaním, čtením i soustředěním se. Největší vliv by na ně měly outdoorové aktivity, které by ‘nabouraly’ jejich pohodu.“

„Zaplat’ pánbůh alespoň za udržení jednoho programu!“

„Stávající programy jsou na velmi vysoké úrovni, s poskytovateli spolupracujeme opakovaně již několik let. Je ale nutné říci, že nabídka programů, resp. jejich počet není z hlediska rozsahu potřeb klientů optimální. Je menší. Nabídka je totiž také odrazem pracovní kapacity probačních pracovníků programy organizačně zvládnout, tj. sestavit skupinu klientů, zprostředkovat setkání jednotlivých klientů, případně jejich zákonných zástupců s lektory před zahájením programu, aby byli s programem co nejlépe seznámeni a hlavně motivováni. Dále je třeba sledovat po jednotlivých lekcích účast klientů, upomínat je po jejich absenci, motivovat k pokračování v programu. Je potřeba průběžně komunikovat s lektory programu, na konci programu jej společně s lektory vyhodnotit, ze závěrů připravovat podklady pro další běh. Samozřejmě informovat OČTŘ⁷⁴, komunikovat s OSPOD.... Zjednodušeně řečeno, máme tolik programů, kolik jsme schopni personálně zabezpečit. A to je, z hlediska kdy je program vhodný pro 90 % mladistvých a nezletilých klientů probační služby, prostě málo.“

„Ideálním stavem by pro nás byly 2 probační programy v okrese, a to v okresním městě a ve spádovém městě pro vzdálenější obce od okresního města. Otázkou zůstává, zda by pouze PMS dokázala naplnit 2 programy - spíše ne. Problém je s oblastmi, kde bychom nasbírali třeba jen 3 klienty, ale ti nemají možnosti dojíždět do okresního města, pro ty je možnost využít programu zcela zavřená.“

Problém s **praktickou dostupností** programů byl jako překážka celkové spokojenosti zmiňován i v dalších příspěvcích:

„Probační program je možné využít pouze v jedné lokalitě - nepokrývá potřebu celého okresu, je pouze v okresním městě.“

⁷⁴ Orgány činné v trestním řízení.

„Nedostupnost probačního programu - nejbližší je 60 km.“

K některým z uvedených problémů se respondenti vyjadřovali také v závěrečné části dotazníků, složené z volně položených otázek (viz podkapitola 6.5.).

6.1. Názory na vhodné zaměření, obsah a délku programů

Úvodní část dotazníku byla určena oběma zmíněným skupinám respondentů (tedy jak pracovníkům s praktickou zkušeností s programy, tak bez ní). Cílem bylo zmapovat názory a představy o tom, jakou podobu by měl ideální probační program mít. Využili jsme stejných otázek, jaké jsme kladli poskytovatelům probačních programů (viz podkapitola 5.2.1.). **Tabulka 31** shrnuje názory probačních úředníků na vhodné obsahové zaměření programů. Respondenti vybírali z předloženého seznamu 12 charakteristik, přičemž měli zvolit celkem pět, které považují za nejpotřebnější. Položky v tabulce jsou srovnány od nejčastěji uváděné varianty po variantu volenou nejméně.

Tabulka 31: Obsahové zaměření probačních programů

Zaměření programu	Respondentů	v %
Rozvoj sebepoznání a kritického náhledu na vlastní chování	75	90,4
Rozvoj sociálních a komunikačních dovedností a kompetencí	52	62,7
Rozvoj schopnosti řešit interpersonální konflikty	52	62,7
Nácvik a podpora zvládnutí agrese	44	53,0
Osobní postoj k vlastnímu trestnému činu	37	44,6
Podpora vhodných forem trávení volného času	35	42,2
Vzdělávání v oblasti práva a právního vědomí	29	34,9
Práce s tématem oběti trestného činu	27	32,5
Rozvoj pracovních dovedností a návyků	23	27,7
Osvěta v oblasti rizik spojených s užíváním návykových látek	19	22,9
Motivační trénink	17	20,5
Možnost rekvalifikace	5	6,0

Srovnáme-li obě dotazníková šetření, pozitivním se jeví zjištění, že zdaleka největší podporu mezi probačními úředníky získalo zaměření, kterému podle poskytovatelů naprostá většina probačních programů v praxi odpovídá - tedy **rozvoj sebepoznání** a kritického náhledu na vlastní chování. Obecně je možno prohlásit, že probační úředníci vidí v možné náplni programů jako zásadní zejména prvky, směřující k získání či zdokonalení sociálních

dovedností klienta, potřebných pro zvládnání rizikových situací. Více než polovina do své volby pěti nejdůležitějších položek zařadila rozvoj sociálních a komunikačních dovedností, rozvoj schopnosti řešit interpersonální konflikty a také nácvik zvládnání agresivity. Pouze pět respondentů se naproti tomu domnívalo, že součástí programů by měla být možnost rekvalifikace - i zde platí, že většinové mínění probačních úředníků je ve shodě s praxí, zjišťovanou pomocí dotazníkového šetření pro poskytovatele (možnost rekvalifikace v rámci programu zmínil pouze jeden poskytovatel). Řešení potřeb, spojených s pracovním uplatněním klientů, tak patrně většina oslovených osob vidí mimo oblast probačních programů. Jeden z probačních úředníků to v doplňující poznámce vyjádřil následujícím způsobem:

„Rekvalifikace je jistě důležitá, patří však do jiného resortu a justice by ve vhodných případech měla mít možnost pro klienty využít programy z dalších oborů, navíc bychom vítali možnost kombinovaného probačního programu, jehož část by byla zaměřena na možnost odpracovat si prostředky na náhradu škody...“

Celkem 19 respondentů (23 %) využilo možnost uvést i **další zaměření programu**, které předložený seznam nenabízel, ale které osobně považují za důležité. Nejčastěji byla zmíněna **rodina klienta**, respektive různé formy práce s ní (uvedlo celkem 5 respondentů). Třikrát se objevil názor, že programy by se měly věnovat **finanční gramotnosti** klientů, stejné zastoupení mělo i konstatování, že důležitým tématem pro probační programy je **odpovědnost klienta** za vlastní jednání. Dva respondenti doporučili zaměření na **hodnotový systém** mladistvých pachatelů. V dalších odpovědích se bylo možno setkat s následujícími okruhy možného zaměření programu:

- profesní orientace a uplatnění;
- prevence sociálně patologických jevů;
- účast v dopravním provozu, dopravní nehody, řízení bez ŘP, první pomoc;
- otázky spojené s motivací k trestné činnosti;
- schopnost řešit interpersonální konflikty - přímo ve vztahu k poškozeným v trestním řízení;
- individuální terapie;
- rozvoj pochopení a přijetí instituce trestu;
- doučování;

- podpora sebevědomí a seberalizace klienta;
- schopnost strukturovat čas a dodržovat režim;
- schopnost rozpoznat rizikové situace, naučit se je řešit, říci „ne“;
- přizpůsobení se normám.

Zajímavý poznatek uvedl respondent, podle něhož je důležitou oblastí rozvíjení klientů „prosté čtení“. Svůj názor podložil následovně:

„V hodnotách a hlavně dovednostech podstatné části mladistvých a nezletilých klientů probační služby tato oblast zcela chybí, v domácnosti nejsou knihy, někteří klienti mají dyslexii nebo jiné specifické poruchy učení, poruchy pozornosti apod. Program by byl rozlišen pro různé úrovně schopnosti či neschopnosti čtení, obsah by byl vhodně vybrán, aby účastníky programu zaujal.“

Poslední z poznámek, kterou zde ocitujeme, směřovala k významu nácviku **zvládnutí agresivity**, který sice byl součástí v dotazníku nabízených položek, ale který by si podle respondentky zasloužil více pozornosti:

„Téma zvládnutí agresivity - nácvik - bych považovala za vhodné, aby nebylo součástí, nýbrž samostatným probačním programem.“

Tabulka 32 se již věnuje názorům probačních úředníků na to, jakou **formu práce** v rámci probačních programů považují u většiny klientů za vhodnější - zda individuální, skupinovou, nebo zda mohou být obě tyto formy stejně přínosné. Jasně z ní vyplývá, že slibný potenciál je spatřován v obou uvedených přístupech.

Tabulka 32: Přínos různých forem práce s klienty

Variety odpovědí	Respondentů	v %
Přínosnější je individuální forma	4	4,8
Přínosnější je skupinová forma	14	16,9
Obě formy mohou být přínosné	64	77,1
Neodpověděl	1	1,2
CELKEM	83	100,0

Názor, že obě formy práce s klientem mohou být stejně přínosné, respondenti obhajovali zpravidla tvrzením, že vždy velmi záleží na **individualitě klienta** i specifikách konkrétního případu:

„Záleží na osobnosti klienta, typu a závažnosti protiprávního jednání, účinek je také individuální.“

„Zvolení vhodného způsobu práce s klientem se odvíjí do individuálních potřeb klienta.“

„Toto je hodně individuální, zatímco se u někoho může osvědčit jedna forma, u někoho jiného pak druhá.“

„Myslím si, že záleží na potřebách konkrétního klienta. Některým klientům může napomoci skupinová forma, kde mají příležitost pracovat ve skupině a získávat zkušenosti v komunikaci se skupinou. U některých klientů je naopak potřeba zaměřit se na konkrétní problém, a pak je vhodnější individuální program, který umožňuje zaměřit se přímo na konkrétní problém a reagovat na individuální potřeby.“

„Měla jsem možnost nepřímo sledovat oba druhy práce, oba se osvědčily, na každého klienta platí jiný přístup...“

Část respondentů se pozastavovala nad tím, že existují klienti, kteří nejsou na skupinovou práci připraveni, či přímo **adekvátně disponováni**:

„Některým klientům více vyhovuje individuální práce (nestačili by tempu skupiny, přítomnost dalších účastníků by brzdila jejich aktivitu apod.).“

„Někteří klienti potřebují soukromí pro řešení svých potíží, je tak zaručena anonymita, individuální přístup s respektem k individuálním, specifickým potřebám klienta (stud, osobnostní založení, specifičnost problémů klienta atd.).“

„Někteří klienti jsou uzavřenější, více jim vyhovuje individuální práce.“

Časté bylo v doplňujících komentářích porovnání **silných stránek obou přístupů**:

„Každá z forem spolupráce pracuje na základě jiných pravidel, při individuální práci je prostor pracovat s klientem dle jeho potřeb, hlouběji hovořit o jeho konkrétní situaci, při práci ve skupině je využívána skupinová dynamika, na témata se nahlíží z jiného úhlu pohledu, dochází ke konfrontaci mezi členy skupiny.“

„Obě dvě formy mohou přinést v určitém smyslu pozitiva. Při individuální práci může dojít k osobnímu přístupu a vazbám. Při skupinové práci je pozitivní interakce více osob a možnost srovnávat, podělit se se svým problémem apod.“

K názoru, že v praxi může být přínosnější individuální forma práce s mladistvým pachatelem, vedl některé respondenty ryze pragmatický postoj - individuální forma je „*technicky i organizačně jednodušší*“, není zde nutno řešit potřebu získat **dostatečný počet** vhodných klientů, aby mohla být práce ve skupině zahájena. Připomeňme, že stejný problém byl opakovaně zmiňován poskytovateli probačních programů (viz podkapitola 5.2.5.).

„Individuální práce s klientem může lépe zacílit jeho konkrétní problém, odpadá starost se zajištěním dostatečně velké a motivované skupiny.“

„Klient nemusí čekat na naplnění skupiny určitým předem daným počtem uživatelů. Dále je přístup šitý na míru potřebám klienta.“

Dvěma respondentům na skupinové práci vadí rizika „kriminální nákazy“ - tedy hrozba, že na sebe budou mít účastníci **negativní vliv**. Stejně tak může setkání ve skupině ovlivnit ochotu klienta hovořit o svých problémech.

„Domnívám se, že sdružování klientů vede k uzavírání klientů do sebe, stávají se ostražitějšími a obtížně se vyjadřují k tématům týkajícím se osobního života, je také možné vzájemné posilování klientů v negativním slova smyslu.“

„Individuální práce s klientem umožňuje přizpůsobit náplň programu potřebám každého klienta, který jej má absolvovat. Program tak lze více zaměřit na témata prospěšná ve vztahu ke konkrétnímu klientovi a cíleně pracovat s určitými oblastmi v chování, prožívání klienta, jeho osobností, jeho hodnotovým žebříčkem, právním vědomím apod. Nedochozí k „nákaze“

mezi jednotlivými klienty a probační úředník není pod tlakem, aby naplnil skupinový program.“

Nespornou výhodou skupinové práce je naproti tomu možnost využít **skupinové dynamiky**. Podle některých respondentů jde navíc o formu, která je pro klienty z řad mládeže zábavnější než individuální setkání s odborníkem.

„Pro skupinovou práci s mládeží hovoří skupinová dynamika, mladí spíše přijmou informace od svých vrstevníků než dobré rady od dospělých...“

„Klienti, kteří vstupují do programu, mají často již různé zkušenosti s individuálními konzultacemi (v rámci dohledu, sezení u psychologa apod.), proto je pro ně skupinová práce často nová a zábavnější forma, jak se učit změnám v chování. Ve skupině se často projevují jinak, než při individuálním pohovoru s dospělým, některé formy práce ve skupině nelze při individuální práci nahradit.“

„Přínosný je vliv, efekt skupinové dynamiky na jednotlivé členy skupiny (‘nejsem jediný, kdo má problémy’, získání náhledu na svůj problém, možnost zakoušení životních situací nanečisto, získávání zpětné vazby od skupiny, možnost zjistit, jak problémy řeší druzí, poučit se atd.).“

Vzhledem k již uvedenému není překvapivé, že část respondentů viděla nejslibnější přístup v **kombinaci obou forem práce**, a to s využitím silných stránek obou.

„Ze zkušenosti se mi zdá kombinace obou forem práce vhodná. Jsou tak zohledněny individuální požadavky mladistvého, při individuální práci je možné nastavit lépe prostředí důvěry, na druhou stranu setkání s vrstevníky, kteří mají stejný problém, může také pomoci.“

„Ideální forma je kombinující individuální a skupinovou práci dle povahy klienta...“

„Oba dva typy mohou ukázat klienta, jak se vypořádá s úkolem (problémem) sám a ve skupině.“

„Ideální by byla kombinace obou forem práce (skupinová práce přináší korektivní zkušenost, individuální práce znamená pro klienta zacílenou intervenci ze strany odborníků).“

Relativně velká shoda panovala mezi probačními úředníky v otázce **metod a pracovních postupů**, které považují v rámci programů za nejefektivnější (respondenti měli opět za úkol vybrat z předloženého seznamu jedenácti položek pět nejdůležitějších). Jak je zřejmé z **Tabulky 33**, většina si nejvíce slibuje od metod, stavějících na principech **kognitivně-behaviorální psychologie** - tedy na aktivním zapojení klienta do přehrávání modelových situací a do nácviku vhodného chování v rizikových situacích. Názory probačních úředníků se tak v podstatě shodují s poznatky zahraničních kriminologických výzkumů o efektivitě různých přístupů v programech pro pachatele (srov. kapitola 2).

Tabulka 33: Vhodné metody a pracovní postupy pro probační programy

Metoda	Respondentů	v %
Praktický nácvik vhodných strategií chování	78	94,0
Aktivní hraní modelových situací	70	84,3
Řízená diskuse mezi účastníky programu	69	83,1
Diskuse s odborníkem	50	60,2
Outdoorové aktivity	45	54,2
Práce s tělesnými prožitky a zážitky	39	47,0
Fyzická práce (manuální, řemeslná apod.)	22	26,5
Arteterapie (výtvarné, hudební, literární a jiné umělecké projevy)	20	24,1
Promítání instruktážních, vzdělávacích a jiných filmů	16	19,3
Přednáška	4	4,8
Práce s PC	1	1,2

Porovnáme-li názory probačních úředníků s reálným zaměřením programů, o němž vypovídali jejich poskytovatelé (viz podkapitola 5.2.1.), dojdeme k uspokojivému zjištění - metody a pracovní postupy, které považuje za vhodné největší část probačních úředníků, tvoří součást většiny zkoumaných probačních programů. Určitý nesoulad je patrný pouze u **přednášek**, které v programu využívá zhruba 40 % námi oslovených poskytovatelů, avšak v jejich efekt věří jen mizivá část probačních úředníků (necelých 5 %). Opačný případ představují **outdoorové aktivity**. Do svého výběru pěti nejefektivnějších přístupů je vybrala více jak polovina probačních úředníků, ale mezi poskytovateli o nich jako o součásti programu hovořila pouze pětina.

Respondenti, jimž v naší nabídce chyběla metoda, představující pro ně předpoklad efektivity, ji mohli i tentokrát popsat v **doplňující odpovědi**. Příležitost využilo 9 probačních úředníků, ve dvou případech se však jednalo pouze o připomínku, že volba pěti položek byla limitující, neboť za důležité je možno považovat více z předložených aktivit. Ve zbývajících odpovědích se vyskytly následující poznatky:

- účast rodinných příslušníků v programu;
- hledání / změna názorových autorit;
- plnění praktických domácích úkolů;
- práce s rodinou klienta,
- zapojení jedinců, kteří měli stejné / podobné problémy - předání zkušeností;
- rodinné konference;
- interaktivní přednáška.

Jeden z respondentů navíc obsáhle vyjádřil přesvědčení, že velmi efektivní mohou být přístupy, odrážející principy **zážitkové pedagogiky**:

„Zdá se mi, že nejvíce efektivní metody jsou ty, které vedou u klientů k šáhnutí si na vlastní hranice možností. Potřebují zážitek, kdy oni sami již nemohou a jsou třeba odkázáni na pomoc druhých. Rozbouralo by to jejich pocit všeschopnosti, přezírání ostatního světa a vyzkoušení si pocitu strachu či nutnosti požádat o pomoc. Ostatní aktivity jako hraní rolí atd. jsou také důležité, ale bez tohoto zážitku ke klientům promlouvají v málo případech.“

Výsledky dotazníkového šetření pro poskytovatele probačních programů ukázaly, že **délka programu** činí v průměru pět měsíců (nejčastěji byly zmiňovány 3 měsíce, které uvedla čtvrtina souboru). Toto zjištění by patrně u většiny probačních úředníků vyvolalo uspokojení, neboť je v souladu s jejich odpověďmi na otázku, jakou délku trvání probačního programu považují za optimální z hlediska dosažení účelu tohoto výchovného opatření. Průměr pro celý soubor činil necelé 4 měsíce. Nejkratší požadovanou dobou byly 2 měsíce (uvedlo 9 respondentů), nejdelší 9 měsíců (jeden respondent). Podrobněji viz následující tabulka⁷⁵.

⁷⁵ Někteří respondenti uváděli požadovaný údaj formou intervalu (například 2-3 měsíce). Hodnota, kterou jsme při analýze následně použili, byla proto počítána jako průměr z daných čísel.

Tabulka 34: Optimální délka trvání probačního programu

Počet měsíců	Respondentů	v %
2	9	10,8
2,5	11	13,3
3	21	25,3
3,5	4	4,8
4	5	6,0
4,5	11	13,3
5	5	6,0
5,5	1	1,2
6	12	14,5
7	1	1,2
9	1	1,2
Neuvedl	2	2,4
CELKEM	83	100,0

Kromě délky trvání probačního programu nás zajímala jeho **intenzita**, a to ve smyslu počtu hodin během jednoho týdne, který probační úředníci považují za optimální. Průměr pro celý soubor dosáhl hodnoty 175 minut, tedy téměř tří hodin. Jak lze vyčíst z **Tabulky 35**, nejnižší požadovaná dotace byla 90 minut týdně (zvolilo zhruba 8 % respondentů), nejvyšší 9 hodin (1 respondent). Nejčastější výměrou byla doba dvou hodin týdně (tuto variantu uvedla téměř třetina vzorku).

Tabulka 35: Optimální intenzita probačního programu

Počet hodin týdně	Respondentů	v %
1,5	7	8,4
2	26	31,3
2,5	11	13,3
3	9	10,8
3,25	1	1,2
3,5	6	7,2
4	17	20,5
4,5	1	1,2
5	1	1,2
8	1	1,2
9	1	1,2
Neuvedl	2	2,4
CELKEM	83	100,0

Následující odstavce se již budou věnovat otázkám, které byly v dotazníku určeny pouze probačním úředníkům, majícím v rámci své klientské praxe s probačními programy vlastní zkušenost.

6.2. Zkušenosti s klienty, účastníci se probačních programů

Poskytovatelé probačních programů hodnotili **přístup většiny klientů** k programu buď jako vstřícný, nebo neutrální - pouze v jednom případě zazněl poznatek, že klienti se k účasti v programu staví odmítavě (viz podkapitola 5.2.3.). Zkušenosti probačních úředníků hovoří v zásadě stejně - jak je možné zjistit z **Tabulky 36**, téměř dvě třetiny charakterizovaly přístup klientů k programu a jeho plnění celkově jako velmi či spíše vstřícný. Jako odmítavý jej popsali pouze 3 respondenti (ani jeden z nich ovšem nezvolil variantu „velmi odmítavý“), podle zbývajících částí ho nejlépe vystihuje výraz „neutrální“. Vše tedy nasvědčuje tomu, že negativní postoj k programu je u mladistvých, kterým je účast v něm uložena či doporučena, spíše výjimkou.

Tabulka 36: Celkový přístup klientů k programu

Přístup	Respondentů	v %
Velmi vstřícný	3	4,9
Spíše vstřícný	36	59,0
Neutrální	17	27,9
Spíše odmítavý	3	4,9
Velmi odmítavý	0	0,0
Neuvedl	2	3,3
CELKEM	61	100,0

Pozitivní či alespoň neutrální postoj k programu ovšem nepředstavuje záruku, že klient nebude mít problémy se splněním podmínek, spojených s jeho úspěšným absolvováním. Bránit mu v něm mohou různé překážky, včetně **překážek objektivních**. Právě na ně jsme se v jedné z otázek zaměřili, když jsme probační úředníky požádali o vyjádření, jakým problémem je pro klienty z hlediska účasti v programu dojíždění (vzdálenost), školní či pracovní povinnosti a také jejich zdravotní stav⁷⁶. Odpovědi prezentuje následující tabulka.

⁷⁶ Jsme si vědomi skutečnosti, že pojem „objektivní překážka“ je do značné míry relativní, neboť její vnímání je vždy výrazně subjektivně podmíněno. Tutéž vzdálenost, školní povinnosti či zdravotní komplikace mohou různí klienti vnímat rozdílně, a není vyloučeno, že v některých případech slouží podobné jevy pouze jako výmluva méně motivovaných klientů. Přesto jsme považovali za přínosné tuto problematiku v dotaznících podchytit.

Tabulka 37: Posouzení významu různých situací, bránících klientům v účasti v programu (respondenti v %)

Typ situace	Je překážkou pro většinu klientů	Je překážkou pouze pro malou část klientů	Není překážkou pro žádného klienta
Dojíždění do programu (vzdálenost)	35,0	58,3	6,7
Školní či pracovní povinnosti klienta	3,3	61,7	35,0
Zdravotní stav klienta	3,4	25,9	70,7

Výsledky hovoří jednoznačně - překážkou, která může klientům objektivně bránit v účasti na programu, je podle probačních úředníků především **vzdálenost**, kterou za ním musejí urazit - pouze 4 respondenti uvedli, že tento problém netrápí žádného klienta, ostatní jej vidí minimálně u části klientů (více jak třetina dokonce u většiny). Jedná se o vcelku očekávané zjištění, neboť jak bylo konstatováno v předcházejícím textu, nabídka probačních programů v rámci jednotlivých regionů je u nás dosud spíše slabá. Pokud se již program v některém z okresů uskutečňuje, pak se tak zpravidla děje pouze v hlavním městě regionu. Situace klientů, bydlících mimo něj, je tím pádem komplikovanější. Zbývající dva jevy, tedy **školní a pracovní povinnosti klienta** a jeho **zdravotní stav**, již podle probačních úředníků hrají výrazně menší, byť ne zcela zanedbatelnou roli. Rozhodně se ale týkají pouze menší části klientů, což platí zejména o překážkách spojených se zdravotním stavem.

Objektivních překážek, majících negativní dopad na účast klienta v programu, může být pochopitelně více. I proto měli respondenti možnost doplnit **další významné jevy**, které jsme do příslušné otázky nezahrnuli. Využilo ji celkem 27 respondentů, avšak řada z nich se rozepsala spíše o překážkách, které podle našeho názoru nelze nazvat „objektivními“, neboť souvisejí spíše s osobností či motivací dotčeného jedince (například jeho slabá vůle plnit povinnosti, neochota ke spolupráci apod.). Tyto odpovědi jsme proto při zpracování zařadili do části, věnující se nejčastějším důvodům, proč klient program řádně nedokončí (viz dále). Za objektivní překážku lze naproti tomu považovat **finanční situaci** některých klientů, limitující možnost do programu dojíždět - tento problém zmínilo 9 respondentů, tedy zhruba 15 % z těch, kdo s probačními programy mají praktickou zkušenost. Jednotlivě se objevily i následující jevy (některé z nich se částečně shodují s variantami, které nabízel dotazník):

- změna podmínek klienta - například jeho pobyt mimo město, nástup na brigádu či do zaměstnání, přestěhování, změna v rodině, rozvod;
- dopravní kolaps;
- rozvrh hodin ve škole;
- volnočasové aktivity;
- ubytování na internátu;
- problém při sestavování skupiny - například aby klienti nebyli ze stejné školy, neznali se, byli si blízcí věkem a intelektem;
- etnikum - lze se setkat s případy, kdy si mladistvý, který není Rom, stěžuje na své nesnadné postavení ve skupině, tvořené převážně právě Romy (stejně tomu může být i naopak).

Zkušenosti z praxe ukazují, že řada klientů probační program nedokončí (srov. podkapitolu 5.2.3.). Ačkoli se výše diskutované „objektivní překážky“ mohou na této skutečnosti podepsat, předpokládáme, že hlavní **příčiny předčasného ukončení** programu je nutné hledat jinde. Podle probačních úředníků patří k nejpodstatnějším nezájem klienta a jeho celkově **nízká motivace** k dokončení programu - tuto příčinu zmínilo 29 respondentů (zhruba polovina z těch, kdo se k této otázce vyjádřili). Probační úředníci se tak shodli s poskytovateli probačních programů, neboť i v jejich odpovědích se nedostatek motivace objevil jako nejčastější důvod klientova selhání. Pět respondentů v této souvislosti navíc upozornilo na **absenci postihu či sankce** v případě, kdy klient program neukončí, což podle nich činí z probačních programů „*nízko vymahatelné*“ výchovné opatření. Poukazováno bylo též na fakt, že motivaci snižuje dlouhá doba, která je někdy mezi samotným spácháním deliktu a nástupem do programu (i díky tomu, že program se podaří otevřít jen jednou do roka).

Mnoho poznámek směřovalo k neschopnosti některých klientů **dodržovat pravidla** a odpovědně přistoupit k pravidelné práci v programu - této problematice se dotklo celkem 16 respondentů. Jako příklad můžeme uvést následující:

„Nejsou zvyklí plnit své povinnosti, domnívají se, že se nic nestane, když povinnost nebudou plnit (obdobně, jako se to děje v jejich životě), nejsou schopni akceptovat řád.“

„Nedůslednost v plnění povinností - pokud nechodí řádně do školy, nechodí ani do programu, nejsou schopni pravidelně někam docházet, laxní přístup, má jiný, lákavější program.“

„Nejsou zvyklí dělat nic navíc než nezbytně musí, natož pravidelně se účastnit poměrně časově náročného programu...“

Někteří respondenti mají zkušenost s **účelovým jednáním** klientů (popsalo ji celkem 5 dotázaných). Dochází podle nich k tomu, že klient se o program zajímá pouze v době před rozhodnutím soudu či státního zástupce. Pokud mu následně není program uložen, svou účast ukončí. U 11 respondentů jsme se mohli setkat se zmínkou o nedostatečné **podpoře rodiny** a jejím nezájmu o program (absence kontroly), eventuálně o negativním vlivu, který zákonní zástupci na klienta mají. Připomeňme, že také tato dvě témata se opakovaně objevovala v poznámkách, které nám svěřili poskytovatelé probačních programů. Mezi další příčiny, stojící za předčasným odchodem klienta z programu, patří podle probačních úředníků **další trestná činnost**, jíž se dotyčný dopustí (uvedlo 6 respondentů), **závislost** na alkoholu či drogách (uvedli 3 respondenti), **neochota pracovat ve skupině** z důvodu studu či uzavřenosti (1 respondent) a někdy též **negramotnost** klienta (1 respondent).

6.3. Praktické aspekty realizace probačních programů

Většina středisek PMS má vytvořena jasná **kritéria**, podle nichž hodnotí, zda klient plní, nebo neplní probační program. Zajímalo nás, k čemu se obvykle vztahují (jednalo se o otevřenou otázku bez předem daných možností odpovědi). Zdaleka nejčastěji respondenti uvedli **docházku** - tedy hledisko, zda se klient zúčastnil předepsaného počtu lekcí či sezení. Toto kritérium zmínilo 56 probačních úředníků (95 % z těch, kdo na tuto otázku odpovídali). Určité rozdíly bylo možno vysledovat v přesném nastavení této podmínky - někdy se jednalo o požadavek 100 % účasti, jindy jen 80 % či 70 %. Zhruba třetina respondentů uvedla jako kritérium **aktivní spolupráci** klienta, opakovaně se objevil též požadavek na **dodržování pravidel**, která stanovuje poskytovatel programu (zmínilo celkem 13 respondentů), **plnění zadaných úkolů** (5 respondentů) a splnění **závěrečného testu** (týkalo se především programu Právo pro každý den - uvedli 4 respondenti).

S kritérii plnění mohou být kromě klienta a probačního úředníka seznámeny i další subjekty. Podle respondentů se obvykle jedná o rodiče či **zákonné zástupce klienta** (uvedlo 47 dotázaných - 80 % z těch, kdo na danou otázku odpovídali), a relativně často také o **orgány činné v trestním řízení** (27 dotázaných - 46 %). Třináct respondentů zmínilo **kurátory pro mládež** (OSPOD), po jednom zastoupení mělo středisko výchovné péče a škola, do níž klient dochází.

Současná praxe umožňuje, aby se probačního programu účastnili nejen mladiství, jimž je uložen soudem či státním zástupcem, ale také další klienti, a to na základě **doporučení** různých subjektů. Mezi ně patří i PMS. Naše šetření potvrdilo, že probační úředníci k tomuto kroku přistupují často - 52 respondentů (tedy 87 % z těch, kdo na tuto část dotazníku odpovídali) uvedlo, že probačních programů se v jejich regionu účastní díky jejich doporučení také mladiství, kterým program nebyl uložen jako výchovné opatření dle ZSM. Lišili se ovšem v odhadu, jaké **procentuální zastoupení** tito klienti mají na celkovém počtu účastníků probačního programu. V průměru udávali hodnotu 51 %, nejnižší odhad činil 2 % (zmínil jeden respondent), nejvyšší plných 100 % (2 respondenti). Detailnější pohled nabízí následující tabulka (týká se pouze 52 respondentů, kteří na předchozí otázku odpověděli kladně - tedy těch, jejichž doporučení vede k účasti klientů v programu bez jeho uložení soudem nebo státním zástupcem).

Tabulka 38: Podíl klientů, účastnících se programu na doporučení PMS (program neuložen dle ZSM)

Podíl klientů	Respondentů	v %
1-15 %	7	13,5
16-30 %	12	23,0
31-45 %	3	5,8
46-70 %	16	30,8
71-85 %	8	15,4
86-100 %	6	11,5
CELKEM	52	100,0

Většina poskytovatelů probačních programů se domnívá, že mezi klienty, jimž účast v programu uloží soud či státní zástupce, a těmi, kdo přicházejí „pouze“ na doporučení jiného subjektu, neexistují z hlediska řádného ukončení programu podstatné rozdíly (viz podkapitola 5.2.3). S tímto názorem se ztotožňovala polovina probačních úředníků (z těch, kteří uvedli, že

se programů v jejich regionu účastní i mladiství na základě jejich doporučení)⁷⁷. Zbývající se v 11 případech domnívali, že úspěšnější v dokončování programu jsou klienti, jimž byl program uložen jako výchovné opatření, ve 13 případech naopak ti, kdo do něj přicházejí na doporučení PMS.

Z dotazníkového šetření pro poskytovatele probačních programů vyplynula rovněž skutečnost, že jedním z největších problémů současné praxe je **nedostatečný počet klientů**, který (zejména u skupinových programů) může ohrozit samotné fungování programu. Zajímalo nás, zda při návrhu či doporučení klienta do programu nehraje u probačních úředníků tato situace roli - jinými slovy, zda jejich rozhodování neovlivňuje nutnost naplnit alespoň minimální počet účastníků pro daný program, aby mohl být otevřen. Z 60 respondentů, kteří na tuto otázku odpovídali, jich pouze 24 uvedlo, že taková situace ještě nikdy nenastala (tedy 40 %). Podle 25 probačních úředníků (42 %) k ní výjimečně dochází, 11 respondentů (18 %) pak přiznalo, že taková situace se odehrává často.

Kromě PMS mohou klienta do programu doporučit i **další subjekty** (například OSPOD nebo školské zařízení), pokud se domnívají, že účast v něm by mohla přispět k řešení jeho výchovných nebo jiných problémů. Předpokládali jsme, že probační úředníci mají alespoň základní přehled o účastnících programů v jejich regionu, a proto jsme jednu z otázek zaměřili i na tuto problematiku. Celkem 37 respondentů (62 % z těch, kteří na tuto otázku odpovídali) má zkušenost, že tyto osoby se mezi účastníky probačních programů vyskytují - 13 z nich přitom uvedlo, že je to jev častý, 24 mínilo, že spíše výjimečný. Názor, že takové osoby se programu v jejich regionu neúčastní nikdy, sdílelo 17 probačních úředníků (28 %), zbývajících 6 tento problém nedokázalo posoudit.

Někteří probační úředníci jsou s programy úzce spojeni, a to do té míry, že v nich působí jako **lektori** - v našem souboru mělo takovou zkušenost 16 respondentů (zhruba 19 % z těch, kteří příslušnou část dotazníku vyplňovali). Na ně směřovala otázka, jaké výhody či nevýhody podle nich toto spojení má, a to jak pro ně samotné, tak pro klienty. Klady pro probačního úředníka spatřovali respondenti zejména v tom, že díky osobní účasti poznají program mnohem lépe, a mohou tak následně kvalifikovaněji rozhodovat, pro kterého klienta je

⁷⁷ Je třeba podotknout, že v dotazníku pro probační úředníky se tato otázka vztahovala pouze na klienty, jimž účast doporučila Probační a mediační služba, zatímco v dotazníku pro poskytovatele mohl program doporučit kterýkoli „další subjekt“ – tedy kromě Probační služby i subjekty jiné (například OSPOD apod.).

vhodný, a pro kterého nikoli (zmínilo 9 dotázaných). Obdobně byla pozitiva spojována s možností seznámit se s klientem důvěrněji, poznat, jak se chová v různých situacích, a navázat s ním osobnější vztah (o výhodách tohoto typu se zmínilo 7 respondentů). Za nevýhodu považovali respondenti velkou časovou náročnost (vzpomenuto ve dvou případech).

I z hlediska klienta může mít podle našich respondentů účast probačního úředníka v programu výhodu, že s ním naváže osobnější vztah (uvedli 2 respondenti), nemusí si zvykat na někoho dalšího (zmínil 1 respondent), případně díky této zkušenosti získá nový pohled na justici a její pracovníky (1 respondent). V souvislosti s klientem však byly častěji konstatovány **stinné stránky** přímé účasti probačního úředníka v programu. V dotazníku se k nim vyjadřovali i respondenti, kteří osobní zkušenost s programem nemají, ale tato otázka je zjevně zaujala. Jednalo se o názor, že propojení obou rolí (tedy dohlížejícího probačního úředníka na straně jedné, a lektora na druhé) je **princiálně nepřijatelné**, neboť se vzájemně vylučují. Setkali jsme se s ním u 7 respondentů. Jako příklad můžeme uvést následující výroky:

„Domnívám se, že se jedná o střet zájmů a je to nepřijatelné... Vidím pouze nevýhody: zmatek v rolích, kdy jsem za probačního úředníka v rámci dohledu a kdy za lektora programu (role se v obsahu liší). Jsem-li lektorem, potom by ve skupině neměli být mí klienti. Tím je diskvalifikuji pro účast na programu...“

„Dle mého soudu není vhodné, aby probační úředník byl i lektorem, střetávají se sociální role, jež nelze spojit. Pokud by byl uvnitř PMS speciální útvar, který by zajišťoval probační programy jako např. ve Velké Británii, tak ano...“

„Přímou zpětnou vazbu nemám, předpokládám, že se klient může cítit 'sledovaný' a hodnocený svým probačním úředníkem; může se pak v programu projevat jinak nebo méně...“

„Klient může mít zábrany před probačním úředníkem. Lektori z neziskové organizace jsou pro klienta určitě bezpečnější - může být před nimi více otevřený.“

„Může nastat kolize při zjištění např. některých informací u klienta během programu, když mladistvý současně dochází na dohled, nebo spolupracuje s PMS v přípravném řízení (např. užívání návykových látek, další trestná činnost, která není řešena policií apod.) - jak a zda takové informace předat soudu nebo policii...“

6.4. Hodnocení spolupráce s ostatními subjekty

Efektivní využívání probačních programů se neobejde bez kvalitní spolupráce všech zainteresovaných subjektů. Následující dvě tabulky naznačují, jak hodnotí spolupráci s poskytovateli programů, OSPOD, rodiči klientů, státními zástupci a soudy probační úředníci, a to v rámci **ukládání probačních programů**, a také při jejich samotném **výkonu**.

Tabulka 39: Spolupráce při ukládání probačních programů (respondenti v %)

Subjekt	Velmi dobrá	Vcelku dobrá	Spíše špatná	Velmi špatná
Poskytovatelé probačních programů	82,8	17,2	0,0	0,0
OSPOD	45,3	39,6	13,2	1,9
Rodiče klientů	25,9	58,6	15,5	0,0
Státní zastupitelství	47,4	35,6	13,6	3,4
Soudy	40,6	42,4	13,6	3,4

Tabulka 40: Spolupráce při výkonu probačních programů (respondenti v %)

Subjekt	Velmi dobrá	Vcelku dobrá	Spíše špatná	Velmi špatná
Poskytovatelé probačních programů	84,7	15,3	0,0	0,0
OSPOD	44,2	46,2	3,8	5,8
Rodiče klientů	8,6	74,2	15,5	1,7
Státní zastupitelství	50,9	36,4	9,1	3,6
Soudy	48,2	41,1	8,9	1,8

Nejlépe respondenti hodnotili spolupráci s **poskytovateli probačních programů** - ani jeden z nich ji dokonce neoznačil jako špatnou, což v případě ostatních subjektů neplatilo. Spokojenost je tu navíc vzájemná - také poskytovatelé probačních programů viděli kooperaci s probačními úředníky jako bezproblémovou (viz podkapitolu 5.2.4.). Nejmenší podíl hodnocení „velmi dobrá spolupráce“ obdrželi rodiče klientů (zejména v oblasti výkonu programů), avšak ani v jejich případě nepřesáhl poměr záporných hodnocení (tedy spolupráce „spíše“ či „velmi špatná“) ani v jedné z otázek 18 %. Porovnáme-li podle součtu záporných

skórů oblast ukládání a výkonu probačních programů, probační úředníci hodnotí o něco lépe spolupráci s OSPOD, soudem i státním zastupitelstvím ve druhé z nich (například u soudů bylo se spoluprací při ukládání programu nespokojeno 17 % respondentů, při výkonu již pouze 11 %). Tyto rozdíly jsou ale spíše zanedbatelné. Celkově je možné prohlásit, že úroveň spolupráce s poskytovateli programů i orgány justice se z hlediska PMS jeví jako jedna ze silnějších stránek současného systému probačních programů.

6.5. Vnímaná úskalí praxe a navrhované změny

Podobně jako v případě poskytovatelů probačních programů jsme i probačním úředníkům v závěrečné části dotazníku položili několik otevřených otázek, a to s cílem vytvořit co nejširší prostor pro vyjádření jejich zkušeností a názorů.

První z nich se týkala největšího vnímaného přínosu probačních programů pro mladistvé klienty. Svá vyjádření poskytlo celkem 71 dotázaných⁷⁸. Probační úředníci ve svých odpovědích nabídli téměř ve všech případech velmi širokou a pestrou paletu nejrůznějších témat, na kterých prezentovali přínos probačních programů pro mladistvé klienty, přičemž až na výjimky uváděli kumulativně hned několik témat najednou. Z pohledu obsahového zaměření bylo možné identifikovat čtyři oblasti, na které respondenti upozorňovali nejčastěji.

Největší přínos programů spatřují probační pracovníci **ve způsobech i formách práce a programové náplni**, které probační programy při práci s klienty uplatňují. Často zmiňovali limity své práce s klientem v rámci probíhajícího dohledu, a naopak vyzdvihovali mnohem širší možnosti práce s klientem prostřednictvím jeho zapojení v programu. V tomto smyslu se vyslovalo celkem 44 probačních pracovníků (62 % z celkového počtu odpovědí). Velmi pozitivně se vyjadřovali k efektivním způsobům práce s klienty, které přináší dynamika skupinové práce, k celkové aktivizaci a větší motivaci klientů na sobě pracovat při práci ve skupině, dále k možnosti společného sdílení problémů mezi vrstevníky uvnitř skupiny, poskytování zpětné vazby, k důležitosti ovlivnění pozitivními zdroji a posilování respektu k dodržování stanovených pravidel ve skupině. Pro ilustraci uvádíme některé odpovědi, které tuto kategorii dobře demonstrují:

⁷⁸ Na tuto část dotazníku mohli opět odpovídat všichni respondenti.

„Je to mnohem efektivnější práce s klienty než při dohledu probačního úředníka, kdy s ním pracuji jen já formou pohovoru - děti a mladiství potřebují jinou formu spolupráce, protože ještě nemají náhled na svůj život jako dospělí, pohovor je tedy velmi málo účinný...“

„Jiný typ práce s klienty než „pouhý“ dohled PÚ. Klienti jsou ve skupinkách sobě blízkých, vzájemně se motivují, vidí i druhé, jak se potýkají s potížemi, nejsou v tom sami...“

„S mladistvými se aktivně pracuje, ze zpětných vazeb vyplývá, že je to někdy poprvé, co jim někdo dá prostor k vlastnímu vyjádření, vlastnímu názoru, bere je jako dospělé a schopné převzít odpovědnost. Skvělá je skupinová dynamika, hravost programů...“

„Probační program nabízí jiné metody práce než znají mladiství ze školy - tam jsou většinou onálepkováni jako problémoví.“

„Poskytují pro klienty větší bezpečí pro probírání jejich témat, neboť lektori nejsou přímo navázáni na OČTŘ.“

„Naučí se dodržovat určitá pravidla programu a respektovat je...“

Druhou nejpočetnější oblast, kam směřovala vyjádření respondentů, je možné souhrnně popsat jako přínos probačního programu, který respondenti spatřují v tom, že umožňuje jeho klientům **uvědomit si své protiprávní jednání, získat kritický náhled na vlastní jednání a podpořit u nich změnu myšlení či postojů**. Takto se v dotazníku vyslovilo celkem 42 respondentů (59 % z těch, kdo na danou otázku odpověděli).

„Největší přínos spatřuji v získání náhledu na své chování, převzetí zodpovědnosti ze své chování, přijetí jeho důsledků...“

„Probační programy jak individuální, tak skupinové mohou klienta posunout dále v jeho uvažování, kvalitní program dokáže klienta konfrontovat s jeho vlastními činy a nutit ho domýšlet důsledky jeho jednání (což většině mladistvých schází)...“

Jako třetí v pořadí byl za přínos probačních programů považován **rozvoj sociálních a komunikačních dovedností**, a s tím související zvládnání emocí a rozvíjení schopnosti řešit

konflikty. Do této kategorie odpovědí cílilo celkem 26 respondentů (37 % z těch, kdo na tuto otázku odpovídali).

„...dále v rozvoji sociálních dovedností (což většina mladistvých klientů postrádá) zvyšujících odolnost vůči pokračování negativního chování.... Účastí v probačním programu by klient měl získat schopnost ovládat své jednání, řešit interpersonální konflikty“.

„S mladistvým je pracováno na jeho postoji k dodržování zákonů, učí se, jak je možné v určitých situacích reagovat aniž by hrozilo trestní stíhání.“

„Domýšlení následků vlastního jednání, vcítění se do pocitů a potřeb druhých, vedení k efektivnímu řešení konfliktních situací, zlepšení komunikačních dovedností, nácvik asertivního jednání, nácvik chování v konkrétních situacích...“

Srovnatelně velká skupina odpovědí (celkem 25 respondentů - 35 %) se vztahovala k tématu **vzdělávání v oblasti práva a právního vědomí**.

„Rozšíření právního povědomí, klient rozumí tomu, co se bude dále dít v rámci jeho trestního řízení, orientuje se v základech práva (a to nejenom v rámci práva trestního)...“

Další témata, která probační úředníci zmiňovali, se již objevovala méně často. Ve spojení s předchozími kategoriemi se jako další přínos objevoval například vhodný způsob výplně volného času (celkem 13 respondentů) nebo vyšší intenzita práce s klienty (9 respondentů). Sedm probačních pracovníků oceňovalo také to, že je s klienty v rámci programu **odborně pracováno** („S klientem je odborně pracováno, může se jet do hloubky...“; „Intenzivní práce, cílená, práce odborníků - odborné vedení...“; „...intenzivnější probírání potřebných témat...“; „PP by měl poskytnout větší časovou dotaci pro práci s klientem a pestřejší metody práce v porovnání s PMS nebo OSPOD.“; „Aktivita v pravidelném čase..., plnohodnotná náplň volného času“).

Někteří respondenti se pozastavovali nad tématy, která lze v obecnější rovině vnímat jako přínos probačního programu pro celou společnost. V 7 odpovědích byla například zdůrazněna možnost programu výchovně působit na mladistvého klienta. Přínos probačního programu ve smyslu jeho pozitivního dopadu na urovnání vztahů v souvislosti se spáchaným činem (včetně

nápravy škody) jednoznačně formulovalo 9 respondentů. Vyzdvihována byla rovněž role probačních programů jako další možné alternativy k uložené sankci nebo jako vhodné reakce společnosti na skutek spáchaný mladistvým (uvedlo 5 respondentů). Stejně tak byly programy nahlíženy jako další možnost, jak celkově zefektivnit paralelně probíhající dohled probačního úředníka (zmínilo 5 dotázaných). Za pozoruhodné lze označit, že pouze 4 probační úředníci jednoznačně uvedli jako přínos probačních programů prevenci opakování trestné činnosti.

Shrneme-li zjištěné poznatky, je možno konstatovat, že obsahové zastoupení jednotlivých témat, které respondenti popsali, v zásadě koresponduje s výsledky části dotazníku, zaměřené na představy probačních úředníků o ideální podobě a obsahové náplni probačního programu. Vedle konkrétních přínosů pro klienta, jako je například jeho osobnostní rozvoj, získání dovedností nebo sebezpoznání, probační úředníci v drtivé většině spatřují přínos probačních programů v určité „exkluzivitě“ nabízených forem a způsobů práce, které probační úředníci ve své klientské praxi nejsou schopni ve stejné míře uplatnit. Ve formulacích jednotlivých odpovědí se projevila také skutečnost, že svá vyjádření poskytovali jak probační úředníci, kteří měli praktickou zkušenost s konkrétním programem, tak ti, kteří konkrétními zkušenostmi nedisponují. To v některých případech mohlo způsobit určitou vágnost vyjádření (například: *„Při ideálním nastavení a možnosti uplatnění tohoto výchovného opatření pro jednotlivé mladistvé by programy mohly dát šanci, jak nastolit skutečnou změnu v přístupu a potažmo životě klienta, zvláště pokud by se dařilo navázat řešením i v dalších oblastech - vzdělání, rekvalifikace, práce, bydlení.“*).

V další z volně položených otázek byla probačním úředníkům poskytnuta příležitost vyjádřit se k problémům ve **spolupráci s poskytovateli**. Z celkového počtu 83 respondentů tuto možnost využilo pouze 39 dotázaných, tedy méně než polovina. V sedmi odpovědích se navíc objevilo jednoznačné konstatování, že žádné problémy ve spolupráci s poskytovateli dotyčný respondent nevidí, případně byla tato spolupráce hodnocena na velmi dobré úrovni. Je možné, že také zbývajících 44 respondentů, kteří se k dané otázce v dotazníku vůbec nevyjádřili, reprezentuje skupinu, která žádné problémy s poskytovateli neregistruje. V tom případě by bylo možné dojít k závěru, že určité problémy ve spolupráci s poskytovateli vnímá pouze zhruba třetina respondentů.

Podobně jako u předchozí otázky, i zde bylo možné jednotlivé odpovědi shrnout do několika tématických celků. Nejčastěji probační úředníci zmiňovali tři kategorie problémů,

a to problémy v komunikaci s poskytovatelem, nedostatek poskytovatelů (respektive vhodných probačních programů v regionu) a systém financování probačních programů.

Na **problémy v komunikaci** upozornilo 7 respondentů. Nespokojenost se objevovala zejména ve spojení s pozdním zasíláním zpráv od poskytovatelů o plnění programu klientem, s nedostatečnou rychlostí reakce na negativní zjištění související s dodržováním pravidel klienta v programu a s celkovými nedostatky v poskytování zpětné vazby probačním úředníkům.

„Někdy možná vážne rychlá reakce a upozornění na vzniklé problémy s klientem, jeho docházkou či ve spolupráci s rodinou apod., včasné doručení zpráv pro PMS...“

„Nedůslednost v dodržování pravidel s klienty a termínů stanovených pro informování PMS o docházce, resp. absenci, mimořádných událostech a zprávách...“

„Včasné zasílání průběžných a závěrečných zpráv o ukončení PP.“

Stejný počet respondentů (tedy sedm) považoval za problém nedostatek, případně dokonce úplnou **absenci vhodných programů** v regionu svého působení (*„Vhodní poskytovatelé zkrátka chybí...“*; *„Absence vhodného kvalitního poskytovatele v okrese...“*; *„Nedostatek poskytovatelů, nabízí se ale otázka, pokud by poskytovatelé byli, zda by byl potřebný počet vhodných klientů pro konkrétní program.“*).

Šest odpovědí se vztahovalo k problémům pramenícím ze **systému financování** probačních programů. Tyto nedostatky mají podle jejich zkušeností negativní dopady nejen na zajištění kontinuity probačních programů v regionu či motivaci pro vznik dalších probačních programů, ale též na motivaci lektorů, kteří programy zajišťují. Tuto problematiku dobře ilustrují následující citace:

„Problémy s poskytovateli nemáme, ale oni mají problémy se sháněním peněz na programy. Soud a státní zastupitelství pak nevědí, zda bude program stále běžet, zda se z nedostatku peněz nenaruší kontinuita programu, a proto programy neukládají v takové míře, jak bychom si představovali.“

„Někteří poskytovatelé, s nimiž pracujeme, projevili v minulosti zájem o zapojení do probačních programů. Nastavené podmínky probačních programů jsou však pro ně nevýhodné zejména z hlediska finančního pokrytí, kdy oni sami musí mít finanční spoluúčast na programu a zároveň nemají jistotu, že program bude schválen a akreditován.“

„Nedostatečný zájem ze strany potencionálních poskytovatelů PP (mnoho dalších aktivit, časová vytíženost, nejistota dlouhodobější finanční podpory, která by zajistila kontinuální běh PP).“

Tři respondenti poukázali na velkou **časovou vytíženost lektorů** z důvodu nedostatečného financování, která může ve svém důsledku ohrozit i celkovou efektivitu tohoto opatření.

„Poskytovatelé mohou brát realizaci PP jen jako okrajovou aktivitu k jiným činnostem - necítí potřebnou zodpovědnost za průběh PP.“

„Velká časová vytíženost lektorů (jedná se o jejich vedlejší činnost) - někdy problémy s pozdním zasíláním průběžných a závěrečných zpráv.“

Ve dvou případech probační úředníci vyjádřili nespokojenost s projevem určité míry **nedůslednosti lektora** v reakci na nedodržování pravidel klientem (*„Neprůhlednost lektorů co do osobnosti - nevíme nic o jejich odbornosti, specializaci - mohou klienty něco naučit, či spíše ublížit?“*).

Opakovaně se v odpovědích objevilo také negativní vyjádření k systému **zřizování a fungování programů** v některých regionech, kde jsou, dle mínění respondentů, více upřednostňovány potřeby poskytovatelů programu nad skutečnými potřebami klientů či zadavatelů (PMS).

„Nevýhodu vidím zejména v tom, že program nereflektuje potřeby regionu, ale naopak regiony naplňují programy dle potřeb zřizovatelů. Pak se tedy stává, že máme potřebu probačního programu, máme vhodné klienty, ale není zrovna žádný program dostupný. Za několik měsíců je pak otevřený program, který je nutné do několika týdnů naplnit, vhodné klienty však zrovna nemáme.“

Mezi „stížnostmi“ na nedostatečnou schopnost poskytovatelů přizpůsobit se potřebám klientů zazněl i následující komentář:

„Chybí časová flexibilita (programy se konají ustáleně ve stejný den v týdnu, což působí některým klientům, zejména studentům, potíže).“

Setkat se bylo někdy možné i s navzájem zcela opačnými zkušenosti se spoluprací s poskytovateli, které byly z pohledu respondentů vnímány jako problematické:

„V minulosti jsme řešili problémy v souvislosti s tím, že poskytovatel ani lektori neznali ml. pachatele a měli tendenci nastavit příliš vysoká kritéria k absolvování programu (nulová tolerance k pozdním příchodům apod. - klienti pak v příliš přísných pravidlech selhávají, jedním z cílů je naučit se pravidla respektovat a dodržovat i v životě), je třeba dávat více šancí a opakovaně, musíme mít na paměti, že pracujeme ne s premianty, ale s ‚pětkáři‘.“

„Zpočátku jsme měli problémy s tím, že poskytovatelé klienty PMS vnímali jako své jiné klienty, tzn. pokud neplnili pravidla programu (nedocházeli), pro poskytovatele to nebyl problém. Bylo potřebné je přivést k tomu, aby důsledně trvali na dodržování pravidel. Nyní se situace změnila.“

Závěrem uvedme jednu z pozitivních reakcí ke spolupráci s poskytovatelem:

„Problémy s poskytovateli nevidím, záleží na dobrém kontraktu na začátku spolupráce a formě domlouvání se během realizace programu, tak aby obě strany byly dostatečně informovány apod.“

V předposlední z volně položených otázek byli probační úředníci vybidnuti, aby navrhli **změny (včetně legislativních)**, které by podle nich mohly přispět k zefektivnění celého systému. Příležitost vyjádřit se k tomuto tématu využilo 57 respondentů. Opět se jednalo o poměrně širokou paletu odpovědí, mezi nimiž dominovaly návrhy na **změny systému financování a akreditací** - uvedlo je celkem 18 respondentů. Konkrétně se jednalo o změny v organizaci přidělování finančních prostředků, jejíž současná podoba, dle názoru některých respondentů, činí systém nepružným a nevyhovujícím, a navíc vede k nejistotě jak na straně poskytovatelů, tak na straně uživatelů probačních programů, včetně probačních úředníků.

Z pohledu respondentů by pomohlo, pokud by bylo možné získávat finanční dotace plynule a průběžně, popřípadě byla zajištěna finanční podpora konkrétních programů na delší časové období než jeden rok. Na potřebě takové změny se shodlo hned 14 respondentů. Čtyři respondenti se pak vyslovili pro změnu v objemu přidělování financí, přičemž by možné řešení viděli ve větší finanční podpoře programů.

„Jediným a dlouhodobým problémem je financování PP. Ideálem by bylo propojit akreditaci kvalitních a osvědčených PP s jejich dlouhodobým financováním. Částka, která je na ně z rozpočtu MSp určena - 2 miliony je snad pouze symbolická! Tato nejistota komplikuje celý mechanismus práce s mladistvými delikventy. Je třeba mít stabilní podmínky pro práci, když už se soudci a SZ naučili s PP pracovat, tak je třeba je mít k dispozici a ne každý rok vše měnit a nebo žít v nejistotě.“

„...odstranění průtahů dotačního řízení, což znemožňuje rozjet program v průběhu roku, většina poskytovatelů je závislá na dotacích, proto program rozjíždí až po jejich obdržení, převážně je program zahájen až na konci roku, kdy nastává problém jak s jeho realizací pro časovou tíseň, tak s naplněním programu klienty přicházejícími z přípravného řízení, vhodným klientům, kteří jsou řešeni v průběhu roku se tak nemůže program nabídnout.“

„Bylo by účelnější, kdyby se vždy vědělo, které programy budou kdy v daném roce realizovány. K tomu by bylo zapotřebí, aby programy dostaly dotace na celou dobu své akreditace. Zároveň by to dle mého umožnilo větší prostor pro dohodnutí termínů konání probačních programů tak, aby byly plně využitelné pro vhodné klienty.“

Druhou nejpočetnější skupinu obsahově příbuzných odpovědí představovaly návrhy na větší **flexibilitu pro zařazování klientů do programů**. Změny v této oblasti by uvítalo 14 respondentů. Někteří z nich navrhovali nastavit podmínky tak, aby bylo možné zařazovat klienty do programu celoročně, dle potřeb PMS, a nikoliv podle toho, kdy poskytovatelé obdrží finance.

„PP by se měly otevírat na pokyn PMS, která má aktuálně sestavenou skupinu vhodných klientů, a nikoliv v závislosti na nutnosti čerpání přidělené dotace, běhy PP by měly být průběžně financovány dle potřeb PMS...“

„... vhodné zavést po celé republice několik obecně platných PP, které by se mohly spustit na pokyn probačního pracovníka, když vybere vhodné klienty včetně průběžného finančního krytí...“

„...vyškolit více lektorů, což je otázka financí, dotace schvalovat dříve, aby samotný program mohl být realizován dříve a nikoliv mnohdy až na podzim, kdy může být obtížné vše (vyhotovení závěrečných zpráv na klienty, na program jako takový apod.) ukončit do konce roku, kdy je uzávěrka všeho, podpořit poskytovatele, aby se programy rozšířily tak, jak bylo před léty plánováno (neplatí, že v každém soudním okrese je alespoň 1 PP).“

Poslední z uvedených citací nás již směřuje ke třetímu nejfrekventovanějšímu tématu, jichž se návrhy respondentů týkaly - tedy k otázce nedostatečného pokrytí všech regionů ČR probačními programy. Na potřebu systémové změny v této oblasti, která by zajistila **dosažitelnost a existenci probačního programu** v každém okrese, upozornilo celkem 11 respondentů.

„... zajistit ve všech okresech základní nabídku potřebných PP s celostátní působností s přijatelnou úrovní a kvalitou...“

„Změny v legislativě nedoporučuji, ale plošně rozšířit potřebné PP tak, aby alespoň 1 byl dostupný každému stř. PMS pro konkrétní práci s mladistvými pachateli.“

Některá vyjádření obsahovala i konkrétní představy možných řešení:

„Zavedení max. 3 akreditovaných PP dostupných a standardizovaných v každém soudním okrese v celé ČR, v ideálním případě pověřit realizací všude stejnou organizací, vyřešit otázku financování - dotace z MSp zcela nedostatečné...“

„Bylo by dobré, aby programy neexistovaly samostatně, ale vždy byly jako doplňkový program poraden, výchovných ústavů apod., aby v případě, že program nebude naplněn, nepřestal zcela existovat, ale byl otevřen až se nahromadí více klientů - tedy nezávislost provozovatelů programů pouze na probačních programech.“

„...možnost realizace detašovaných pracovišť realizátora, kde by se kurzy mohly konat pro dojíždějící klienty v hůře dostupných oblastech.“

Probační úředníci dále navrhovali finančně zvýhodnit obce, které se do programů zapojí, nebo finančně kompenzovat náklady na dojíždění klientům, kteří bydlí v regionu, kde probační programy nejsou. Objevovala se i další zajímavá doporučení:

„Je potřeba speciální pracovník, alespoň pro velká krajská střediska probační služby, který by byl koordinátorem, zajišťovatelem programů...“

„Zajistit fungování těchto PP ve zcela samostatném systému, tak aby se probační úředník o to nemusel nijak starat, celoroční dostupnost těchto PP, celoplošná možnost jejich využití, možnost skupinové i individuální péče, rozšíření na celý rodinný systém nejen na klienta, státem garantovaný systém PP s možností využití pro mladistvé i nezletilé pachatele trestné činnosti...“

„Možnost využití lektorů z řad PMS (bylo možné, nyní nejsou výcviky, pro nás by to bylo řešení, individuální programy bychom si dělali sami).“

V podobném počtu jako u předchozího tématu jsme se mohli v odpovědích setkat i s návrhem na legislativní rozšíření možnosti ukládat probační programy také **dětem mladším patnácti let** (uvedlo jej 10 respondentů).

„...legislativní podporu pro ukládání PP mladistvým i dětem do 15 let, neboť v praxi přetrvávají prosté podmínky anebo dohledy, které jsou často nevhodným trestem či opatřením, oproti tomu účinnost i vých. efekt PP bývá podceňován, potýkáme se s masivní neochotou navrhopat i ukládat nová opatření, mezi něž PP stále patří.“

„...možnost uložení PP i nezletilým, spojení programů z § 18 a PP do jedné skupiny, zbytečně je to v zákoně 2x.“

„Uvítala bych, kdyby bylo možné uložit probační program i nezletilému, čili dítěti mladšímu 15 let. Domnívám se, že ne ve všech okresech je dostačující nabídka programů střediska výchovné péče ve smyslu § 17 zákona č. 218/2003 Sb.“

„V zákoně chybí možnost ukládat probační program i dětem mladším 15 let..., ... program v SVP by mohl být nahrazen / zkombinován / doplněn probačním programem.“

Celkem 6 respondentů navrhovalo změnit **podmínku dobrovolnosti** klienta absolvovat program, a tím zvýšit vymahatelnost absolvování programu:

„Chybí sankce za nedodržení programu nebo jeho neabsolvování, rovněž souhlas klienta, který může kdykoliv vzít zpět, se jeví jako kontraproduktivní.“

„Fakt, že mladistvý vstupuje do PP dobrovolně a svůj souhlas může kdykoliv odvolat, dělá z PP často nerealizovatelný a obtížně zorganizovatelný institut.“

„Osvědčení pachatele ve zkušební době jednoznačně podmínit absolvováním programu, pokud tomu nebrání objektivní překážka.“

Ve spojení s tímto tématem se objevovaly i následující návrhy na změny:

„Možnost zařazení mladistvého do probačního programu, aniž by byl jednoznačně uložen v rozhodnutí (v přípravném i vykonávacím řízení - v případě, že klient souhlasí, mohl by i v rámci dohledu docházet do programu). Možnost uložit prob. program bez souhlasu klienta (jediné výchovné opatření, které je podmíněno souhlasem).“

„Bylo by vhodné, kdyby šlo PP aj. vých. opatření ukládat i v průběhu dohledu, takto dochází k situacím, kdy je dohled i při neplnění podmínek bezzubý, zejména pak u nezletilých, vlastní dobrovolnost takového PP je zpravidla přímo úměrná vůli klienta.“

Ve třech případech se objevily podněty na zlepšení **osvěty v oblasti probačních programů**, a to jak mezi laickou, tak i odbornou veřejností. Setkat se bylo možné také s komentáři, aby se při akreditacích probačních programů v dané lokalitě více vycházelo ze skutečných potřeb regionu.

„Nesouhlasím s paušalizací a sjednocením všech PP v ČR - je nutné přihlížet k zájmům, potřebám okresu, klientů, OČTŘ, PMS apod.“

Někteří respondenti by uvítali více kompetencí pro **probačního úředníka** při určování, do jakého programu, kdy a na jak dlouho bude klient zařazen.

„Možnost zvolení délky PP individuálně - PMS s přihlédnutím k závažnosti provinění, podílu klienta na řešení následků provinění, náhradě škody, komunikaci s poškozenými, s přihlédnutím k jeho povinnostem v rodině, k rodinné situaci, volnočasovému naplnění, přístupu rodiny atd. dojednává s klientem délku PP, min.však 4 měsíce = 4 kurzy.“

„Mít pravomoc ukládat sám VO PP, pokud není OSZ a OS toto ochotný dělat. U některých mladistvých lze jen těžko účinně pomáhat, když jsou konzultace jednou za měsíc, PP lze v těchto případech domluvit prob. úředníkem pouze v ojedinělých případech, a to na základě jeho dobrovolnosti.“

V návrzích na změny se vyskytlo také téma zlepšení systému **sledování efektivity** probačních programů a jejich pravidelného vyhodnocování.

„Zároveň by měla být podpora plurality PP ve všech regionech a na základě vyhodnocování efektivity pak doporučovat zavádění některých PP celorepublikově, tedy celoplošně až po potvrzení jejich efektivity, jako stěžejní se mi jeví vyhodnocování efektivity, které by mělo být určující pro poskytování dotací od MSp a dalších subjektů (MPSV, kraje, obce), vysoká efektivita PP by měla být signálem pro všechny subjekty, aby poskytovatele tohoto programu dále podporovaly. Problematika efektivity by pak umožnila zjišťovat, jaká obsahová náplň, metody a způsoby práce v rámci PP vedou zejména ke snižování recidivy trestné činnosti jako nejdůležitějšího kritéria v rámci trestní justice a tyto programy dále rozvíjet na bázi např. výměny zkušeností mezi jednotlivými poskytovateli PP a metodických doporučení MSp. Samozřejmostí by mělo být naplňování standardů soc. služeb i při poskytování PP. K vyhodnocování kvality a efektivity PP by mělo docházet pravidelně (cca 1x za 1-2 roky a ne pouze při akreditaci) a kontinuálně.“

„Změna standardů probačních programů tak, aby se při hodnocení vycházelo ze skutečné praxe, a nikoli z toho, co je na papíře.“

Část respondentů považuje za důležité přizpůsobit zaměření programu potřebám **specifických skupin mladistvých pachatelů**, jako například prvopachatelům, recidivistům nebo osobám drogově závislým.

„PP je obecně málo, chybí PP pro rizikovější pachatele (recidivisty) + pro drog. závislé pachatele.“

„PP by měly pokrývat základní skupiny klientů - prvopachatelů, recidivistů, minority např. Rómové apod., možnost regionu vyprodukovat PP odpovídající specifickým potřebám regionu.“

V jednom případě také zazněl názor, aby uložení výchovného opatření bylo možné uložit až po předjednání u PMS:

„Nutnost předjednání uložení výchovného opatření na PMS ČR před jeho uložení - výrazně by to posílilo vykonatelnost.“

Poslední otázka, kterou náš dotazník obsahoval, byla z hlediska formy položena nejvolněji. Probační úředníci byli vyzváni k vyjádření **dalších případných námětů**, poznámek či postřehů, které v souvislosti s probačními programy považují za důležité. Příležitost však využilo pouze 23 z nich (tedy 28 % výzkumného vzorku).

Respondenti často odkazovali na témata, která již zmínili v předchozích odpovědích. Velmi často se jednalo o poznámky o důležitosti **podpory a financování probačních programů**. Ve spojení s tím se objevil i námět více podpořit a ocenit také pracovníky PMS svým zaměstnavatelem za jejich aktivní účast při spolupráci v rámci zajišťování probačních programů v regionu. Opakovaně byla komentována důležitost existence a dostupnosti programů ve všech regionech, stejně jako potřeba rozšířit nabídku specifických programů pro klienty.

„Bylo by dobré mít větší možnost výběru specifických programů (rekvalifikační, doškolovací, zaměřené na specifickou trestnou činnost, nebo práci s celou rodinou) - problémem by však zase mohlo být získat dostatek klientů do takových programů - bylo by potřeba více spolupracovat s dalšími organizacemi, které by klienty do programu také

tipovaly. Širší nabídku probačních programů suplují různé projekty neziskových organizací, ty jsou však často časově a finančně limitované a také je někdy těžké se o jejich aktuální nabídce dozvědět (mnoho neziskových organizací realizuje velké množství projektů, některé sice inzeruje, ale v reálu projekt nefunguje, nebo není kvalitní - chybí odbornost, kterou by zaručovala akreditace).“

„Programů je zapotřebí více, vícero druhů např. dle druhu trestné činnosti. Představuji si např. zážitkový program pro mladistvé extremisty, který bych situovala do některého z koncentračních táborů. V podstatě každý delikvent by měl projít nějakým programem, dohled PMS je často neúčinný.“

„Uvítali bychom nabídku větší škály programů - např. zaměřené na naučení se zákl. pracovních návyků, pracovní činnost, apod., potýkáme se s nedostatkem poskytovatelů těchto programů.“

Znovu nechyběly ani komentáře, vztahující se k **systému hodnocení úspěšnosti** programů:

„Chybí kritéria, jak hodnotit úspěšnost probačních programů dlouhodobě, nejen kvantitativně (např. zda se klient dopustil po absolvování další trestné činnosti), ale i kvalitativně (jak absolvování PP zasáhlo do jeho života, ovlivnilo jeho chování např. ve škole apod.).“

„Důležité, aby OS a SZ věřily v účinnost takových programů (aby je ukládaly), možná by k tomu pomohla statistika úspěšnosti PP nebo pozitivní reference praxí ostatních okresů.“

Někteří respondenti opětovně neskrývali starost o **naplnění programu vhodnými klienty** v termínu dle potřeb poskytovatelů programu:

„Vždy je nutné vědět, že pracujeme s mladistvými, kteří pocházejí z různých sociálních zázemí, nelze tedy dopředu zaručit, že klient, který se nyní zdá vhodný do programu, bude vhodným i za např. 2 měsíce.“

„Zejména na menších střediscích se pak jeví jako vhodnější PP individuální, kdy odpadají problémy s naplňováním skupinových programů.“

Objevila se též zajímavá shrnutí jednotlivých doporučení, která by dle názoru respondenta pozitivně ovlivnila praxi:

„Podle mého názoru by bylo účelné:

- zprůběžnit akreditační řízení, aby bylo lépe přístupné žadatelům;*
- stabilizovat finanční zajištění programů formou dotací, které umožní lepší právní a finanční jistotu poskytovatelů s výhledem do budoucnosti;*
- zaměřit se na výzkum a vývoj probačních programů včetně jejich evaluace na vysoké vědecké úrovni, aby mohly být na odborné úrovni lépe rozpoznány jejich zamýšlené a skutečné předpoklady, metody a účinky, a tím lépe upraveny možnosti jejich využití;*
- rozšířit probační programy v dalších zákonných normách (trestní zákon, trestní řád) obecně na celou oblast trestního práva tj. zavést probační programy pro dospělé.“*

Názor, s nímž se bylo možno v různých formách setkat u více dotázaných, dobře vystihuje následující citace:

„Problém spatřuji v současné době v nastavení celého systému. Programy byly dány do rukou neziskovým organizacím s nejistým finančním zázemím. Rozmanitost v přístupu těchto neziskových organizací k obsahu programu se, dle mého soudu, také nepotvrdila a všechny programy jsou si velmi podobné (skupiny či individuální práce s pracovními listy a diskusí nad tématy). Z tohoto pohledu se mi zdá, že by měla legislativa být zaměřena na stabilizaci financování programů, tj. i financování programů, které již nějakou dobu fungují a těmto programům vytvořit potřebnou ‚jistotu‘ finanční pro fungování i v následujících letech. Dále by se mělo uvažovat o způsobu, jakým zajistit větší rozmanitost probačních programů. V neposlední řadě je také důležité řešit dostupnost těchto programů pro jednotlivé regiony. V malých regionech je problém najít vhodného poskytovatele tohoto programu, neboť zde nejsou vhodné neziskové ani jiné organizace. Vázat tedy existenci programu na tyto subjekty se ukazuje v některých regionech jako problematické (nejen z finanční stránky, ale také lektorské - odborně vyškolení lektori).“

Část odpovědí byla zpracována stylem hodnocení, vycházejícího z praktických zkušeností. Ukázalo se, že někdy vedou k dosti odlišným pohledům, což dokazují dvě citace, které si dovolíme na závěr uvést:

„Ve stávající podobě považují PP pouze za jakýsi pokus, jejich efektivita je snadno zpochybnitelná, i s ohledem na zkoumání PP v západních zemích je zřejmé, že zejména skupinové programy nemají téměř žádný vliv na snižování recidivy. Dá se říci, že OČTŘ nic nepřesvědčilo o tom, že by měly být více využívány - lze klidně rozhodnout bez jejich užití.“

„Probační program je na našem okrese jedna z velmi mála věcí, které můžeme klientům nabídnout. Výsledky jsou vynikající, klienti dojíždí na program rádi a zcela viditelně se na nich pozitivně podepisuje, aniž by si toho třeba i sami všimli. Na jeho existenci si přivykli i OČTŘ a velmi často ho využívají při ukládání opatření. Proto nás mrzí, že probační program není v současné době příliš podporován a máme velké obavy z toho, že postupně zanikne.“

7. Analýza údajů z Rejstříku trestů

Jedním z možných kritérií hodnocení účinnosti probačních programů je registrovaná kriminální recidiva. Proto jsme se v rámci našeho výzkumu zaměřili i na analýzu údajů z Rejstříku trestů u osob, které v minulosti podstoupily akreditovaný probační program. Při přípravě šetření jsme se obrátili na pracovníky ředitelství PMS a požádali je o poskytnutí údajů z jejich databáze o osobách, které v roce 2006 prošly probačním programem. Ze zprávy PMS o realizaci akreditovaných probačních programů pro mladistvé za rok 2006 vyplývá, že k realizaci probačních programů došlo celkem u 448 klientů, z nichž 306 program řádně ukončilo. Dále jsme požádali pracovníky středisek PMS, aby nám u těchto klientů sdělili informaci o konkrétním typu probačního programu a jeho poskytovateli, a také zda byl program realizován v součinnosti se soudem či státním zástupcem. Celkem se podařilo shromáždit potřebná data o **326 osobách** (tedy 72,8 % z výše uvedeného počtu), které v roce 2006 podstoupily výkon probačního programu. U těchto jedinců byla následně díky spolupráci s pracovníky Rejstříku trestů zkoumána jejich případná další trestná činnost. Analýza údajů z databáze Rejstříků trestů proběhla k měsíci září 2010, tedy zhruba po čtyřech letech od účasti v probačním programu. Je nutno zdůraznit, že s osobními údaji bylo zacházeno v souladu s předpisy, týkajícími se ochrany osobních dat, a veškeré výstupy z výzkumu jsou tak prezentovány ve zcela anonymní podobě.

Programy, jichž se analýza týkala, nabízelo celkem 47 různých poskytovatelů (blíže viz **Tabulka 41**). V některých případech se jednalo o stejný program, nabízený různými organizacemi (Právo pro každý den, Učební program Sdružení pro probaci a mediaci, Program REP - resocializace mladých obviněných nebo odsouzených). Programy byly realizovány ve 33 různých městech .

Tabulka 41: Probační programy, zahrnuté do analýzy

Program	Poskytovatel	Místo výkonu
Učební program	SPJ	Praha
Provinění	Střep	Praha
Krok	Proxima sociale	Praha
Sebeúcta – řekni to přímo	Člověk člověku	Praha
Právo na každý den	Arkáda soc.psych.centrum	Písek
Motivační pobyty v centru Klášter	Ekocentrum	Nový Jičín
Sociálně psychologický výcvik	SP+B kontakt	Havířov
Cesta bez mříží	DKP Bethel	Litoměřice
Rozvoj psych.sociál.dovedností	Poradna pro rodinu a vztahy	Vyškov
Krok za krokem	OS Krok	Hodonín
Právo pro každý den	Oblastní charita	Jihlava
Já jsem ok, ty jsi ok	OS Kotec	Tachov
Amicus	For teenager apel	Jičín
Právo pro každý den	Centrum sociální rehabilitace	Brno
Právo pro každý den	Elsa	Brno
Právo pro každý den	ICOS	České Budějovice
Učební program	SPJ	České Budějovice
Kmotr	CVI	Ostrava
Prob.resocializační program krizového centra Ostrava	Centrum pro rozvoj péče o dušev. zdraví	Ostrava
REP – program resocializace	Mgr. Flugrová	Jablonec
Most	K centrum NOE	Třebíč
Šance ve středu	Střed	Třebíč
Právo pro každý den	Střed	Třebíč
Právo pro každý den	Auritus	Tábor
Vzdělávací program	Centrum Pestalozziho	Chrudim
Šance	Církev evangelická	Frydek Místek
Nová Šance	Římskokatolický úřad	Frydek Místek

Světlo naděje	Charita FM	Frýdek Místek
Právo pro každý den	Open House	Bruntál
REP	REP Mú	Turnov
Začít spolu	Spirála OS	Ústí nad Labem
Právo pro každý den	White light	Ústí nad Labem
Právo pro každý den	Czech Partners	Rokycany
Učební program	SPJ	Cheb
Právo pro každý den	Czech Partners	České Lípa
Právo pro každý den	OS Lepší život	Mělník
Meathel	SVP dětský diagnostický ústav	Hradec Králové
Přechodné zaměstnání Hůrka	KHK otevřený klub	Hradec Králové
Právo pro každý den	Czech Partners	Liberec
Program rozvoje soc.psych. dovedností	Dr. Pokorný	Prostějov
Labyrint	Most k naději OS	Most
Právo pro každý den	Czech Partners	Jeseník
Kotva	Oblastní charita KH	Kutná Hora
Alfa	Občanská poradna	Beroun
Učební program	Farní charita	Beroun
Romský mentor	SPJ	Jindřichův Hradec
Právo pro každý den	ICOS	Jindřichův Hradec

Ve zkoumaném vzorku 326 osob převažovali muži (289 osob - 88,7 %), žen bylo pouze 35. Průměrný věk v době docházky do programu činil 17 let. Jak naznačuje následující tabulka, nejpočetnější skupinu tvořily osoby ve věku 16 let (27,6 % celého vzorku). Program byl realizován také u 26 osob ve věkové kategorii 19 až 20 let. Muselo jít o případy, kdy došlo ke spáchání kriminálního jednání mladistvou osobou, ale k realizaci samotného probačního programu se přistoupilo až v letech následujících.

Tabulka 42: Věk při realizaci programu

Věk	Počet osob	v %
15	62	19,0
16	90	27,6
17	82	25,2
18	66	20,2
19	21	6,4
20	5	1,5
CELKEM	326	100,0

Z našeho pohledu bylo při analýze rozhodující zjištění tří základních skutečností, a to zda byl probační program uložen soudem či státním zástupcem (nebo zda podle probačních úředníků soud či státní zástupce alespoň věděl o výkonu programu - viz k tomu dále v textu), a dále zjištění míry úspěšnosti dokončení programů a výše recidivy u mladistvých po (zhruba) čtyřech letech.

Jak bylo diskutováno již v předchozích kapitolách, probační program může uložit podle ustanovení § 17 odst. 2 ZSM soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce. Všechna výchovná opatření, tedy i povinnost mladistvého podrobit se probačnímu programu, lze uložit v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci (§ 15 odst. 3 a § 10 odst. 2 ZSM) a rovněž v rozhodnutí ve věci samé (§ 15 odst. 1 ZSM) vedle trestních a ochranných opatření (§ 21 odst. 1 a § 24 odst. 1 ZSM), při definitivním a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření (§ 11, § 12 a § 14 odst. 2 ZSM) a v souvislosti se zvláštními způsoby řízení, tedy v případě schválení narovnání (§ 69 písm. b) ZSM), podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 69 písm. a) ZSM) a odstoupení od trestního stíhání (§ 69 písm. c), § 70 odst. 1 ZSM). Současně jej lze kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními, tedy s dohledem probačního úředníka (§ 16 ZSM), s výchovnými povinnostmi (§ 18 ZSM), s výchovnými omezeními (§ 19) a s napomenutím s výstrahou (§ 20 ZSM), a tím blíže usměrnit a znásobit jeho působení. Podle teorie by měla mít výchovná opatření z hlediska řešení trestních věcí mladistvých klíčový význam, protože jejich prostřednictvím lze nejúčinněji reagovat na aktuální životní poměry mladistvého, na skutečnosti charakterizující jeho osobu a na příčiny stíhané trestné činnosti.⁷⁹

Dle statistických údajů MSp jsou soudem ročně probační programy ukládány jako výchovné opatření zhruba 30 až 40 pachatelům a státními zástupci cca 70 až 90 mladistvým

⁷⁹ Šámal, P. aj., výše cit. dílo, str. 222.

ročně⁸⁰. Naproti tomu z každoročních zpráv PMS o realizaci probačních programů vyplývá, že do programů je ročně zařazeno zhruba 400 až 500 klientů. Tohoto rozporu se dotkly již předcházející kapitoly naší studie. Způsoben je určitou **dvojkolejností celého systému**. Akreditované probační programy v praxi nenavštěvují jen mladiství, jimž byly uloženy soudem či státním zástupcem jako výchovné opatření, ale také ti, kterým účast doporučil jiný subjekt (např. PMS nebo kurátor pro mládež). U některých z nich je soud či státní zástupce o realizaci programu informován (například v rámci dohledu je realizace programu s klientem domluvena v probačním plánu). Závěr je tedy jednoznačný. Zprávy PMS o realizaci probačních programů obsahují informace o programech uložených soudem či státním zástupcem jako výchovné opatření, ale zároveň i údaje o realizaci probačních programů neuložených jako výchovná opatření.

Výše uvedené konstatování potvrdila i naše analýza údajů z Rejstříku trestů, kde u poměrně velké části osob nelze uložení probačního programu z opisu vyčíst. V roce 2006, k němuž se zkoumaná data vztahují, nemělo záznam v Rejstříku 199 mladistvých (61 % našeho vzorku), ačkoli podle sdělení probačních úředníků do programu nastoupili. Toto zjištění je poměrně překvapivé, a to i vzhledem ke skutečnosti, že probační programy jsou teoreticky pokládány za opatření, předpokládající větší intenzitu zásahů do běžného života než ostatní výchovné programy, a měly by být proto ukládány soudem či státním zástupcem⁸¹. Z toho lze usuzovat, že probační programy jsou svou povahou typově určeny především pro hlouběji narušené mladistvé, kteří mají problémy v různých oblastech běžného života a zpravidla páchající závažnější trestnou činnost.

Za zmínku stojí i fakt, že akreditace probačních programů a jejich zapsání do zvláštního seznamu je okolnost, která tyto programy odlišuje od jiných programů, které jsou ukládány v rámci jiných výchovných opatření, zejména výchovných povinností podle § 18 odst. 1 písm. f) a g) ZSM. Ustanovení § 18 odst. 1 písm. g) jejich záměnu výslovně vylučuje (program, „který není probačním programem“). Do akreditovaných probačních programů jsou však zařazováni i klienti, kteří jsou z pohledu trestní justice za spáchané protiprávní jednání dále netrestaní. Podle našeho názoru by neměli být do akreditovaných programů zařazováni klienti s výchovnými problémy, jejichž jednání není dále vůbec řešeno podle příslušných ustanovení ZSM. Nelze opomenout, že za takových okolností se zde objevuje riziko jevu,

⁸⁰ Údaje dle databáze CSLAV z let 2008-2010.

⁸¹ Srov. Sotolář, A., výše cit. dílo z roku 2006, str. 376.

o němž se v kriminologické literatuře hovoří jako o **net widening** („rozšiřování sítě“). Lidé se dostanou díky určitému opatření do kontaktu s institucemi trestní justice, aniž by se tak bez jeho existence stalo⁸².

Upozornit je třeba i na další problém. Podle metodiky MSp pro poskytování finančních prostředků lze poskytnout ze státního rozpočtu ČR nestátním neziskovým subjektům, realizujícím probační programy, finanční prostředky na realizaci probačního programu, kterému byla udělena řádná akreditace nebo řádná akreditace s podmínkou. Program musí být zapsán v seznamu vedeném MSp v souladu s metodikou vyhlášeného řádného akreditačního řízení pro probační programy ve smyslu § 17 ZSM. Je tedy otázkou, nakolik je možné čerpat přidělené finanční prostředky na realizaci probačního programu, který nebyl uložen jako výchovné opatření.

Můžeme shrnout, že v našem vzorku byl pouze u 138 mladistvých (42,3 %) uložen probační program soudem či státním zástupcem jako výchovné opatření, eventuálně byl soud nebo státní zástupce alespoň seznámen s jeho realizací, a to podle sdělení od probačních úředníků. U poměrně velké skupiny (163 osob - 50 % vzorku) k tomu naopak nedošlo. V **Tabulce 43** uvádíme příslušné informace u programů, kde byl počet klientů alespoň sedm - v posledním sloupci je vyjádřen procentuální podíl případů, kdy byl probační program uložen soudem či státním zástupcem, případně byly tyto orgány s jeho realizací seznámeny (v souhrnné **Tabulce 53** je možno dohledat tytéž informace i o zbytku programů).

⁸² Více k tomu viz např. Robinson, G. aj., výše cit. dílo z roku 2009, str. 65.

Tabulka 43: Uložení programu S/SZ či informace pro S/SZ o realizaci programu dle jednotlivých poskytovatelů

Program	Poskytovatel	Počet klientů	Uloženo či info S/SZ (v %)
Motivační pobyt	Ekocentrum (N. Jičín)	7	28,6
Začít spolu	Spirála (Ústí nad L.)	7	71,4
Krok	Proxima Sociale (Praha)	7	28,6
Cesta bez mříží	Bethel (Litoměřice)	8	62,5
Krok za krokem	Krok (Hodonín)	8	62,5
Sebeúcta - řekni to přímo	Člověk člověku (Praha)	8	50
Soc.- psychologický výcvik	SP+B kontakt (Havířov)	14	0
Učební program (SPJ)	Různí	19	73,7
REP	Různí	31	45,2
Právo pro každý den	Různí	137	38,7

Pokud ověříme informace od probačních úředníků v Rejstříku trestů, zjistíme, že jen 127 mladistvých (39 % vzorku) mělo v roce 2006 (tedy v roce realizace programu) zaznamenáno odsouzení za trestnou činnost. Uložení probačního programu jako výchovného opatření bylo zaznamenáno pouze u 25 mladistvých (7,7 %), přičemž pouze u jediného z nich se podle Rejstříku jednalo o samostatné uložení tohoto opatření. U ostatních z této skupiny jsme sledovali, zda se uložení probačního programu objevilo v Rejstříku ve spojení s jiným opatřením či odklonem. Probační program byl uložen 8 mladistvým vedle podmíněného upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 ZSM, 7 osobám ve spojení s odnětím svobody podmíněně odloženým na zkušební dobu podle § 33, 6 mladistvým vedle upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 a 3 pachatelům v kombinaci s trestním opatřením obecně prospěšné práce podle § 26 cit. zák.

Analýza údajů z Rejstříku bohužel poukázala i na nesprávné uložení výchovného opatření probačního programu u 10 mladistvých. V těchto případech byl totiž probační program (tj. program akreditovaný a uvedený v seznamu probačních programů MSp) uložen jako výchovná povinnost podle § 18 odst. 1 písm. g). Podle tohoto ustanovení lze však mladistvému uložit povinnost podrobit se výchovné povinnosti navštívit vhodný program, který ale **není probačním programem** (tak je výslovně uvedeno v zákoně).

Zbylých 92 mladistvých sice mělo záznam v Rejstříku trestů, ale bez uloženého výchovného opatření probačního programu. Nejčastěji byli mladiství odsouzeni k trestnímu opatření odnětí svobody podmíněně odloženému podle § 33, někdy s dohledem, a k trestnímu opatření obecně prospěšných prací podle § 26 ZSM.

Pokud jde o **typ trestné činnosti**, u mladistvých převažovaly v roce 2006 trestné činy proti majetku podle hlavy IX. trestního zákona - týkalo se to 48,8 % osob z našeho vzorku. Z jednotlivých trestných činů dominoval trestný čin krádeže. Zhruba desetina mladistvých byla odsouzena za trestné činy podle hlavy IV. trestního zákona (trestné činy obecně nebezpečné). V těchto případech šlo především o drogové delikty.

Naprostá většina mladistvých (89,6 %) neměla před deliktem, na jehož základě program absolvovala, žádnou předchozí zkušenost s trestnou činností. Jen desetina měla již před tím záznam v Rejstříku trestů, většinou pouze jeden (celkem 24 mladistvých). U deseti mladistvých jsme dohledali v Rejstříku dvě až tři odsouzení. Pokud jde o charakter recidivy (ve vztahu k prvnímu záznamu v Rejstříku), šlo většinou o speciální recidivu - tedy o opakování stejného provinění. U těchto mladistvých došlo ve většině případů k opětovnému spáchání provinění krádeže.

Probační program **řádně ukončilo** 204 mladistvých (68,5 % z našeho vzorku), což znamená, že počet „odpadlíků“ tvořil zhruba jednu třetinu. Tento poznatek se v zásadě shoduje se zkušenostmi poskytovatelů probačních programů (srov. kapitola 5.2.3.). Analýza dat neprokázala, že by pravděpodobnost, zda mladiství program ukončí, nějak souvisela s jeho věkem. Podle pohlaví se rozdíly blížily hranici statistické významnosti, kdy nápadně častěji dokončili program chlapci (v 70 % případů) než dívky (v 55 % případů). O něco úspěšnější byli z hlediska řádného ukončení také mladiství bez předchozí zkušenosti s trestnou činností. Program dokončilo 70 % z nich, zatímco mezi mladistvými se záznamem v Rejstříku jen 59 %. Z pachatelů, kterým byl program uložen soudem či státním zástupcem (nebo byly tyto subjekty alespoň informovány o realizaci programu u mladistvého), jich program dokončilo 73 %, mezi mladistvými bez rozhodnutí či informace o uložení programu 65 %.

Značné rozdíly v míře řádného dokončení bylo možno sledovat mezi jednotlivými programy. Jejich vzájemné porovnávání komplikuje skutečnost, že u některých programů byl příliš malý počet mladistvých na to, aby bylo možno závěry zobecňovat. **Tabulka 44** nabízí údaje o programech, kde byl počet klientů, zařazených do naší analýzy, alespoň sedm

(v souhrnné **Tabulce 53** jsou tyto informace také o zbytku programů). Je z ní dobře patrné, že existuje program, který v daném roce řádně ukončili všichni klienti, ale také program, kde byla míra úspěšnosti v dokončení méně než poloviční. Z tohoto srovnání ovšem přirozeně nelze vyvozovat hodnotící závěry o jednotlivých programech, neboť úspěšnost v podobě počtu klientů, kteří program dokončí, může být výrazně podmíněna jeho časovou i obsahovou náročností. Stejně tak je třeba pamatovat i na fakt, že samotné formální dokončení programu není totéž, co jeho „úspěšné“ zvládnutí.

Tabulka 44: Dokončení programu dle jednotlivých poskytovatelů probačních programů

Program	Poskytovatel	Počet klientů	Dokončilo (v %)
Motivační pobyt	Ekocentrum (N. Jičín)	7	100
Krok za krokem	Krok (Hodonín)	8	88
Sebeúcta - řekni to přímo	Člověk člověku (Praha)	8	75
Učební program (SPJ)	Různí	19	74
Právo pro každý den	Různí	137	74
Krok	Proxima Sociale (Praha)	7	71
Cesta bez mříží	Bethel (Litoměřice)	8	63
REP	Různí	31	61
Soc.- psychologický výcvik	SP+B kontakt (Havířov)	14	57
Začít spolu	Spirála (Ústí nad L.)	7	43

Následující tři tabulky podávají podrobnější informace o třech programech, realizovaných více poskytovateli současně. Také zde je možno sledovat, že rozdíly mezi nimi jsou z hlediska podílu klientů, kteří program ukončí, nezanedbatelné.

Tabulka 45: Dokončení programu Právo pro každý den

Poskytovatel	Počet klientů	Dokončilo (v %)
White Light (Ústí nad Labem)	5	100
ICOS (Jindřichův Hradec)	6	100
Střed (Třebíč)	11	91
ICOS (České Budějovice)	11	91
Open house (Bruntál)	11	91
CP (Rokycany)	8	88
CP (Jeseník)	8	88
Elsa (Brno)	8	75
CP (Česká Lípa)	11	73
Oblastní charita (Jihlava)	11	64
Arkáda (Písek)	12	58
CP (Liberec)	12	58
Auritus (Tábor)	7	57
Lepší život (Mělník)	8	50
Centrum sociální rehabilitace (Brno)	8	38

Tabulka 46: Dokončení programu REP

Poskytovatel	Počet klientů	Dokončilo (v %)
REP Mú Turnov (Semily)	17	77
Mgr. Flugrová (Jablonec)	14	43

Tabulka 47: Dokončení programu Učební program SPJ

Poskytovatel	Počet klientů	Dokončilo (v %)
SPJ (České Budějovice)	5	100
SPJ (Cheb)	5	80
Farní charita (Beroun)	4	75
SPJ (Praha)	5	40

Jedním z hlavních cílů, na něž se naše analýza zaměřila, bylo zjištění míry recidivy. V kriminologických výzkumech, zaměřených na sledování efektivity určitého opatření kontroly kriminality, patří toto kritérium k nejužívanějším. Definice recidivy nalezneme celou

řadu⁸³. Obvykle o ní mluvíme jako o situaci, kdy daný jedinec obnoví svou kriminální kariéru poté, co proti němu byla uplatněna příslušná intervence ze strany systému trestní justice⁸⁴, v našem případě tedy po absolvování probačního programu. Toto hledisko ale není prosto určitých nedostatků. Jde totiž o to, z jakého zdroje se o obnovení kriminální kariéry dozvídáme. Pokud se spolehne na údaje z Rejstříku trestů, tedy na informace o opětovném odsouzení, rezignujeme na možnost proniknout do oblasti latentní kriminality. Není přitom tajemstvím, že pouze určitá, a zřejmě menší část deliktů, je registrována a vede k potrestání pachatele. Znamená to tedy, že z výzkumů, kde pracují pouze s Rejstříky trestů a s oficiálními údaji o kriminalitě, se ani zdaleka nedozvídáme o všech skutcích, jichž se dotyčná osoba dopouští, ale vždy pouze o těch, které byly orgány činnými v trestním řízení zaregistrovány. V kriminologii se proto setkáme i s pokusy zjišťovat recidivu jinými způsoby, zejména pak pomocí anonymního dotazování samotných pachatelů, zda se ve sledovaném období dopustili trestné činnosti.

Údaj o recidivě jsme v Rejstříku sledovali k termínu září 2010 - tedy zhruba po 4 letech od účasti mladistvého v probačním programu. Celkové zjištění není příliš povzbudivé. Další záznam v Rejstříku mělo **51,8 % mladistvých**, tedy více než polovina našeho vzorku. Obdobně jako u otázky řádného dokončení programu, i zde bylo možno konstatovat markantní rozdíly mezi jednotlivými programy. Dokládá to následující tabulka, do níž byly opět zařazeny pouze programy, jimiž ve sledovaném období prošlo více než sedm mladistvých.

⁸³ K tomuto tématu u nás viz např. Kuchta, J; Válková, H. aj.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck, 2005, str. 329.

⁸⁴ Bushway, S.D. aj.: *Connecting desistance and recidivism: measuring changes in criminality over the lifespan*. In: Maruna, S.; Immarigeon, R. (eds.): *After Crime and Punishment - Pathways to Offender Reintegration*. Culloppton: Willan Publishing, 2004, str. 85-101.

Tabulka 48: Recidiva podle jednotlivých probačních programů

Program	Poskytovatel	Počet klientů	Recidiva (v %)
Krok	Proxima Sociale (Praha)	7	85,7
Cesta bez mříží	Bethel (Litoměřice)	8	75,0
Začít spolu	Spirála (Ústí nad L.)	7	71,4
Soc.-psychologický výcvik	SP+B kontakt (Havířov)	14	64,3
Krok za krokem	Krok (Hodonín)	8	62,5
Učební program (SPJ)	Různí	19	52,6
REP	Různí	31	45,2
Právo pro každý den	Různí	137	43,8
Motivační pobyt	Ekocentrum (Nový Jičín)	7	42,9
Sebeúcta - řekni to přímo	Člověk člověku (Praha)	8	12,5

Programy, které realizovalo více poskytovatelů současně (tedy Právo pro každý den, REP a Učební program SPJ), dopadly z hlediska recidivy lépe, než činí průměr pro programy ostatní. Pokud bychom je totiž ze vzorku vyřadili, u zbylých programů by průměr představoval 61,2 % recidivujících klientů, což je výrazně více, než tvoří procentuální hodnoty u programů Právo pro každý den (43,8 %), REP (45,2 %) i Učební program SPJ (52,6 %). Následující tabulky prezentují údaje o jednotlivých poskytovatelích těchto tří programů. Údaje o všech poskytovatelích a programech, jichž se naše analýza týkala, pak nabízí souhrnná **Tabulka 53**. Při jejím hodnocení je ovšem nutno pamatovat na fakt, že malý počet klientů neumožňuje u některých programů daná zjištění přeceňovat.

Tabulka 49: Recidiva klientů programu Právo pro každý den

Poskytovatel	Počet klientů	Recidiva (v %)
Open house (Bruntál)	11	72,7
Centrum sociální rehabilitace (Brno)	8	62,5
Elsa (Brno)	8	62,5
CP (Jeseník)	8	62,5
CP (Liberec)	12	58,3
Oblastní charita Jihlava	11	54,5
CP (Česká Lípa)	11	54,5
ICOS (Jindřichův Hradec)	6	50,0
ICOS (České Budějovice)	11	36,4
Auritus (Tábor)	7	28,6
Lepší život (Mělník)	8	25,0
Arkáda (Písek)	12	25,0
White Light (Ústí nad Labem)	5	20,0
Střed (Třebíč)	11	18,2
CP (Rokycany)	8	12,5

Tabulka 50: Recidiva klientů programu REP

Poskytovatel	Počet klientů	Recidiva (v %)
Mgr. Flugrová (Jablonec)	14	64,3
REP Mú Turnov (Semily)	17	29,4

Tabulka 51: Recidiva klientů programu Učební program SPJ

Poskytovatel	Počet klientů	Recidiva (v %)
SPJ (České Budějovice)	5	80
SPJ (Praha)	5	60
Farní charita (Beroun)	4	50
SPJ (Cheb)	5	20

Signifikantní rozdíly byly zjištěny z hlediska **pohlaví**. Častěji recidivovali chlapci (v 54 % případů) než dívky, u nichž byla další trestná činnost registrována ve zhruba třetině případů. Z hlediska **věku** nejméně recidivovali mladiství, kterým bylo v době návštěvy programu

patnáct let (další trestná činnost pouze ve zhruba 30 % případů). Nejvíce další trestné činnosti jsme naopak zaznamenali u osob nejstarších, tedy u mladistvých, kterým bylo v době realizace programu již více než 18 let. Ti recidivovali ve více než 60 % případů.

Další zjištění je v souladu s výsledky obdobných zahraničních studií (blíže viz kapitola druhá). Více recidivují ti, kteří **program nedokončí**, než ti, kteří jej úspěšně absolvují. Rozdíl byl v našem vzorku velmi výrazný, neboť zatímco „odpadlíci“ měli další záznam v Rejstříku ve zhruba dvou třetinách případů (63,8 %), ti, kdo program řádně dokončili, jen ve 44,6 %. Jednoznačný závěr však na základě těchto údajů vyslovit nelze, neboť není jisté, že menší recidiva úspěšných absolventů je efektem samotného probačního programu. Za zjištěnými rozdíly může být totiž i skutečnost, že „odpadlíci“ jsou obecně problémovější jedinci, kteří mají nejen větší tendenci páchat další trestnou činnost, ale i jejich osobnost je celkově taková, že mají zároveň menší motivaci či ochotu navštěvovat programy daného typu.

Menší recidivu bylo možno pozorovat také u osob, kterým byl probační program uložen v souvislosti s prvním prohřeškem proti zákonu. Ti recidivovali v 50 % případů. Mladiství, kteří při nástupu do programu měli již bohatší zkušenosti s trestnou činností, recidivovali v 68 % případů. I tento rozdíl je statisticky významný, a možná naznačuje, že efekt probačního programu je vyšší spíše u prvopachatelů.

O něco menší míru recidivu (47,8 %) vykazovali mladiství, kterým byl program buď přímo uložen jako výchovné opatření, nebo byl soud či státní zástupce alespoň prostřednictvím probačního úředníka informován o jeho výkonu. Mladiství, u nichž došlo k realizaci probačního programu bez výše uvedeného, recidivovali v 53,4 % případů. Zajímavým je nesporně i údaj o tom, v jakém časovém intervalu k dalšímu odsouzení došlo. Ukázalo se, že nejčastěji (v 29,6 % případů) se tak stalo v období dva až čtyři roky po absolvování probačního programu (viz **Tabulku 52**). Pokud jde o **charakter recidivy** (ve vztahu k případu, kde byl uložen probační program), zhruba u poloviny recidivujících mladistvých se jednalo o speciální recidivu (většinou krádež). U přibližně třetiny pachatelů šlo o obecnou recidivu.

Tabulka 52: Další odsouzení podle doby od realizace programu

Doba	Osob	v %
do 6 měsíců	38	22,5
nad 6 měsíců až do 1 roku	44	26,0
nad 1 rok až do 2 roků	37	21,9
nad 2 roky až do 4 let	50	29,6
CELKEM	169	100

Domníváme se nicméně, že recidivu pachatele nelze automaticky slučovat s neúspěchem probačního programu. Takový závěr by byl velmi zavádějící. Kriminální jednání ovlivňuje celá řada faktorů nejrůznějšího druhu, ať již psychologických, sociálních, ekonomických, biologických či jiných. Bylo by naivní se domnívat, že váhu některých z nich zvrátí několik hodin psychosociálního výcviku nebo skupinové terapie. Probační program může být v případě některých pachatelů jediným pozitivním vlivem, který na ně v určitém období působil, ale který neměl reálnou šanci převážit (například) špatnou výchovu rodičů nebo negativní vliv závadové party vrstevníků. Recidiva pachatele tak automaticky neznamená, že program sám je špatný a neúčinný. Podobně je třeba uvažovat i v opačném případě. Pokud pachatel po absolvování programu nerecidivuje, nemůžeme prohlásit, že je to výhradně zásluha jeho účasti v něm. Ve skutečnosti mohl mít program efekt nulový, avšak v životě pachatele se odehrály události, které jej od další trestné činnosti odvrátily (například nalezení uspokojivého zaměstnání či navázání vážného a stabilního partnerského vztahu). Longitudinální výzkumy kriminální kariéry ostatně potvrzují, že tyto přirozené životní „body obratu“ mají z hlediska ukončení delikventní dráhy významně větší vliv než jakákoli intervence trestní justice⁸⁵. Hledisko recidivy proto neberme za jediné správné či rozhodující. I přes tyto námitky nicméně podle našeho názoru platí, že zpráva o dalších odsouzeních pachatelů, kteří prošli probačními programy, je velmi podstatná pro další rozvoj tohoto opatření v České republice. Kromě jiného se jedná o zpětnou vazbu, po níž intenzivně volají i někteří poskytovatelé těchto programů či probační úředníci.

⁸⁵ K tomu více viz např. Farral, S., výše cit. dílo z roku 2004. Nebo Ward, T. aj., výše cit. dílo z roku 2007.

Tabulka 53: Souhrnný přehled sledovaných dat u jednotlivých programů

Program	Poskytovatel / místo výkonu	Počet klientů	Uložení či info S/SZ (počet / v %)	Dokončilo (počet / v %)	Recidiva (počet / v %)
Učební program	SPJ (Praha)	5	3 / 60	2 / 40	3 / 60
Provinění	Střep (Praha)	1	1 / 100	0 / 0	1 / 100
Krok	Proxima sociale (Praha)	7	2 / 28,6	5 / 71,4	6 / 85,7
Sebeúcta, řekni to přímo	Člověk Člověku (Praha)	8	4 / 50	6 / 75	1 / 12,5
Právo pro každý den	Arkáda Písek	12	0 / 0	7 / 58,3	3 / 25
Motivační pobyt	Ekocentrum (Nový Jičín)	7	2 / 28,6	7 / 100	3 / 42,9
Soc.-psychologický výcvik	SP+B(Havířov)	14	0 / 0	8 / 57,1	9 / 64,3
Cesta bez mříží	Bethel (Litoměřice)	8	5 / 62,5	5 / 62,5	6 / 75
Rozvoj psych.sociál.dovedností	Poradna pro rodinu(Vyškov)	5	4 / 80	4 / 80	2 / 40
Krok za krokem	OS Krok (Hodonín)	8	5 / 62,5	7 / 87,5	5 / 62,5
Právo pro každý den	Oblastní charita (Jihlava)	11	8 / 72,7	7 / 63,6	6 / 54,5
Já jsem ok, ty jsi ok	OS Kotec (Tachov)	1	1 / 100	0 / 0	1 / 100
Amicus	For teenager apel (Jičín)	3	2 / 66,7	2 / 66,7	2 / 66,7
Právo pro každý den	Centrum sociální rehabilitace (Brno)	8	0 / 0	3 / 37,5	5 / 62,5
Právo pro každý den	Elsa (Brno)	8	3 / 37,5	6 / 75	5 / 62,5
Právo pro každý den	ICOS (České Budějovice)	11	9 / 81,8	10 / 90,9	4 / 36,4
Učební program	SPJ (České Budějovice)	5	3 / 60	5 / 100	4 / 80
Kmotr	CVI (Ostrava)	2	0 / 0	0 / 0	2 / 100
Prob.resocializační program krizového centra Ostrava	Centrum pro rozvoj péče o dušev. zdraví (Ostrava)	6	5 / 83,3	1 / 16,7	5 / 83,3
REP – program resocializace	Mgr. Flugrová (Jablonec)	14	2 / 14,3	6 / 42,9	9 / 64,3
Most	K centrum NOE (Třebíč)	6	4 / 66,7	3 / 50	5 / 83,3
Šance ve středu	Střed (Třebíč)	4	2 / 50	4 / 100	3 / 75
Právo pro každý den	Střed (Třebíč)	11	0 / 0	10 / 90,9	2 / 18,2
Právo pro každý den	Auritus (Tábor)	7	6 / 85,7	4 / 57,1	2 / 28,6
Vzdělávací program	Centrum Pestalozziho (Chrudim)	4	3 / 75	1 / 25	2 / 50

Šance	Církev evangelická (Frýdek Místek)	6	nezjištěno	nezjištěno	2 / 33,3
Nová Šance	Římskokatolický úřad (Frýdek Místek)	6	nezjištěno	nezjištěno	100
Světlo naděje	Charita FM (Frýdek Místek)	13	nezjištěno	nezjištěno	8 / 61,5
Právo pro každý den	Open House Bruntál (Bruntál)	11	8 / 72,7	10 / 90,9	8 / 72,7
REP	REP Mú Turnov (Semily)	17	12 / 70,6	13 / 76,5	5 / 29,4
Začít spolu	Spirála OS (Ústí nad Labem)	7	5 / 71,4	3 / 42,9	5 / 71,4
Právo pro každý den	White light (Ústí nad Labem)	5	4 / 80	5 / 100	1 / 20
Právo pro každý den	Czech Partners (Rokycany)	8	1 / 12,5	7 / 87,5	1 / 12,5
Učební program	SPJ (Cheb)	5	4 / 80	4 / 80	1 / 20
Právo pro každý den	Czech Partners (České Lípa)	11	0 / 0	8 / 72,7	6 / 54,5
Právo pro každý den	OS Lepší život (Mělník)	8	8 / 100	4 / 50	2 / 25
Meathel	SVP dětský diagnostický ústav (Hradec Králové)	6	6 / 100	4 / 66,7	3 / 50
Přechodné zaměstnání Hůrka	KHK otevřený klub (Hradec Králové)	6	2 / 33,3	2 / 33,3	2 / 33,3
Právo pro každý den	Czech Partners (Liberec)	12	2 / 16,7	7 / 58,3	7 / 58,3
Program rozvoje soc.psych. dovedností	Dr. Pokorný(Prostějov)	4	0 / 0	4 / 100	1 / 25
Labyrint	Most k naději OS (Most)	2	2 / 100	1 / 50	0 / 0
Právo pro každý den	Czech Partners (Jeseník)	8	4 / 50	7 / 87,5	5 / 62,5
Kotva	Oblastní charita KH (Kutná Hora)	3	0 / 0	3 / 100	3 / 100
Alfa	Občanská poradna (Beroun)	1	1 / 100	0 / 0	1 / 100
Učební program	Farní charita (Beroun)	4	4 / 100	3 / 75	2 / 50
Romský mentor	SPJ (Jindřichův Hradec)	1	1 / 100	1 / 100	1 / 100
Právo pro každý den	ICOS (Jindřichův Hradec)	6	0 / 0	6 / 100	3 / 50

8. Závěry

Rozvoj probačních programů pro mladistvé pachatele trestné činnosti odráží současné světové trendy. Vychází se z předpokladu, že s problémovými jedinci má smysl pracovat. Vyjdeme-li z toho, na co se programy v České republice zaměřují a jaké metody a techniky využívají, i tady jsme ve shodě s tím, co se podle zahraničních zkušeností jeví jako účinné - tedy především kognitivně-behaviorální přístup, kde jde o rozvoj sociálních a komunikačních dovedností klienta, nácvik vhodných forem chování či náhled na vlastní jednání.

Problémem je bohužel nedostatečná nabídka probačních programů v rámci jednotlivých regionů. Jak vyplynulo z analýzy dostupných materiálů, u téměř poloviny soudních okresů nebyl v letech 2008 a 2009 k dispozici ani jeden probační program. Zavázat mladistvé povinností podrobit se probačním programům je přitom možno pouze rozhodnutími těch soudů pro mládež či státních zástupců, v jejichž obvodu působí poskytovatelé programů, a je tedy možno tyto programy vykonat. Tím jsou rozhodovací možnosti příslušných orgánů ve vztahu k tomuto výchovnému opatření limitovány. Jedním ze stěžejních úkolů, které před odpovědnými institucemi v souvislosti s uplatňováním probačních programů stojí, je proto nedostatky uvedeného druhu napravit. Nabídka by navíc mohla být pestřejší i z hlediska různých typů mladistvých pachatelů, na které se programy zaměří.

Soudy pro mládež v období od roku 2005 do roku 2010 rozhodly o povinnosti podrobit se probačním programům celkem u 168 mladistvých, z toho u 15 dívek. V prvním roce bylo o uložení tohoto výchovného opatření rozhodnuto u 8 mladistvých a po postupném nárůstu se jejich počet stabilizoval mezi 31 a 38 uloženými programy. Náš výzkum nicméně ukázal, že zdaleka ne všem mladistvým, kteří nastoupili výkon probačního programu, byl program uložen jako výchovné opatření. Pokud se hovoří o probačním programu jako o výchovném opatření, lze do akreditovaných programů pro mladistvé zařazovat pouze ty mladistvé, kterým bylo toto opatření uloženo jako výchovné opatření, tedy jako druh sankce pro mladistvé. Komentář k ZSM předpokládá, že toto opatření představuje zvlášť závažný zásah do běžného života mladistvého, a tak by o jeho uložení měly rozhodovat příslušné orgány, tedy soud pro mládež či státní zástupce. Pamatovat je třeba i na skutečnost, kterou opakovaně potvrdily v této práci citované zahraniční výzkumy - intenzivní intervence mají smysl jen u pachatelů

s vyšším rizikem recidivy. U jedinců, kde je takové riziko zanedbatelné, mohou naopak vyvolat negativní následky.

Jsme si vědomi situace v ČR, kde je velmi nedostatečná nabídka kvalitních resocializačních probačních programů. Pokud je ale u mladistvých realizován akreditovaný probační program, který však nebyl uložen jako výchovné opatření, tak ho určitě nelze vykazovat ve zprávách o realizaci probačních programů pro mladistvé, kde by se měly podávat informace pouze o probačních programech, uložených jako výchovné opatření. Tento stav vede k určité dvojkolejnosti celého systému. Je otázkou, nakolik je vhodné využívat při práci s delikventní mládeží nabídku akreditovaných probačních programů, které nejsou příslušnými orgány uloženy jako výchovné opatření.

Naše šetření naznačilo, že praxi v oblasti realizace probačních programů provázejí i další problémy. Poskytovatelé programů poukazovali zejména na otázky spojené s financováním programů. Z dotací, které na ně přiděluje MSp, není podle některých respondentů možné program zajistit. Kritické hlasy se ozývaly i vůči samotnému systému financování, který znemožňuje víceletou kontinuální práci. Poskytovatele programů trápí také nedostatek klientů. Za pozitivní zjištění lze naproti tomu označit skutečnost, že jen malá část dotázaných poskytovatelů i probačních úředníků se setkává s odmítavým přístupem klientů k účasti v programu. Pozitivně je většinou vnímána také vzájemná spolupráce mezi poskytovateli a PMS.

Stěžejní částí naší studie byla analýza údajů z Rejstříku trestů, týkající se vzorku 326 mladistvých, kteří se podle údajů PMS účastnili probačního programu v roce 2006. U poměrně velké části mladistvých nebylo možné uložení probačního programu z opisu vyčíst. V daném roce nemělo záznam 61 % mladistvých, ačkoli podle sdělení probačních úředníků do programu nastoupili. Uložení probačního programu jako výchovného opatření bylo v Rejstříku zaznamenáno pouze u 25 mladistvých (tedy 7,7 % vzorku). U dalších deseti mladistvých jsme zaznamenali nesprávné uložení výchovného opatření probačního programu. V těchto případech byl probační program (tj. program akreditovaný a uvedený v seznamu probačních programů MSp) uložen jako výchovná povinnost podle § 18 odst. 1 písm. g). Podle tohoto ustanovení lze však mladistvému uložit povinnost podrobit se výchovné povinnosti navštívit vhodný program, který ale není probačním programem.

Jedním z nejčastěji využívaných kritérií pro posouzení účinnosti určitého opatření trestní justice je registrovaná kriminální recidiva. V naší studii jsme údaje o recidivě sledovali po zhruba čtyřech letech od účasti mladistvého v probačním programu. Celkové zjištění není povzbudivé. Další záznam v Rejstříku mělo 51,8 % mladistvých, tedy více než polovina vzorku. Markantně se lišily nejen jednotlivé programy (od recidivy pouze u 12 % účastníků až po recidivu 85 %), ale rozdíly byly též mezi poskytovateli, realizujícími tentýž program (například Právo pro každý den). V souladu s výsledky zahraničních studií bylo zjištěno, že více recidivují ti, kteří program nedokončí, než ti, kteří jej úspěšně absolvují. Menší recidivu jsme zaznamenali také u osob, které absolvovaly program při prvním prohřešku proti zákonu. Určité rozdíly bylo možno konstatovat také z hlediska pohlaví a věku.

Poznatky, které jsme získali z trestních spisů, zapůjčených okresními (obvodními) soudy ze všech soudních krajů v ČR, potvrdily zjištění z analýzy údajů Rejstříku trestů. Ani v tomto vzorku trestních spisů neodpovídaly údaje PMS o uložených probačních programech pravomocným rozhodnutím soudů pro mládež (rozdíl 34,8 %). Povinnost podrobit se probačnímu programu byla soudy vždy uložena v rozhodnutích ve věci samé, vedle trestních opatření nebo při upuštění od trestních opatření, často i v kumulaci s dalšími výchovnými opatřeními. Ve výrocích soudních rozhodnutí byly zjištěny ojediněle nedostatky spočívající v tom, že povinnost podrobit se probačnímu programu byla uložena jako výchovná povinnost (§ 18 odst. 1 písm. g) ZSM), a dále že zde nebylo přesně specifikováno o jaký probační program se jedná a na jak dlouhou dobu byl uložen.

Naše studie představuje první pokus o zhodnocení účinnosti probačních programů při práci s mladistvými v České republice. Její závěry nelze přeceňovat, a to i s ohledem na relativně krátkou dobu, která od zavedení zmíněného výchovného opatření uplynula. Pro dokonalejší posouzení efektivity probačních programů bude navíc nutné hledat také jiné cesty a metody jejího zkoumání. Vhodné by například bylo porovnávat recidivu mladistvých, kteří procházejí těmito programy, s recidivou srovnatelných pachatelů, jimž byla uložena opatření jiná (například dohled bez účasti v programu, obecně prospěšné práce nebo podmíněný trest). Takový úkol pokládáme za jednu z výzev pro další směřování kriminologického výzkumu u nás.

Evaluaci programů by měla věnovat zvýšenou pozornost i sama PMS. V současné době u nás bohužel neexistuje jednotný systém hodnocení probačních programů, ani příslušná

metodika, která by efektivitu jednotlivých programů sledovala. Přidělování finančních dotací je spojeno pouze s vyjádřením vedoucích středisek a příslušných komisí k předloženým žádostem poskytovatelů. Bylo by proto vhodné vytvořit jasný a přehledný systém kritérií či ukazatelů, podle nichž by bylo možné efektivitu programů posuzovat a vyhodnocovat.

Summary

Research into the juvenile probation programmes was carried out by the Institute of Criminology and Social Prevention over the years 2009-2011. The subject of this research was the efficacy of juvenile probation programmes from a point of view of criminal reoffending of young offenders and the practical experience of those implementing them and the supervising probation officers.

Restorative justice lays an emphasis on a balanced and fair reaction by society to the youth crime. By discussing the juveniles' illegal acts, it is ensured that measures are employed which act effectively towards the juvenile refraining from criminal activity and finds a position of benefit for society, corresponding to his/her abilities and intellectual development. Also for the juvenile to help to rectify damage caused by his/her crime according to his/her strength and skills.

The purpose of Act No. 218/2003 Coll., on juvenile justice (JJA) is to achieve positive results in the field of limiting subsequent delinquency of the juvenile using positively active methods. An emphasis is placed on choosing a suitable measure which would lead to desired social development of the adolescent, thereby reducing the risk on him/her continuing in a criminal career. One type of measure which can be imposed under the act is educational measures. Through these measures it is then possible to react most effectively to the current living conditions of the juvenile, to the circumstances shaping his/her personality and the causes of the crime for which he/she has been convicted. The purpose of educational measures is to create an environment for subsequent healthy development of the juvenile offenders.

Probation programmes rank among some of the most significant educational measures. A juvenile probation programme, i.e. a programme in accordance with Section 17 of the JJA, means: "a social training programme, psychological consultancy, therapeutic programme, a programme including community service, educational, requalification or other suitable programme developing social skills and the juvenile's personality with differing degrees of limitation in the everyday life, leading to the juvenile avoiding behaviour which is in breach of the law and for supporting his/her social conditions and for reconciling the relationship

between him and the aggrieved party.” Act No. 218/2003 Coll. also states that a probation officer shall be appointed by the public prosecutor in preparatory proceedings for supervision of implementation of the juvenile probation programme. The guarantee that the services of the providers of probation programmes are qualified is their approval by the minister of justice. Such approval is preceded by an application by the programme provider for registration of the programme into the list and an accreditation procedure performed by a committee of experts. In the interests of society, it is essential for the probation programme to react to the causes of criminal behaviour and to lead the juvenile to overcome them and to behave in accordance with valid legal norms – i.e. for the programme to contribute to the full protection of society against the juvenile’s reoffending. The efficacy of the programme is a matter of long-term supervision of the juveniles involved in the programmes, especially in the area of reoffending.

Development of probation programmes in work with juvenile offenders in this country reflects current trends across the world. This stems from the assumption that there is sense in working with problematic individuals. When basing our conclusions on what our programmes are focused upon and what methods and techniques they employ, here too we have reached a consensus on what seems to be effective according to experience abroad – i.e. mainly a cognitive behavioural approach concerned with the development of social and communication skills of the client, training of suitable forms of behaviour, the ability of looking objectively at their own behaviour etc.

Unfortunately one of the conditions for these measures to be used cannot yet be achieved. That is, for suitable programmes to be available in all counties of the Czech Republic. We have established that almost half of the court counties over the years 2008 and 2009 did not have one probation programme at their disposal. This fact can be seen as a good argument that one of the main tasks standing before the institutions responsible regarding implementation of probation programmes is to ensure a sufficient range of them in all parts of the Republic. The range of programmes is not even very varied according to the various types of juvenile delinquent. The opportunity of charging the juveniles with the obligation to undergo the necessary probation programme only exists through the rulings of those juvenile courts, or public prosecutors, in whose district a provider of a programme operates and so where it is possible to operate. Therefore the decision making possibilities of the relevant authorities are, in relation to this measure, limited.

According to the data of the Ministry of Justice of the Czech Republic, in the period 2005 – 2010, the obligation juvenile courts ruled that 168 juveniles, 15 of whom were girls, were obliged to undergo a probation programme. In the first year, imposition of this type of educational measure was ruled upon in the case of 8 juveniles and after a gradual increase this figure stabilised at between 31 and 38 programmes imposed annually.

During research we found that not nearly all juveniles who entered the probation programme had had it imposed upon them as educational measure. When talking of a probation programme as an educational measure, only those juveniles for whom this measure has been imposed as an educational measure can be included into accredited juvenile programmes, in other words as a type of sanction against the juveniles. The commentary to the Juvenile Justice Act No. 218/2003 Coll. assumes that the measure represents a particularly severe impact on the everyday life of the juvenile and so the act of imposing it should be ruled upon only by the relevant authorities, i.e. a juvenile court or a public prosecutor.

We are aware of the situation in the Czech Republic where there is an exceedingly narrow range of quality re-socialisation probation programmes. If an accredited probation programme is implemented for juveniles, but was not imposed upon them as an educational measure, this cannot be included in implementation records for juvenile probation programmes; these reports should give information only on probation programmes imposed as educational measures. This situation then leads to certain dualism of the whole system. When working with juvenile delinquents, the decision on whether to make use of accredited probation programmes which are not imposed by the relevant authorities as educational measure is problematic.

Our investigation indicated that the practice in the area of implementation of probation programmes is accompanied by other problems too. Programme providers pointed mainly to the questions relating to financing programmes. According to some respondents, it is not possible to provide the programme from the subsidies assigned to them by the Ministry of Justice. Critical voices were also to be heard regarding the financing system itself which makes it impossible to perform continual work of several years. The programme providers are also hampered by insufficient numbers of clients. A positive finding, on the other hand, is the fact that only a small portion of the providers and probation officers questioned encounter a

negative approach of the clients to participation in the programme. Also, mutual cooperation between the provider and the Probation and Mediation Service (PMS) was seen as positive.

The main section of our study was an analysis of data from the Criminal Register, concerning a sample group of 326 juveniles who, according to Probation and Mediation Service records, took part in the probation programme in 2006. For a fairly large proportion of these juveniles it is not possible to establish from the Criminal Register if the probation programme was imposed. In that year, in the case of 61 % (199) of the juveniles there was no record of it, although according to the probation officers, they certainly entered the programme. We also established that the probation programme is more often imposed on boys, while the sample group included only one tenth girls. Only one tenth of juveniles had previous experience with crime (i.e. had a criminal record). The crimes which led to implementation of the probation programme were most often, as expected, property crimes, being mostly the offence of theft. As concerns the efficacy of the programmes, the degree of success of their completion is important. The programme was completed in full by 69 % of juveniles, which means that the number of drop-outs was about one third.

One of the most commonly used criteria for assessing the efficacy of a certain measure of criminal justice is recorded criminal reoffending. We investigated data on reoffending for about 4 years after the juvenile's participation in the probation programme. The overall findings are not encouraging. 51.8 % of the juveniles had a further record in the Criminal Register, in other words more than half of our sample group. The difference between the juveniles participating in the separate programmes is fairly striking. Similarly to the results of foreign studies, we found that more reoffending occurred in the case of those who failed to complete the programme than with those who successfully completed one. We also registered a lower degree of reoffending in people who underwent the programme after their first offence against the law. It is hard, though, to express a clear conclusion on whether less reoffending of successful participants is the effect of the programme itself or if the drop-outs are problem individuals who not only have a greater tendency to commit a further crime, but also that their personality is such that they also have less motivation to attend and complete probation programmes properly.

The information gained from the criminal files which were lent to us by county (district) courts from all regions of the Czech Republic mainly confirmed the findings of our analysis

of the Criminal Register. Not even this sample of criminal files matched the PMS data on probation programmes imposed by a legally enforceable ruling of the juvenile courts (difference of 34.8 %). The obligation of undergoing the probation programme was imposed by those courts in rulings on the case itself, next to sentences or withheld sentences, often also in accumulation with other educational measures. In pronouncements of court rulings only occasional shortcomings lying in the fact that the obligation to undergo the probation programme was imposed as an educational obligation (Section 18(1)(g) of the JJA) and furthermore that neither the type of probation programme nor the duration of its imposition was specified in the ruling.

Our study represents only a first attempt at evaluating the efficacy of probation programmes while working with juveniles. Its conclusions can certainly not be overestimated, especially in view of the relatively short time which has passed since the introduction of the educational measures in question. For more perfect assessment of the efficacy of probation programmes it will be necessary also to look for different ways and methods of research. It may be advisable to compare reoffending of the juveniles who undergo these programmes, with the reoffending of comparable offenders who had different measures imposed upon them (e.g. supervision without participation in a programme, community service or a suspended sentence). We consider such a task to be one of the challenges for further focus of criminological research in this country.

The Probation and Mediation Service itself should also devote its attention to evaluation of the programmes. At present, however, a united system does not exist for evaluation of probation programmes, nor does a relevant procedure which might monitor the efficacy of the separate programmes. The granting of subsidies is dependent only on the opinion of the heads of branches and relevant committees on applications submitted by the providers. It would, therefore, be sensible to create a clear and well-organised system of criteria or indicators according to which the efficacy of the programmes could be assessed and evaluated.

Translated by: Presto

Seznam literatury

- Burnett, R., Roberts, C. (eds.): What Works in Probation and Youth Justice. Cullompton: Willan Publishing, 2004.
- Bushway, S.D. aj.: Connecting desistance and recidivism: measuring changes in criminality over the lifespan. In: Maruna, S.; Immarigeon, R. (eds.): After Crime and Punishment - Pathways to Offender Reintegration. Cullompton: Willan Publishing, 2004, str. 85-101.
- Farral, S.: Rethinking What Works with Offenders - Probation, Social Context and Desistance from Crime. Cullompton: Willan Publishing, 2004.
- Farrington, D.: Developmental criminology and risk-focused prevention. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (ed.): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Oxford University Press 2002, str. 657-701.
- Farrington, D.; Welsh, B.: Saving Children from a Life of Crime. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Garland, D.: Culture of Control. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Hollin, C. aj.: Introducing Pathfinder Programmes into the Probation Service - an Interim Report. London: Home Office 2002. Home Office research study 247.
- Hollin, C.; Palmer, E.: Offending Behaviour Programmes - Development, Application and Controversies. Chichester: Wiley, 2006.
- Hrušáková, M.: K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. In: Trestněprávní revue, 2/2008, str. 37-40.
- Kuchta, J; Válková, H. aj.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.Beck, 2005.
- Martinson, R.: What works? Questions and answers about prison reform. In: The Public Interest, 35/1974, str. 22-54.
- Merrington, S.; Stanley, S.: Doubts about the what works initiative. In: Probation Journal, 47/2000, s. 272-275.
- Merrington, S.; Stanley, S.: Some thoughts on recent research on pathfinder programmes. In: Probation Journal, 52/2005, str. 289-292.
- McGuire, J.: What works in correctional intervention? Evidence and practical implications. In: Bernfeld, G.m Farrington, D., Leschied, A. (eds.): Offender Rehabilitation in Practice - Implementing and Evaluating Effective Programs. Chichester: Wiley 2001, str. 25-43.
- McGuire, J.: General offending behaviour programmes: concept, theory and practice. In: Hollin, C.; Palmer, E.: Offending Behaviour Programmes - Development, Application and Controversies. Chichester: Wiley, 2006, str. 69-111.
- Raynor, P.; Vanstone, M.: Understanding Community Penalties: Probation, Policy and Social Change. Buckingham: Open University Press, 2002.
- Raynor, P.: The Probation Service Pathfinders: Finding the path and losing the way? In: Criminal Justice, 4/2004, str. 309-325.
- Raynor, P.; Robinson, G.: Rehabilitation, Crime and Justice. London: Palgrave MacMillan, 2005.
- Roberts, C.: Offending behaviour programmes: emerging evidence and implications for practice. In: Burnett, R.; Roberts, C.: What Works in Probation and Youth Justice. Developing Evidence-Based Practice. Cullompton: Willan Publishing, 2004, str. 134-158.
- Robinson, G., Crow, I.: Offender Rehabilitation – Theory, Research and Practice. London: Sage 2009

- Ross, R.; Fabiano, E.: Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation. Johnson City: Institute of Social Sciences and Arts, 1985.
- Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. In: Trestněprávní revue, 12/2006, str. 373-378.
- Sotolář, A.: Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 12/2007, str. 341-352.
- Šámal, P. aj.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář, 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2004.
- Štern, P. aj.: Probace a mediace. Praha: Portál, 2010.
- Tomášek, J.: Úvod do kriminologie - jak studovat zločin. Praha, Grada 2010.
- Večerka, K. aj.: Mládež v kriminologické perspektivě. Praha: IKSP, 2009.
- Ward, T.; Maruna, S.: Rehabilitation. London: Routledge, 2007.
- Wing Hong Chui: What works in reducing re-offending - principles and programmes. In: Wing Hong Chui; Nellis, M. (eds.): Moving Probation Forward. London: Pearson Longman, 2003, str. 56-73.

Probační programy pro mladistvé

Autoři: Jan Rozum
Petr Kotulan
Jan Tomášek
Michal Špejra

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14.října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: listopad 2011

Vydání: první

Náklad: 250 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-114-1